

Μέχρι 31 Ὀκτωβρίου
ή προθεσμία
για συμμετοχή
στην Ἀνθολογία

ΔΑΥΛΟΣ

ΣΤΙΣ 16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΣΤΟΝ «ΠΑΡΝΑΣΣΟ»
ΓΙΑ ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

ΜΕΘΟΔΕΥΣΕΙΣ ΦΟΙΝΙΚΙΣΤΩΝ

Παραποιοῦν τὴ γνώμη ὅσων ἐπικαλοῦνται
ἀποκόπτοντας ἢ παραλείποντας φράσεις...

«Ἡ πρώτη ἐντολή»: Ἔργο τοῦ Ben Shahn.

ΠΟΙΟΣ ΕΓΡΑΨΕ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΚΟΥΜΡΑΝ;

ΔΑΥΛΟΣ

Μηνιαίο Περιοδικό
Κυδαθηναίων 29, Πλάκα,
105 58 'Αθήνα
Τηλέφωνα: 32.23.957 ή 98.41.655

Τα γραφεία του Περιοδικού
λειτουργούν πρωινές ώρες
9.30-13.30, καθημερινά.

Ίδιοκτήτης — Έκδότης —
Διευθυντής:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Αχιλλέως-Μουσών 51,
Π. Φάληρο

Φωτοστοιχειοθεσία-Ατελιέ:
Ν. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ & ΣΙΑ ΕΠΕ
Μάγερ 11, 'Αθήνα, Τηλ. 5221792
Έκτύπωση-Βιβλιοδεσία:
«ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ & ΣΙΑ ΕΠΕ»
Καλλιδρόμου 10
Μπουρνάζι-Τηλ. 5726819

Τιμή τεύχ. δρχ. 230
Έτήσια συνδρομή δρχ. 2.500
— Οργανισμών δρχ. 4.000
— Φοιτητών δρχ. 1.500
— Εξωτερικού δολ. 50

Διαφημίσεις δέν δημοσιεύονται.
Τα χειρόγραφα δέν επιστρέφονται

Έπιτρέπεται ή άναδημοσίευση
άρθρων του ΔΑΥΛΟΥ υπό τόν
δρον ότι θα άναφέρεται ρητά ή
πηγή τους

Όλες οι συνεργασίες, τά βιβλία
καί τά ταχυδρομικά έμβάσματα
στή διεύθυνση:
Δημήτρη Λάμπρου, Μουσών 51 —
17562 Παλαιό Φάληρο, 'Αθήνα

Παρακαλούνται οι συνδρομητές
πού αλλάζουν διεύθυνση, νά τό
γνωστοποιούν στό περιοδικό.

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ:

ΣΕΛΙΣ 3876:

Μάχη και νίκη της 'Ατομικότητας

Δ.Ι.Α.

ΣΕΛΙΣ 3877:

'Οντολογικά και άξιολογικά θεμέλια της 'Επιστήμης
ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ

ΣΕΛΙΣ 3883:

Μεθοδεύσεις Φοινικιστών
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΕΥΡΗΣ

ΣΕΛΙΣ 3886:

Καθρέφτης
ΣΟΦΙΑ ΒΕΚΡΑΚΟΥ—ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΕΛΙΣ 3891:

'Ο 'Ιουδαϊσμός ως σύνολο ένέπνευσε τό Χριστιανισμό;
NORMAN GOLB

ΣΕΛΙΣ 3899:

Θάνατος
ΣΠΥΡΟΣ Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3903:

Οί ποταμοί της «Θεογονίας»
Η.Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3908:

'Η πολιτεία του 'Ολύμπου
Σ. ΠΑΝΑΓΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3915:

Γιάννης Σκαρίμπας έναντίον Ι.Μ. Παναγιωτοπούλου
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3922:

'Επιλογή έπιστολών άναγνωστών
Μ. ΔΑΝΙΚΑΣ, Δ. ΚΑΛΟΥΔΗΣ, Κ. ΜΑΡΚΑΤΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3937:

Divus Augustus Diocletianus
ΟΘΩΝ. Μ. ΔΕΦΝΕΡ

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΠΟΙΗΣΗ:

Friedrich Schiller (άνέκδοτη μετάφραση), Π. Καρβελάς, Χ.
Τσαγκαρίδης, Φ. Μπουζάνης, Ε. Γερολυμάτου, Ι. Μαρμα-
τσούρης, Δ. Μποςινάκης.

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ:

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ: σ. 388Γ • ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ: σ. 389Γ
ΔΙΗΓΗΜΑ: σ. 3927 • ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ: σ. 3932

Μάχη καὶ νίκη τῆς ἀτομικότητος

Φίλε, ἐσύ, ἡ ἀτομικότητα, ποὺ ἡ σκέψη τῆς ἀντιτάσσεται στὴ θύελλα τῆς τρέλλας καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ αἰῶνος σου, παρακολουθώντας τὴν τραγικὴ δὲν ἔχω ἄλλον καταλληλότερο χαρακτηρισμό! «ὕποθεση τοῦ Ἀλφαβήτου», ὅπως ἐξελίσσεται ἐδῶ καὶ δύο ἀκριβῶς χρόνια στίς στήλες τοῦ «Δαυλοῦ»,

- ξέρεις πιά, ὅτι αὐτοὶ ποὺ τυπικὰ εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς παιδείας ποὺ νὰ ὑπηρετῇ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι στὴν πραγματικότητα οἱ δολοφόνοι τῆς (δὲν φείδομαι ὀξέων χαρακτηρισμῶν, γιατί ἡ ἀνεκτικότητα πρὸς τὸν κακοπραγοῦντα θὰ ἀποτελοῦσε ἐπὶ τοῦ προκειμένου μία σχέση συνενοχῆς),
- ξέρεις, ὅτι τὰ κρατικὰ ὄργανα τὰ ἀρμόδια γιὰ τὸ τί διδάσκονται τὰ Ἑλληνόπουλα στὴν Ἑκπαίδευση, ὄχι μόνο ἐγκρίνουν, «λανσάρουν» καὶ διατάσσουν τὴν διδασκαλία τοῦ ἱστορικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ψευδοῦς καὶ ἀνθελληνικοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν διστάζουν νὰ διαπράξουν ἐπιστημονικὴν ἀπάτη, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἄθλια δραστηριότητά τους,
- ξέρεις, ὅτι ἡ προϊσταμένη πολιτικὴ ἀρχὴ τῶν σκοταδιστικῶν αὐτῶν ὀργάνων, ὅταν καταγγέλονται στὴ Βουλὴ, δηλώνει τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς πρὸς τὸ ψεῦδος, τὴν διαστρέβλωση καὶ τὸν ἀνθελληνισμό,
- ξέρεις, ὅτι ὅλοι οἱ ἐκπαιδευτικοί, ἐπιστημονικοὶ καὶ πνευματικοὶ «συλλογικοὶ» φορεῖς, κρατικοὶ ἢ μὴ (μὲ μοναδικὴ λαμπρὴ ἐξαίρεση τὸν γεραρὸ ἱστορικὸ Φ.Σ. «Παρνασσός»), οἱ ὑποτιθέμενοι αὐτοὶ θεματοφύλακες τῆς ἐλεύθερης ἀναζητήσεως τοῦ ἀληθινοῦ (τῆς ἐλληνικότητος, μ' ἄλλα λόγια!), παρακολουθοῦν μὲ συνένοχη σιωπὴ τὰ τεκταινόμενα,
- ξέρεις, ὅτι, ἂν κάποιοι ἀντιτά-

σωνται στὸ εἰδεχθὲς αὐτὸ ἐγκλημα κατὰ τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Ἀλήθειας καὶ τῆς Ἑλλάδος, αὐτοὶ εἶναι ἀποκλειστικὰ μεμονωμένες φωτεινὲς συνειδήσεις καὶ ἐκλεκτὲς ἀτομικότητες (Κων. Τσάτσος, Μιχ. Στασινόπουλος, Ἄννα Συνοδινού, Π. Μπάρδης, Κύπρος Χρυσάνθης, Γ. Μωραλίδης καὶ οἱ ἄλλοι ἀφανεῖς ἢ ἐπώνυμοι ἄριστοι),

- ξέρεις, ὅτι ἡ ἀνώνυμη μᾶζα, οἱ γονεῖς καὶ διδασκόμενοι, ἡ πληθώρα τῶν διανοούμενων, τὸ ἀπρόσωπο «σῶμα» τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὁ ἐσμός τῶν «ἐπιστημόνων», δὲν ἐνδιαφέρθηκαν, δὲν «χαμπάρισαν» γιὰ καμμιά ἀπὸ τίς φοβερὲς ἀποκαλύψεις ἢ διαπιστώσεις τῆς ἀπίστευτης αὐτῆς ὑποθέσεως.

Φίλε, ἐσύ, ἡ ἀτομικότητα, ποὺ ἡ σκέψη τῆς ἀντιτάσσεται στὴ θύελλα τῆς τρέλλας καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ αἰῶνος σου, ξέρεις, ἐν τέλει, ὅτι δὲν ὑπάρχει «παραστάτης» δίπλα σου, πολεμᾷς σ' ἓνα πεδίο, ὅπου ἐσύ καὶ κάθε συμμαχητὴς σου δίνετε μάχη κοινὴ ἐκτὸς φιλίων γραμμῶν, κινεῖσθε ξέχωρα ἀλλὰ καὶ μαζί ξιφῆρεις ἐκτὸς παρατάξεως, μονομαχεῖτε γιὰ τὴν ἴδια πατρίδα περικυκλωμένοι καθένας ἀπὸ ἓνα συρφετὸ ἐχθρῶν βαρβάρων.

Φίλε, ἐσύ, ἡ ἀτομικότητα, ποὺ ἡ σκέψη τῆς ἀντιτάσσεται στὴ θύελλα τῆς τρέλλας καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ αἰῶνος σου, εἶσαι ἄξιος τῆς Ἀλήθειας, ἄξιος τῆς Ἑλλάδος, ἄξιος τοῦ Πολιτισμοῦ.

Φίλε, ἡ συνειδήσή σου ἔχει ἤδη φωτίσει τὸν ζόφο, τὸ ἥθος σου ἔχει ἤδη διαλύσει τὴν ἀπάτη, ἡ ἀτομικότητά σου ἔχει ἤδη ἐξαερῶσει τὸ πυκνὸ πούσι τῶν σταγονιδίων τῆς μάζας· φίλε, ἡ θέλησή σου ἔχει ἤδη κάμψει τὴν ἐχθρικὴ ἀντίσταση.

Φίλε, εἶσαι ἤδη νικητής.

Δ.Ι.Α.

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ

(του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν)

Τὰ ὄντολογικὰ καὶ ἀξιολογικὰ θεμέλια τῆς ἐπιστήμης

Ἡ ἐπιστήμη σήμερα, ὅλες οἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμες, πραγματοποιεῖ προόδους: φέρνει στὸ φῶς νέα πορίσματα, πρᾶγμα ποὺ θέτει καινούργιες ὑποχρεώσεις, ἀπαιτεῖ νέα πειράματα καὶ ὁδηγεῖ πρὸς νέα ἐξαγόμενα. Παρὰ ταῦτα πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἐπιστήμη διέρχεται περίοδο κρίσεως. Ἡ κρίση αὐτὴ δὲν ἀναφαίνεται κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐπιστημονικῆς διαδικασίας· δὲν εἶναι κρίση τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ κρίση περὶ τὴν ἐπιστήμην, ἐπί-κριση, ἀμφισβήτηση τῆς ἐπιστήμης ἐκ τῶν ἔξω. Πρόκειται γιὰ μιὰ κριτικὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ συγχρόνως γιὰ μιὰ παρακίνηση πρὸς αὐτοκριτικήν.

Ὅπως καλλιεργεῖται σήμερα ἡ ἐπιστήμη στὰ Πανεπιστήμια, ἔχει ἐκπέσει σὲ μιὰ εἰδικεύουσα, στενοκέφαλη ἐπιχείρηση, ἀποκομμένη ἀπὸ τὸ ὅλον τῆς γνώσεως καὶ ἐπομένως μὴ δυναμένη νὰ συλλάβει τὸ νόημα καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς. Ὁ κατακερματισμὸς τῆς ἐπιστήμης σὲ χωριστὰ καὶ ἄσχετες μεταξὺ τους περιοχὲς εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς θετικιστικῆς θεμελιώσεως τῆς ἐπιστημονικῆς πράξεως, ἡ ὁποία, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐγκλωβίζει τὸν ἐπιστήμονα σὲ ἓνα εἰδικὸ κλάδο, τοῦ ἀφαιρεῖ τὴ δυνατότητα νὰ καθορίσει τὴν εἰδικὴ σφαῖρα μέσα στὸ ὅλον τοῦ εἶναι ἢ τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας καὶ καθιστᾷ χλωμὴ καὶ ἐλλειπτικὴ τὴν ἐν τῷ συνειδέναι τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονα ὑπάρχουσα σχέση πρὸς τὴν Ὀλότητα.

Ἡ κριτικὴ, ὅμως, αὐτὴ στρέφεται ἐπίσης καὶ κυρίως ἐναντίον τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Max Weber, ὁ ὁποῖος ᾔθελε τὴν ἐπιστήμην ὡς μιὰ μεθοδική, συστηματικὴ ἔρευνα ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε «ἀξία». Ἐχώριζε ἔτσι ὁ M. Weber τὸ «εἶναι» ἀπὸ τὸ «δέον» κατὰ τρόπο ἀπόλυτο καὶ δὲν ἔβλεπε τὴν ὄντολογικὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτά: «Ἡ ἐπιστήμη - ἔλεγε - δὲν εἶναι τίμια παρὰ μόνον ὡς γνώση ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ἀξιολόγηση». Ἡ γνώση, δηλ., γιὰ νὰ ἔχει ἀντικειμενικὸ κύρος, ὀφείλει νὰ βλέπει τὰ ὄντα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξία τους καὶ ὁ ἐπιστήμων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς γνωστικῆς πράξεως νὰ ἀναστέλλει τὶς ἀξιολογικὰς του κρίσεις, τοὺς πόθους, τὶς συμπάθειες, τὰ κίνητρα. Δίχως αὐτὰ ὁ δρόμος πρὸς τὴ γνώση θὰ ἦταν δύσκολος ἂν ὄχι ἀδύνατος, πρᾶγμα ποὺ δέχεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Max Weber. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε εἰσάγει τὸ δέον μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ εἶναι.

Δύο εἶναι οἱ πηγὲς αὐτῆς τῆς κριτικῆς περὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ πρώτη εἶναι φιλοσοφική. Ἦδη ὁ Σωκράτης ἔδειξε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μὴ εἰδήμονα ἐναντι τοῦ ἐπαίοντα, πού, περιορισμένος σὲ μιὰ εἰδικὴ περιοχὴ, συλλέγει πληροφορίες καὶ ἀποθηκεύει γνώσεις, χωρὶς νὰ κατανοεῖ τὸ «εἶναι» ἐκείνων γιὰ τὰ ὁποῖα ὁμιλεῖ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀργότερα θὰ πεῖ ὅτι εἶναι ἴδιο τῆς ἐπιστήμης νὰ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἐπὶ μέρους περιοχὴ τοῦ ἐπιστητοῦ, δηλ. νὰ εἶναι εἰδικὴ γνώση, καὶ ἀκόμη νὰ μὴ μπορεῖ ἡ ἴδια νὰ ἐλέγχει τὰ ἀτομικὰ τῆς βάθρα. Τοῦτο εἶναι ἔργο τοῦ γυμνασμένου στὴν κριτικὴ μὴ εἰδικοῦ ἐπιστήμονα· αὐτὸς διερευνᾷ τὴν συνέπεια τοῦ ἐπιστημονικοῦ κατηγορικοῦ συστήματος καὶ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη

όχι τυχαία **διαλεκτικός**. Ἡ οὐσιαστική ἐπιστημονική διαδικασία, ἡ ἀπόδειξη, εἶναι κάτι τὸ **μονολογικόν**, ἐνῶ ὁ διάλογος ἀνήκει στὴν προ-ἐπιστημονική στιγμή. Τὸ **μονολογικόν** τῆς ἐπιστημονικῆς διαδικασίας καὶ τὸ **διαλεκτικόν** περὶ τὴν ἐπιστημονικὴν διαδικασίαν εἶναι σαφῶς διαχωρισμένα. Ἡ **δεύτερη πηγὴ κριτικῆς τῆς ἐπιστήμης προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπιστήμη**. Εἶναι κριτική ἐκ τῶν ἑνδον, ὅχι ἀμφισβήτηση ἐκ τῶν ἐξω εἴτε τῆς λογικῆς συνέπειας τῆς ἐπιστήμης εἴτε τῆς ἀξίας της. Τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης, ἡ **πρόοδος της ὡς ἀνακάλυψη καὶ διόρθωση τῶν λαθῶν της**, ὁδήγησαν σὲ μιὰ πνευματικὴ μετριοφροσύνη καὶ ἔκοψαν τὶς ρίζες κάθε δογματισμοῦ. Εἰσάγεται ἔτσι μία μορφή διαλεκτικοποίησεως τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ὅμως δὲν πρέπει νὰ ὁδηγήσει σὲ παράλυση ἐκείνου ποὺ θὰ μεταρρυθμίσει.

Τὸ σύγχρονο Πανεπιστήμιο πρέπει νὰ υἱοθετήσῃ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὴ τὴ **διαλεκτικοποίηση**. Ὅλοι οἱ συμμετέχοντες στὰ ἐπιστημονικὰ συμβάντα ἐγείρουν δικαίως τὴν ἀπαίτηση νὰ συμβάλουν σὲ μιὰ αὐτοργάνωση τῆς ἐπιστήμης καὶ στὴν κατάργηση τῆς αὐθεντικῆς διαρθρώσεώς της. Ὁ μαθητεύων π.χ. δὲ θὰ παρελάμβανε μιὰ ἑτοιμὴ ἐπιστημονικὴ γνώση, ἀλλὰ θὰ ἔθετε ὑπὸ ἐξέταση τὴν παραδοσιακὴ θέση τῶν προβλημάτων, τὶς μεθόδους καὶ τὶς ἐννοιες, θὰ ἔφερνε νέα κίνητρα πρὸς περαιτέρω ἔρευνα καὶ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Τὸ γνωστικὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο τοῦ μορφωτικοῦ φαινομένου τοῦ εἶδους «ἄνθρωπος» καὶ ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο τῆς φύσεως ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴ αἰτία τῆς αὐτοδιαπλάσεως τοῦ ὑποκειμένου. Ἐτσι ἐκδιπλώνεται κατὰ τρόπο κοινὸ καὶ ἀμοιβαῖο ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία: μὲ τὴν «αὐτοσυγκρότηση», «αὐτοργάνωση», «αὐτοπροσδιορισμὸ» καὶ «αὐτοδιαλογισμὸ» τῆς ἐπιστήμης.

Παρὰ ταῦτα οἱ συζητήσεις καὶ ὁ διάλογος περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ περὶ τῆς ὁργάνωσης τῆς ἐπιστήμης δὲν μποροῦν νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν ἐπιστημονικὴ προσπάθεια οὔτε νὰ τὴν ὑποκαταστήσουν στὸ οὐσιῶδες ἔργον της. Μία **πολιτικὴ** τῆς ἐπιστήμης, δηλ. μία κατεύθυνση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου, ἑνας κοινωνικὸς ἔλεγχος ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς προκοπῆς του ἢ ἐν ὀνόματι τῆς ιδέας τοῦ Ἀνθρώπου, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας· εἶναι ὅμως ἀμφίβολο κατὰ πόσον δύναται ἡ ἴδια, μόνη της, νὰ τὸ κατορθώσῃ ἡ ἐπιστήμη.

Τὶ σημαίνει, τώρα, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ἀξία; Ἡ ἐλευθερία της δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ δὲν προϋποθέτει καμμία ἀξία, δηλ. στὴν ἄρση τῆς «θέσεως τῶν ἀξιῶν», στὴν ἄρνηση τῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ στὸ ὅτι ἡ διαδικασία τῆς ἐπιστήμης, ἐὰν θέλει νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ, ἀποδεσμεύεται ἀπὸ κάθε ἀναφορὰ σὲ ἀξίες καὶ δὲν ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτὸ της νὰ ἐκτρέπεται ἀπὸ τὸν δρόμο της ἔνεκα προσδοκίας ἢ φόβου ἀπὸ ἐνδεχόμενες συνέπειες.

Τὸ Πανεπιστήμιο **μπορεῖ** νὰ καλλιεργεῖ τὴν γνώση καὶ τὶς ἀξίες συγχρόνως ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐννοια: Μπορεῖ νὰ προσδιορίζει τὴν κατεύθυνση, μπορεῖ νὰ δίδει τὸν σκοπὸ τῆς ἔρευνας, μπορεῖ νὰ θέτει τοὺς μερικοὺς ἢ γενικοὺς στόχους: ἑνας κοινωνιολόγος ἢ ἑνας ψυχολόγος μποροῦν νὰ λαμβάνουν ἐντολὰς τόσο ἀπὸ μιὰ κεφαλαιοκρατικὴ ἐπιχείρηση ὅσο καὶ ἀπὸ μιὰ ἐπαγγελματικὴ ἑνωση, χωρὶς νὰ

θίγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἡ ἐπιστημονικότητα τῆς ἔρευνας. Ἐκεί καὶ πέρα, ὅμως, ὀφείλει — καὶ μπορεῖ — ἡ ἐξέταση νὰ προχωρεῖ ἀντικειμενικά, δηλ. «ἐλευθερὴ ἀπὸ κάθε ἀξία». Ἡ ἐπιστημονικὴ πράξις δὲν πρέπει νὰ γίνῃ θύμα τῆς ἰδεολογικῆς συγχύσεως!

Τὸ Πανεπιστήμιο, ἀκόμη, **μπορεῖ** νὰ καλλιεργεῖ τὴν γνώση καὶ τὶς ἀξίες συγχρόνως ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐννοία: Μπορεῖ νὰ ὑπογραμμίζει πόσο δυσάρεστη καὶ συγχρόνως ἐπικίνδυνη εἶναι ἡ κατάχρηση τῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης· νὰ εἰδοποιεῖ τοὺς τροφίμους του γιὰ τὸ διπλὸ τους χρέος: πρὸς τὴν ἐπιστήμη καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐλευθερία του εἶναι ὑπέρτερα ἀπὸ κάθε καταστροφικὴ πρόοδος. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ ἐπιστημονικὴ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἐπίγνωση ὅτι ἡ ἐπιστήμη σήμερα δὲν εἶναι ἀναξιολογικὴ.

Τὸ Πανεπιστήμιο, τρίτον, **μπορεῖ**, νὰ καλλιεργεῖ τὴ γνώση καὶ τὶς ἀξίες συγχρόνως ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐννοία: Νὰ βλέπῃ τὴν ἐπιστήμη ὅχι ὡς σύστημα λογικῶν προτάσεων μόνον ἀλλὰ ὡς ἀνθρώπινη πράξις. Νὰ τονίζει δηλ. τὸν ἐργαλειακὸ χαρακτῆρα τῆς γνώσεως, ποὺ πάει νὰ οἰκοδομήσῃ σήμερα μίαν ὀρθολογιστικῆς καὶ τεχνοκρατικῆς ὕψους ὀλοκληρωτικὴ κοινωνία, ἐκείνην τὴν προωδευμένην βιομηχανικὴν κοινωνίαν χωρὶς κριτικὴν, χωρὶς ψυχὴν, χωρὶς διάλογον, ἐκείνην τὴν κοινωνία ποὺ μοιάζει μὲ ἓνα τεράστιο ὑπερσύγχρονο κτίριο, στοὺς ψυχροὺς τοίχους τοῦ ὁποῖου κρέμεται ἡ εἰκόνα τοῦ φυλακισμένου ἀνθρώπου.

Τὸ Πανεπιστήμιο, τέλος, **μπορεῖ** νὰ καλλιεργεῖ τὴ γνώση καὶ τὶς ἀξίες συγχρόνως, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ ἐπαναφέρει τὴ δῆθεν αὐθεντικὴ ἐπιστήμη στὴ φιλοσοφικὴ της κοίτη: Τί εἶναι προτιμότερο, νὰ ξέρουμε ὅτι ὑπάρχουν καὶ πῶς ὑπάρχουν καὶ πόσο ὠφέλιμα εἶναι τὰ ὄντα ἢ ποιὸ εἶναι τὸ βαθύτερο νόημά τους, δηλ. ἡ ἀξία τους; Ἡ παραγωγὴ πυρηνικῶν βομβῶν εἶναι σπουδαῖο κατόρθωμα τῆς ἐπιστήμης. Ἀκόμη ὅμως σπουδαιότερο μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ παρουσία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς προφυλάξουν ἀπὸ τοὺς παραλογισμοὺς τῆς ἐπιστήμης. Στὴν ἀνάδειξη τέτοιων ἀνθρώπων ὀφείλει τὸ Πανεπιστήμιο νὰ ἀποβλέπει: Ἐπιστημόνων οἱ ὁποῖοι νὰ κατανοοῦν τὶς ἀξίες καὶ νὰ εἶναι προικισμένοι μὲ βούληση ἀταλάντευτη, γιὰ νὰ τὶς πραγματοποιοῦν διαρκῶς μέσα στὴν κοινωνία καὶ τὴ ζωὴ.

ΦΩΤΗΣ ΜΠΟΥΖΑΝΗΣ

1787 — 1987*

*Τὸ τῆς μνήμης ἄστρον,
ἐπ' ὀλίγα μνήματα φέγγει·
καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας
τὸν «Τουρκοφάγον» μνημονεύει.*

* Συμπληρώνονται ἐφέτος 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ λαμπροῦ καὶ ἀγνοῦ ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας Νικήτα Σταματελόπουλου (Νικηταρά).

ΑΝ. Ν. ΖΟΥΜΠΟΣ
(τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν)

«Φαντασίας Κατάληψις»¹

Ἡ ἀριστοτέλειος ἔκφρασις «οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἢ ψυχῇ» ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν περαιτέρω νοητικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου· ὁ νοῦς δημιουργεῖ καινοφανεῖς μορφάς, αἵτινες οὐδεμίαν κατ' ἀρχὴν ἐμπειρικὴν ὑπόστασιν ἐπέχουν, πλὴν ὅμως δύνανται νὰ ἀντιπροσωπεύουν ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ χώρου, αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ χρόνου νὰ λάβουν καὶ πραγματικὴν ὑπαρξιν. Τὰς ἀνωτέρω μορφὰς δέον νὰ θεωρήσῃ τις, ὅτι ἄπτονται ἀληθείας καὶ κατὰ κάποιον τρόπον νὰ τὰς «καταλάβῃ» νοητικῶς. Ὡς οὕτως «κατάληψις» σημαίνει «κατάκτησιν», ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συμφωνίαν, ὅτι τὸ προῖδον αὐτῆς ὑποκρύπτει καὶ μίαν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα· ἔπειτα ὁ νοῦς ἔχει ἀνάγκην τοιούτων «δεδομένων» ἔστω καὶ φανταστικῶν, ὅπως οὗτος βασιζόμενος ἐπ' αὐτῶν χωρήσῃ, προϊόντος τοῦ χρόνου, εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἀνεύρη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θεμελιώδεις δημιουργικὰς ἐννοίας². Βεβαίως, ὡς γνωστόν, ὁ θεωρητικὸς νοῦς ἐλλείπει τοῦ «ὕλικου τῶν αἰσθήσεων», ἐν ἁλλαις λέξεσι τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν ὑπερεμπειρικῶν ἐννοιῶν ἀδυνατεῖ νὰ κινηθῇ εἰς τὴν σύλληψιν τούτων καί, ὡς εἰκός, ὁ πρακτικὸς νοῦς ἀναλαμβάνει τὴν κτῆσιν τῶν ἀνωτέρω διὰ τῆς πίστεως, δημιουργῶν οὕτω τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Kant, *Αἰτήματα*.

Ἀλλὰ θὰ ἡδύνατο νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι τὰ αἰτήματα ταῦτα δύνανται κάλλιστα νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ ἀληθῶς κίνητρα τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ δι' ἄλλας πάλιν «θεωρίας», ἔστω καὶ ἐὰν ταῦτα δὲν προσεπόρισαν τὴν εἰς αὐτὸν πραγματικὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν. Προσθετέον ἔτι, ὅτι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ αἰτήματος θὰ ἔδει νὰ θεωρηταί ὡς βάσις «λογικῇ», ἵνα ὁ νοῦς ἐπ' αὐτῆς ἰστάμενος θεωρήσῃ ἐν καιρῷ ἐτέρας ἐννοίας. Ἐπὶ παραδείγματος ἡ ἔννοια τοῦ Αἰτήματος «περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ» θέλει κινήσῃ καὶ μεταβάλῃ τὸν νῦν πρακτικὸν νοῦν εἰς θεωρητικόν, ἵνα ἐξ αὐτῆς δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀρχικὴν λ.χ. «περὶ κατασκευῆς τοῦ κόσμου» Αἰτίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἐν ἀκινήσει πρακτικὸς Λόγος ἀποβαίνει διὰ τῆς νῦν νοητικῆς αὐτοῦ ἐπεξεργασίας, πρὸς εὔρεσιν ὡς ἄνω, «Λόγος Θεωρητικός». Ἐν κατακλείδι τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων ὁ νοῦς δέον νὰ ἔχῃ πρότασιν τινα, ὑπ' αὐτοῦ παραδεκτέαν, ἣτις θὰ ἀπέβαινε εἰς αὐτὸν ὁ γνῶμων (*Prinzip regulativ*, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Kant) πρὸς ἐξαγωγήν περαιτέρω συμπερασμάτων, ὠφελῶν ἐν προκειμένῳ νῦν οὐχὶ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τοῦναντίον αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ κόσμου θεωρίαν.

Διὰ τῶν ὡς ἄνω θὰ ἡδύνατο νὰ ἀνατραπῇ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰσθησιαρχίας (*sensualismus*) ὅτι «οὐδὲν ἐν τῇ αἰσθήσει, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ νοήσει»: Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ διατύπωσις "*Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu*" δὲν συνεπληρώθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Leibnitz διὰ τῆς "*nisi intellectus ipse*"? Γενικῶς εἰπεῖν, διὰ τῆς νοητικῆς ἅμα καὶ τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας μεταβάλλονται αἱ φαντασιώσεις ἐκεῖναι εἰς πραγματικότητας, αἵτινες εἶναι οἱ ἀπαραίτητοι παράγοντες διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ὁποίας τὰ ἐπιτεύγματα αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι ὑπῆρξάν ποτε ἐν τῷ παρελθόντι «φαντάσματα», διατηρηθέντα ὅμως καὶ τραφέντα εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, βάσει τῆς Ἀρχῆς «φαντασίας κατάληψις».

1. Πρβ. τὴν «καταληπτικὴν φαντασίαν» τῶν Στωϊκῶν.

2. Πρβ. Α.Ν. Ζοῦμπον, «*Εἰδῶλον θεωρητικόν*»: «Παρνασσός» (1966), σ. 390 κ. ἐξῆς.

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ

Ἀνεπίγνωστη ἐπίθεση κατὰ τῆς ἐλληνικότητας

Ἡ παμπάλαια ἐπιχείρηση διαστρεβλώσεως καὶ ἐξαλείψεως τῶν μηνυμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος γιὰ μᾶς τοὺς αὐτόφωτους ἔχει κι αὐτὴ μιὰ «ἱστορία» μέσα στὴν ὅλη «ἱστορία» τοῦ Πολιτισμοῦ, ποὺ διέπεται ἀπὸ τὶς «ἀρχές» α) τῆς καταστολῆς τοῦ ἐλεύθερου Πνεύματος, β) τῆς ἐκτροπῆς τῆς Διανοήσεως ἀπὸ τὴν χωρὶς περιορισμοὺς ἀναζήτηση τοῦ ἀληθινοῦ, γ) τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἐπιστήμης στὴν ἐξουσιαστικὴ σκοπιμότητα, δ) τῆς ἐδραιώσεως ἐνὸς δογματικοῦ πλαισίου τῆς ἰσχύουσας τάξεως πραγμάτων καὶ ε) τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν φωτεινῶν ἀτομικότητων μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἀποχαλίνωσews τῶν μαζῶν ἐν ὀνόματι τῆς «ἀρχῆς» τῆς ἰσότητος. [Ὅσοι θεωροῦν αὐθαίρετη τὴν ταξινόμηση αὐτὴ τῶν σκοπῶν τοῦ πανάρχαιου ἀνθελληνικοῦ σκοταδισμοῦ, ἂς λάβουν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμον εἶναι ὁ (μοναδικὸς μέσα στὴν Ἱστορία!) πατέρας τοῦ ἐλεύθερου Πνεύματος, τῆς χωρὶς περιορισμοὺς ἀναζητήσεως τοῦ ἀληθινοῦ, τῆς ἀσκοπῆς καὶ ἀνεξουσιαστικῆς Ἐπιστήμης, τῆς ἀδογματικῆς ζωῆς (ἀκόμη καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς!) καὶ τῆς αὐτάρκειας τῆς ἀτομικότητος μέσα στὸν μαζικὸ περίγυρο].

Ξέρουμε, ἐμεῖς οἱ αὐτοπαίδευτοι, αὐτὸ ποὺ δὲν ξέρουν οἱ ἀ-

νεπίγνωστοι θῦτες καὶ τὰ θύματα τῆς ἐξ-ουσιαστικῆς ἰδεοληψίας καὶ νοοτροπίας, ὅτι ἡ ἔνταση τῶν ἐπιθέσεών τους κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος εἶναι προμήνυμα καὶ προεόρτιο τῆς ἐπιβολῆς τοῦ παραλόγου ἐπὶ τοῦ Λόγου, τῆς ἀνεξέλεγκτης δυνάμεως ἐπὶ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἀγριότητος ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ξέρουμε ἐπίσης, ἐμεῖς οἱ αὐτοτελεῖς, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα στὶς μέρες μας σύρεται πρὸς τὴν ὁμαδικὴ φρενίτιδα ἐνὸς μαιναδισμοῦ, ποὺ τείνει νὰ ξεσχίση καὶ νὰ διαμελίση ὅποιαν μεμονωμένη αὐτοδύναμη ὀρφικὴ συνείδηση συναντᾷ στὴν μεθυσμένη τροχιά τῆς παρακρούσεώς της. Ξέρουμε ἐν τέλει, ἐμεῖς οἱ αὐτοπαίδευτοι καὶ αὐτόφωτοι καὶ αὐτοτελεῖς, ὅτι ὁ Κόσμος μας μπαίνει σ' ἓνα νέο Μεσαίωνα, πιὸ ζοφερό, πιὸ βάρβαρο καὶ πιὸ ἀνεξέλεγκτο ἀπὸ τοὺς παλιότερους.

Αὐτὴ ἡ ἄψογη πορεία πρὸς τὸν Ζόφο, ποὺ τέρμα της προφανῶς εἶναι ὁ γκρεμὸς ὅπου πέφτοντας θὰ αὐτοεξαφανισθῇ τὸ εἶδος ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν πλανήτη μας, γιὰ μᾶς τοὺς αὐτόφωτους ὑπόκειται στὴν πρωταρχικὴ καὶ προσδιοριστικὴ προϋπόθεση τῆς στάσεως τοῦ ἀρίστου. Δὲν ὑπάρχει γιὰ μᾶς μᾶζα, γιὰτὶ ἡ μᾶζα δὲν εἶναι πηγὴ, δὲν γεννᾷ· δὲν δημιουργεῖ ἀλήθεια, δὲν χαράσσει πλευρὴ, δὲν εἶναι εἰς θέ-

σιν νὰ καθορίσῃ τὴ μοῖρα τῆς. Δὲν ἔχει λοιπὸν καμμιὰ εὐθύνῃ ἢ μάζα οὔτε γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν οὔτε γιὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Καὶ γι' αὐτὸ διαγράφεται ἀπὸ τὴ λίστα τῶν πρωταρχικῶν συντελεστῶν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι.

Ὁ ἄριστος, ὁ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ, γνωρίζει ὅτι ἡ παρορμητικὴ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ἔλλογου ἔχει στόχον τῆς ὅχι τὸ ἐθνικὸ, ἀλλὰ τὸ ἀληθινόν, ὅχι τὸ κρατικὸ ἀλλὰ τὸ προσωπικόν, ὅχι τὸ ἰσχυρὸ ἀλλὰ τὸ φωτεινόν, ὅχι τίς γνώσεις ἀλλὰ τὴ γνώσιν, ὅχι τὸ συστηματικὸ ἀλλὰ τὸ ἐλεύθερον· γνωρίζει ὅτι αὐτὸ ποῦ πρέπει νὰ περισωθῇ δὲν εἶναι τὰ σύνορα, δὲν εἶναι ἡ ὀργάνωσις, δὲν εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις, δὲν εἶναι τὸ ἐπίπεδο ζωῆς, ἀλλὰ, μ' ἓνα λόγον, ἡ δυνατότητα νὰ γεννιέται καὶ νὰ ἐπιζῇ μέσα στὸ ἄπειρον σκότος τοῦ παραλόγου ὁ ἱερὸς φορέας καὶ πομπὸς ἑνὸς σπινθήρος ἀλήθειας.

Ὁ αὐτοπαίδευτος καὶ αὐτόφωτος καὶ αὐτοτελής γνωρίζει ὅτι ἡ δυνατότητα αὐτὴ δὲν προϋποθέτει ἱστορικὴς συνθήκες, γιὰ νὰ γίνῃ πραγματικότητα. Εἶναι αὐτόνομη, ὡς κομμάτι τοῦ ἴδιου τοῦ συμπαντικοῦ γίνεσθαι καὶ κανένας ἔκτροπος ἀπ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐξαλείψῃ. Ἀπὸ

τὴν ἀδυσώπητη αὐτὴ ἀλήθεια πηγάζει ἡ αἰσιοδοξία μας.

Καὶ ἡ αἰσιοδοξία μας αὐτὴ εἶναι ποῦ μᾶς ὠθεῖ ὅχι μόνο νὰ προσπαθοῦμε νὰ γνωρίσουμε, ἀλλὰ καὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ **πράξουμε** τὸ ἀληθινόν. Γιατὶ καταλαβαίνουμε ὅτι κατάφασις πρὸς τὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἀένανη κίνησις, ἡ ἀναζητητικὴ τῆς προσωπικότητος, καὶ ὅτι ἡ ἀσυναίσθητη ἐπιδίωξις τῆς δυνάμεως ταυτίζεται μὲ τὸ θάνατον.

Πράττουμε λοιπὸν τὸ ἀληθινὸ σὰν ἐλεύθερα πνεύματα, σὰν ἀναζητητές, σὰν ἐξω-δογματικοὶ στοχαστές, σὰν ἀν-εξουσιαστικοὶ ἐπιστήμονες, σὰν ἀτομικότητες ἀλλὰ καὶ σὰν φίλοι, συμπαράστατες καὶ σύμμαχοι τῶν ἀτομικοτήτων, σὰν πομποὶ σπινθήρων. Πράττουμε ἀκόμη τὸ ἀληθινὸ ἐρευνώντας καὶ παρουσιάζοντας τὸ ἐπιστημονικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀκριβές.

Ἡ παμπάλαια ἄλογη καὶ ἀσυναίσθητη ἐπιχείρησις διαστρεβλώσεως καὶ ἐξαλείψεως τῶν μηνυμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος γιὰ μᾶς δὲν ἔχει κανένα μέλλον· ὅσοι τὴν ἐπιχειροῦν, ἂν διατηροῦν τὴν ἱερότητα τῆς ἀτομικότητός τους, γρήγορα θὰ καταλάβουν τὸν κίνδυνον γιὰ ὅλους – καὶ τοὺς ἴδιους...

Μετεώρος

ΜΕΘΟΔΕΥΣΕΙΣ ΦΟΙΝΙΚΙΣΤΩΝ

Παραποιοῦν τὴ γνώμη ὅσων ἐπικαλοῦνται διὰ τῆς ἀποκοπῆς ἢ παραλείψεως φράσεών των

*Ἀπὸ τὸν δικηγόρο κ. Κ. Πλεύρη πήραμε καὶ δημοσιεύουμε τὴν ἀ-
κόλουθη ἐπιστολή:*

Κύριε Διευθυντά,

Ὅποιαδήποτε ἐπιστημονικὴ διαμάχη γύρω ἀπὸ ἓνα θέμα παρακολουθεῖται μὲ ἐνδιαφέρον. Ἀποτελεῖ ἄγραφο κανόνα συμπεριφορᾶς ἢ καλοπιστία. Στὴν ὑπόθεσι τοῦ Ἑλφαβήτου δυστυχῶς δὲν τηρήθηκε ὁ κανόνας τῆς καλοπιστίας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν φοινικιστῶν. Βέβαια ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Φοῖνικες ἦσαν ψεῦτες. Περιβόητον ἄλλως τε ὑπῆρξε τὸ λεγόμενον «*ψεῦσμα φοινικικόν*» (Στράβων: «*Γεωγραφικά*» 3,170). Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι οἱ Φοῖνικες ἀντέγραφον τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἄλλων καὶ κατόπιν ἰσχυρίζονταν, ὅτι ἦταν δικὰ τους. Τὴν κλεπτικὴν αὐτὴν ιδιότητά των ἔχουν ἐπισημάνει πολλοὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες καὶ τὴν ἔχουν καταγγεῖλει, π.χ. ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Α. Ἀρβανιτόπουλος ἀποκαλύπτει τὴν... «*συνήθειαν*» τῶν Φοινίκων «*νὰ ἰδιο-
ποιοῦνται*» ἀνακαλύψεις τῶν Μυκηναίων (Α. Ἀρβανιτόπουλος: «*Στράβωνος
Γεωγραφικά*», ἔκδ. «Πάπυρος», τόμος Α, σελ. 46 ὑπ. Ι).

Μέγα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐκδήλωση στὸν «Παρνασσό» γιὰ τὸ Ἑλφαβήτη

Πολλοὶ καὶ σημαντικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ πνευματικοῦ, ἐπιστημονικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου ἀναμένεται ὅτι θὰ προσέλθουν στὴν αἴθουσα διαλέξεων τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», Πλατεία Καρύτση 8, τὴν Παρασκευή, 16 Ὀκτωβρίου καὶ ὥρα 7.30, ὅπου θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ πρώτη δημόσια ἐκδήλωση ποὺ ὀργανώνει μὲ πρωτοβουλία τοῦ ὁ «Παρνασσός» σὲ συνεργασία μὲ τὸν «Δαυλὸ» μὲ θέμα τὴν πολύκροτη ὑπόθεσι τοῦ Ἑλφαβήτου.

Θὰ μιλήσουν γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς, παρουσιάζοντας ἐντυπωσιακὰ ἄγνωστα στοιχεῖα καὶ συμπεράσματα οἱ ἱστορικοὶ ἐρευνητὲς κ.κ. Ἑλίας Α. Τσατσόμοιρος, Κωνσταντῖνος Γ. Πουρναρόπουλος καὶ Κωνσταντῖνος Α. Πλεύρης.

Θὰ ἐπιλογίσῃ ὁ διευθυντὴς τοῦ «Δαυλοῦ» κ. Δημήτριος Ι. Λάμπρου.

Ἦδη ἔχει ἐκδηλωθῇ ζωνρότατο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐκδήλωση ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς καὶ ἐπίσημα πρόσωπα.

Ἡ εἴσοδος θὰ εἶναι ἐλευθέρη.

Στὴ συνέχεια θὰ ἀναφερθῶ στὸ «ψεῦσμα» ποὺ κατήγγειλε στὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ ὁ «ΔΑΥΛΟΣ» (σ. 3813) καὶ σὲ μία «ἰδιοποίηση», ποὺ ἔγιναν ἀπὸ φοινικιστὲς. Ἐν πρώτοις ὁ φοινικιστὴς σύμβουλος τοῦ ξενότιτλου «Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου» κ. Δ. Τομπαΐδης, γιὰ νὰ ὑποστηρίξη τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ, ὅτι τάχα οἱ Φοίνικες δώσανε στοὺς Ἕλληνες τὸ Ἀλφάβητο, ἐπικαλεῖται τὴν γνώμη τριῶν καθηγητῶν, τῶν Σετάτου, Ἀνδριώτη καὶ Μπαμπινιώτη.

Σ' ἐπιστολὴ τοῦ ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν ΔΑΥΛΟ (τεῦχος 51, Μάρτιος 1986, σελ. 2697) παραθέτει τὴν ἀποψιν τοῦ Σετάτου παρμένη ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ τελευταίου «*Διάγραμμα ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς*» (Θεσ/νίκη 1972, σελ. 14) ὡς ἐξῆς: «Τὸ Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ φοινικικό...». Ἔτσι ἀκριβῶς μετέφερε τὴν ἀποψιν τοῦ Σετάτου ὁ κ. Τομπαΐδης. Ἀλλὰ εἶδαμε ἔκπληκτοι, ὅτι ὁ κ. Τομπαΐδης ἀπέκοψε, προφανῶς σκοπίμως, τὸ ὑπόλοιπον τῆς φράσεως τοῦ Σετάτου, ὁ ὁποῖος ὁλοκληρῶνει τὴν ἀποψιν τοῦ γράφοντα «*ποὺ εἶναι ἴσως αἰγαιᾶς προελεύσεως*» (βλ. ἄρθρο τοῦ φιλόλογου κ. Γ. Μωραλίδη στὸ «*Δαυλὸς*», τ. 68-69).

Δηλαδή, ἐνῶ ὁ Σετάτος γράφει ἐπὶ λέξει: «Τὸ Ἑλληνικὸ ἀλφάβητο προέρχεται ἀπὸ τὸ φοινικικὸ (πβ. «*Φοινικῆα γράμματα*») ποὺ εἶναι ἴσως αἰγαιᾶς προελεύσεως», ὁ κ. Τομπαΐδης μεταφέρει στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸ «*Δαυλὸς*» τὴν φράσιν τοῦ Σετάτου ἀφαιρώντας τῆς τὸ «*ποὺ εἶναι ἴσως αἰγαιᾶς προελεύ-*

Τὴν στενὴν συγγένειαν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς σημιτικῆς γραφῆς¹ ἀποδεικνύει:

α) ἡ μορφή τῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία εἰς τὰς πλεονεχέστερας ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τοῦ ὀγδόου καὶ τοῦ ἐβδόμου π.Χ. αἰῶνος εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν σημιτικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ δεκάτου καὶ ἐνάτου αἰῶνος π.Χ.

β) ἡ διεύθυνσις τῆς γραφῆς, ἡ ὁποία εἰς τὰς πλεονεχέστερας ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς βλίνει, ὅπως καὶ εἰς τὰς σημιτικὰς, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά.

γ) ἡ διάταξις τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν διάταξιν τῶν γραμμάτων τοῦ σημιτικοῦ. Ἡ εἰκὼν 18 δεικνύει τοῦτο σαφέστερον².

Ἡ μορφή λοιπόν, ἡ διεύθυνσις καὶ ἡ διάταξις τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σημιτικοῦ ἀλφαβήτου ἀποδεικνύουν, ὅτι τὰ δύο αὐτὰ ἀλφάβητα ἔχουν στενωτάτην μετὰ τῶν συγγένειαν. Ὅτι τῶρα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι οἱ δανεισθέντες τὰ σημεῖα τοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τοῦς Σημίτας ἀποδεικνύουν σαφῶς τὰ δνόματα τῶν γραμμάτων. Τὰ δνόματα αὐτὰ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σημιτικὰ λέξεις ἀποδίδουσιν ἀρχικῶς τὴν σημασίαν τῶν εἰκόνων ἐξ ὧν προήλθον τὰ σημεῖα ταῦτα³. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὀλίγας μόνον τροποποιήσεις ἐπέτερον εἰς τὰ σημιτικὰ δνόματα, τὰς ὁποίας ἀποδίδει ὁ ἐπόμενος πίναξ:

Φωτοτυπία τῆς σελίδας 41 τοῦ ἔργου τοῦ Α. Σιγάλα «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς*», ὅπου ἀναπτύσσονται τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν συγγένειαν ἑλληνικῆς καὶ φοινικικῆς γραφῆς, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Γ. Μπαμπινιώτης, ἀλλὰ διαφοροποιημένα ὑπὲρ τῆς «*φοινικικῆς θεωρίας*».

σεως», διότι σὰν καλὸς φοινικιστῆς, ποὺ εἶναι, τὸν ἐνοχλεῖ ἡ «αἰγαία
προέλευσις».

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἄποψις τοῦ Μ. Σετάτου περιλαμβάνει τὴν ἀμφιβολίαν τοῦ ἢ ἔστω τὸ ἐνδεχόμενο, ὅτι τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο ἔχει αἰγαίαν προέλευσιν. Ὁ κ. Τομπαΐδης ἀνεπίτρεπτα κι ὅπωςδήποτε ἐπιστημονικὰ ἀπαράδεκτα παραποιεῖ

Προέλευσι του ελληνικού αλφαβήτου

Την προέλευσι του ελληνικού αλφαβήτου από το φοινικικό μαρτυρούν:

(1) Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων

Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου εἶναι ᾠπαρόμοια, ἐξελιγμένη μορφή τῶν γραμμάτων τοῦ φοινικικοῦ αλφαβήτου.

(ii) Ἡ τάξι τῶν γραμμάτων

* Η τάξι των γραμμάτων του ἑλληνικοῦ αλφαβήτου, που γνωρίζουμε ἀπό τις μαρτυρίες των Σχολιαστῶν, των Γραμματικῶν ὡς καὶ ἀπὸ τὴν χρῆσι των γραμμάτων ὡς αριθμῶν, εἶναι ἴδια με τοῦ φοινικικοῦ αλφαβήτου.

(iii) Τα ονόματα τών γραμμάτων.

Τα ονόματα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ετυμολογούνται ἀπὸ τὴν Φοινικικὴν: aleph - ἄλφα («βούς»), beth - βῆτα («οἰκία»), gimel - γάμμα («καμήλα») κ.λπ., ἐνῶ δὲν ετυμολογούνται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν οὔτε ἀπὸ τὴν ἸΕ γενικότερα. Ἐπίσης στὴν Ἑλληνικὴ δὲν κλίνονται.

Όλα τα γράμματα αρχικῶς δὲν εἶχαν τις γνωστὲς σημερινὲς ονομασίες. Ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν ΑΘΗΝΑΙΟ π.χ. τὸ *εἰ*, που αργότερα ονομάζεται *εἰ-ψιλόν*, στὴν ἀρχὴ *ονομαζόταν εἰ*, τὸ *δμ-ικρόν* οὐ, τὸ *ὑ-ψιλόν* οὐ καὶ τὸ *ω-μέγα* *ω*.

Τα γράμματα *μλ, νί* και *ξί, φί, χί, ψι* αποτελούν τους γραμματικούς γράφονταν αντιστοίχως ως *μϋ, νϋ* και *ξει, φει, χει* και *ψει*.

(iv) Ἡ κατεύθυνσι τῆς γραφῆς

Οι Έλληνες αρχικώς έγραφαν «ἐπὶ τὰ λαία», δηλ. εκ δεξιῶν προς τα αριστερά, όπως οί Φοίνικες. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε ὁ τύπος τῆς «βουστροφρόν» γραφῆς (άρχιζε προς τα αριστερά και συνεχιζόταν στον ἐπόμενον στίχο με φορά προς τα δεξιά) και τέλος ἡ «ἐς εὐθύ» γραφή, δηλ. ἡ ἐξ αριστερῶν προς τα δεξιά κατεϋθύνει τῆς γραφῆς (στην Αθήνα ἀπό το 550 π.Χ.).

Φωτοτυπία της σελίδας 83 του βιβλίου του καθηγητού κ. Γ. Μπαμπινιώτη «Συνοπτική ιστορία της Έλληνικής Γλώσσας», όπου φαίνεται η ταυτότητα των επιχειρημάτων του με εκείνα της σελίδας 41 του έργου του καθηγητού Α. Σιγάλα, αλλά και οι φραστικές διαφορές, ούτως ώστε να εμφανίζεται ως βεβαία η προέλευση του ελληνικού από το φοινικικό αλφάβητο, πράγμα που δεν συμβαίνει με το αντίστοιχο απόσπασμα του Α. Σιγάλα.

τὴν γνώμη τοῦ Σετάτου, διὰ τῆς ἀποσιωπῆσεως ὁλοκλήρου τῆς προτάσεως «*ποὺ εἶναι ἴσως αἰγαίας προελεύσεως*». Συνεπῶς ὁ κ. Τομπαΐδης εἶναι κακόπιστος, διότι ἀλλοιώνει μίαν ἐπιστημονικὴν γνώμην, διὰ νὰ τὴν προσαρμόσῃ στὴν δική του καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Σετάτον ὡς δεχόμενον δίχως ἀμφιβολίαν τὴν φοινικικὴ καταγωγή τοῦ Ἀλφαβήτου μας.

Ἡ σύγκρισις τῶν δύο κειμένων, τοῦ πρωτοτύπου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀκρωτηριασμένης ἀντιγραφῆς τοῦ ἀφ' ἑτέρου, ἀποδεικνύει τὴν μέθοδο τῶν φοινικιστῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιστημονικόν τους ἥθος.

Στὶς 3 Μαΐου 1986 ὁ κ. Τομπαΐδης σ' ἐπιστολὴ του, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν «Καθημερινή», ἀπαντῶντας στὸν κ. Α. Νικολαΐδην ἐπικαλέσθηκε πάλι τοὺς Σετάτον, Ἀνδριώτη, Μπαμπινιώτη ἀναφέροντας τίς γνώμες τους γιὰ τὸ ἀλφάβητο. Αὐτὴ τὴν φορὰ ὅμως στὴν παραπομπή στὸν Σετάτο δὲν μνημόνευσε καθόλου τὴν ἀκρωτηριασθεῖσα φράσι τῆς σελ. 14, ἀλλὰ μόνο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν σελ. 15. Προφανῶς διότι θὰ σκέφθηκε, «ὅτι κάποιος πιθανῶς νὰ διαβάσῃ τὴν σελίδα 14 καὶ νὰ δῇ τὸ παραλειφθὲν “*ποὺ εἶναι ἴσως αἰγαίας προελεύσεως*”».

Ὁ δεῦτερος καθηγητὴς ποὺ ἐπικαλέσθηκε ὁ κ. Τομπαΐδης ἦταν ὁ Ν. Ἀνδριώτης. Αὐτοῦ δὲν τοῦ ἀποσιώπησε μία φράσι, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς τοῦ ἔλλαξε τὰ φῶτα. Διότι τοῦ παρέλειψε ὁλόκληρο κεφάλαιο. Τὸ κεφάλαιο ποὺ τιτλοφορεῖται: «*Ἀπὸ ποῦ πῆραν τὴ γραφὴ οἱ Φοίνικες*». Ὁ Ἀνδριώτης, μὲ ἄλλα λόγια, ὑπεστήριξε, ὅτι οἱ Ἕλληνες πῆραν τὸ Ἀλφάβητο ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, οἱ ὁποῖοι ὅμως τὸ πῆραν ἀπὸ τοὺς Κρήτες. Καὶ δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι: «*Ἄρα τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο εἶναι δανεισμένο ἀπὸ τὸ Κρητικόν*» καὶ μετὰ ἀπὸ ἀνάλυσι καὶ ἀναφορά σὲ Ἑβανς, Σνάιντερ, Ντυσσώ, Μαρινᾶτο (ποὺ τόσο ἀποφεύγουν οἱ Φοινικιστές) ὁ Ἀνδριώτης καταλήγει: «*πάντως ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶναι πὼς οἱ Φοίνικες τὸ πῆραν ἀπὸ τὴν Κρήτη*» (Ν. Ἀνδριώτης: «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας*», Θεσ/νίκη 1958, σελ. 14-15).

Μέχρι στιγμῆς εἶδαμε ὅτι ὁ κ. Τομπαΐδης ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὸ «Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο» καὶ ἀποφασίζει τί νὰ διδάσκεται στὴν ἐκπαίδευσι, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ψεύτικη ἄποψι, ὅτι τὸ ἀλφάβητό μας ἔχει σημιτοφοινικικὴ προέλευσι, ἀναφέρθηκε στοὺς Σετάτο καὶ Ἀνδριώτη, τοὺς ὁποίους ἐνεφάνισε ὑπερμάχους τῆς φοινικικῆς θεωρίας, ἐνῶ τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ὁ Σετάτος πιθανολογεῖ **αἰγαία προέλευσι** καὶ ὁ Ἀνδριώτης ἀναμφίβολα δέχεται **κρητικὴ καταγωγή** τῆς φοινικικῆς γραφῆς. Αὐτὰ γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῆς ἀλήθειας.

Στὶς 27 Μαρτίου 1986 ὁ τότε ὑφυπουργὸς Παιδείας κ. Π. Μώραλης ἀπαντοῦσε στὴν βουλευτὴ Ἀθηνῶν Κα Ἄννα Συνοδινού, ἡ ὁποία ρωτοῦσε γιὰ τὸ ἀλφάβητο καὶ τῆς ἔλεγε: «*Ἀπλῶς θὰ σᾶς πῶ ὅτι τιμῶ τὸν κ. Τομπαΐδην, τιμῶ τίς γνώσεις του, τιμῶ τὴν προσφορά του στὴν ἐκπαίδευσιν, τιμῶ τοὺς ἀγῶνες του γιὰ σωστὴ ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ φυσικὰ ἔχω ἐμπιστοσύνη στὶς ἐπιστημονικὲς του ἀπαντήσεις*». Πρὸ ὀλίγου ἀκριβῶς εἶδαμε μέρος τῶν ἀγώνων τοῦ κ. Τομπαΐδην γιὰ τὴν «σωστὴ ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ». Εἶδαμε ἐπίσης καὶ τὴν ποιότητα τῶν «ἐπιστημονικῶν ἀπαντήσεων», στὶς ὁποῖες ὁ τῶς ὑφυπουργὸς «ἔχει ἐμπιστοσύνη» (Βλ. «*Δαυλόν*», τ. 52, Ἀπρίλιος 1986).

Κι' ἐρχόμαστε τώρα στὸν κ. Μπαμπινιώτη, τὴν γνώμην τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται ὁ κ. Τομπαΐδης. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια δὲν πρόκειται περὶ τῆς γνώμης τοῦ κ. Μπαμπινιώτη, ἀλλὰ περὶ τῆς γνώμης τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Σιγάλα. Διότι ὁ καθηγητὴς Μπαμπινιώτης στὸ βιβλίο του «Συνοπτικὴ ἱστορία Ἑλληνικῆς γλώσσας» ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1985 καὶ στὴν σελίδα 83 ἀντιγράφει μὲ φραστικὴ διαφοροποίησιν τὴν γνώμην τοῦ καθηγητῆ Α. Σιγάλα, ποὺ αὐτὸς διευτύπωσε τὸ 1934 στὸ βιβλίο του «Ἱστορία Ἑλληνικῆς γραφῆς» (σελ. 41-42). Δηλαδή γιὰ νὰ παρουσιάσῃ ὁ Σιγάλας τὴν φοινικικὴ προέλευσιν τοῦ ἀλφαβήτου μας, βασίζεται στὴν μορφή τῶν γραμμάτων, στὴν διεύθυνσιν τῆς γραφῆς, στίγν διατάξι τῶν γραμμάτων καὶ στὰ ὀνόματα τῶν γραμμάτων. Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Μπαμπινιώτης. Ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀντιγράφει τὸν Σιγάλα σ' ὅσα δὲν συμφέρουν τὸν φοινικισμό.

2. Ὁ Ed. Meyer δὲν ἀποδέχεται τὴν γνώμην, ὅτι τὰ φοινικικὰ ἀνάγονται εἰς εἰκόνας ἱερογλυφικῶν, ἐνέμνουν δὲ τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι ἀυθαίρετοι συνδυασμοὶ διαφόρων γραμμάτων. Ἐπίσης καὶ τὰ ἐνύμματα κατ' αὐτὴν εἶναι ἀύθαιρτα, ἐν μέρει λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουσιν μὲ τὸν σχετικὸν φθόγγον, ἐν μέρει ἐλευθεροὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δημιουργηθεῖσαι ὀνομασίαι, ὡς π.χ. ἰθ, πέ, τέτ κλπ. (Geschichte des Altertums II, 2 σ. 73-75). Ἀλλὰ

Φωτοτυπία τῆς σημειώσεως τοῦ Α. Σιγάλα «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς» (σ. 42), ὅπου καταχωρίζει τὴν θέσιν τοῦ Γερμανοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ed. Meyer ὅτι οἱ ὀνομασίαι τῶν γραμμάτων εἶναι αὐθαίρετες καὶ ὄχι φοινικικές.

Καθρέφτης

Καθὼς τράβηξα τὴν πόρτα κι ἔκλεισε μὲ δύναμιν, πάψανε γιὰ πάντα οἱ φωνές. Εἶχα βρεθεῖ στὸ δικό μου χώρ, μὲ τοὺς ἤχους μου νὰ διαπερνοῦν ὅλες τὶς ἴνες μου, νοιώθοντας πὼς τώρα πιά δὲν θὰ ἐπικοινωνοῦσα ξανά μὲ τοὺς ἄλλους, πρὶν ξεδιαλύνω τὶς εἰκόνας ποὺ εἰσέβαλαν πιεστικά καὶ πρὶν οἱ ἤχοι μετατραποῦν σὲ λόγον καθάριον.

Στάθηκα στὸ παράθυρ· τὸ φῶς εἶχε πέσει καὶ ἡ μικρὴ γειτονιά εἶχε κάποια ἄλλη διάσταση, καθὼς καινούργιες φιγοῦρες σκιῶν παρήλαυναν στὸ μικρὸ τῆς δρομάκι καὶ οἱ ὄγκοι γίνονταν τότε θεόρατοι καὶ τότε ἀσήμαντα μικροί.

Εἶχα ἔλθει ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια σὲ τοῦτο τὸ μικρὸ σπῆτι μὲ τὰ παράθυρα καὶ τὸν κήπο. Τὰ σκόρπια καλημερίσματα μοῦ ἔδιναν μιὰν αἴσθησιν πληρότητας κι οἰκειότητος σὲ τοῦτη τὴν καινούργια μου γωνιά· ὥσπου συνέβη κείνο τὸ γεγονός, ποὺ μ' ἔκανε νὰ αἰσθανθῶ πόσο μόνοι εἴμαστε καλυπτόμενοι ἀπ' τὰ συμβατικά χαμόγελα καὶ τ' ἄδεια λόγια ποὺ σέρνονται πίσω ἀπ' τὰ καλημερίσματά μας.

Ἦταν πολὺ πρωΐ. Ὅλα γύρω εἶχαν τὴ νωχελικότητα ποὺ μᾶς καλύπτει, πρὶν τὸ καλοξύπνημα. Ἐφτιαχνα καφέ καὶ τὸ βλέμμα μου ἐστιάστηκε στὸ ἀπέναντι παράθυρ, ποὺ ἔχε φῶς, δίχως νὰ βλέπω σὲ κείνο ὅμως.

Σιγά-σιγά ἡ σκιά ποὺ διάβηκε βιαστικά μεγάλωσε τόσο, ποὺ ἔγινε ἀσφυκτικὴ. Τότε τὴν εἶδα. Τὰ μάτια τῆς ἦταν, ποὺ μοῦ προξένησαν κατάπληξιν. Εἶχαν τὴ φωνὴ τῆς ἐγκατάλειψης σὲ κάτι, ποὺ δὲ μπορούσα νὰ καταλάβω. Ἦταν ὁλότελα ἄγνωστα σὲ μένα τοῦτα τὰ μάτια, γιατί πάντα, ὅταν συναντιώμασταν, εἶχαν μιὰ μικρὴ φλόγα ποὺ σιγόκαιγε καὶ οἱ ἄκρες τῶν βλεφάρων σκορποῦσαν ζεστασιά τόσο, ποὺ ἔνιωθα τὰ μηνίγγια μου νὰ

Ἐπὶ παραδείγματι ὁ Σιγάλας δὲν ἀποκλείει τὴν «αἰγαιακὴν γραφήν», πού θ' ἀποτελοῦσε «κοινὴν τινα πηγὴν γραφῆς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου» (σελ. 58)· ἢ ὁ Σιγάλας γράφει: «τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σημιτικαὶ λέξεις», ἐνῶ ὁ Μπαμπινιώτης διαβεβαιώνει (σελ. 83) ὅτι «τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὴν φοινικικὴν»: ἡ παράλειψις τοῦ «ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον» τοῦ Σιγάλα εἶναι χαρακτηριστικὴ. Ἐπίσης ὁ Σιγάλας (σελ. 42) ἀναφέρει τὸν Γερμανὸ ἀκαδημαϊκὸ Ε. Μάγερ, πού ἀντικρούει τὴν γνώμην ὅτι τὰ γράμματα ἀντιστοιχοῦν σὲ φοινικικὰς λέξεις κ.τ.λ. Ὑπογραμμίζω, πῶς ὁ κ. Μπαμπινιώτης δὲν ἀντιγράφει τὸν Σιγάλα οὔτε στὸ κεφάλαιο «περὶ μινωικῆς γραφῆς», ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἄποψις ὅτι: «ἡ σημιτικὴ γραφὴ προέρχεται ἐκ τῆς παλαιᾶς μινωικῆς κρητικῆς γραφῆς» οὔτε στὴν ἀναφορὰ τῶν Ἐβανς καὶ Σνάϊντερ, πού ἐπίστευαν ὅτι ἡ γραφὴ τῶν κρητικῶν ἐπιγραφῶν «εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σημιτικῆς» καὶ πού μνημονεύει ὁ Σιγάλας. Οὔτε -καὶ τὸ σπουδαιότερον ἴσως- ὅτι ὁ Σιγάλας καταλήγει νὰ θεμελιώσῃ τὸν φοινικισμό τοῦ (μολονότι ὑποθέτει τὴν «αἰγαιακὴν γραφήν») ὅχι σὲ ἀποδείξεις καὶ στοιχεῖα, ἀλλὰ «σὲ ἐνδείξεις πού ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς προελεύσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς ἀμέσως ἐκ τῆς φοινικικῆς ἢ βορειοσημιτικῆς» (σελ. 74).

Αὐτὰ ὅλα ὁ κ. Μπαμπινιώτης τὰ ἀποσιώπησε, διότι πλήττουν τὴν φοινικικὴ θεωρίαν τοῦ. Καὶ δὲν εἶναι μόνο πού ἰδιοποιήθηκε τὸν Σιγάλα, ἀλλὰ οὔτε τὸν μνημόνευσε στὴ βιβλιογραφία. 119 βιβλία ἀπαριθμεῖ ὁ κ. Μπαμπινιώτης στὴ βιβλιογραφία τοῦ, δίχως νὰ περιλάβῃ τὸ βιβλίον τοῦ Σιγάλα, ἂν καὶ τὰ «ἐπιχειρήματα», πού προτείνει ὑπὲρ τῆς φοινικικῆς προελεύσεως τοῦ ἀλφαβήτου μας,

σφυροκοποῦν, γιατί τὸ μήνυμα ἐρχόταν διὰ μέσων αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ἦταν γεννημένο ἐξ ὁλοκλήρου μέσα της. Ἀεὶκίνητη πάντα μὲ τὰ πλούσια μαλλιά ριγμένα στοὺς ὤμους πρόσδινε μιὰ ζωτάνια πού σὲ μαγνήτιζε. Δὲν μὲ εἶχε ξεγελάσει καὶ τόξερα. Οὔτε κι αὐτὸ τὸ φτερουγίσμα τῆς φούστας της, πού εἶχε ἕναν ἑλεγχό κι ἕνα συγκρατημὸ, πού ὑπέβαλλε ἡ κορμωστασιά της. Δυὸ ἄνθρωποι στὸ κορμὶ ἐνός. Μὰ τοῦτο π' ἀντίκρυζα τώρα ἦταν κάτι ζένο, πρωτόγνωρο.

Ἄνοιξα τὸ παράθυρό μου, λές καὶ θὰ μὲ λύτρωνε τούτη ἡ κίνησις, καὶ δὲν φοβήθηκα. παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κάτι μὲ παρακινούσε νὰ εἰσχωρήσω στὰ μάτια ἐκεῖνα καὶ νὰ ψάξω σὲ κάθε γωνιά, λές καὶ θὰ ἔβρισκα τὸ πέπλο τὸ ἀόρατο κι ὅλα θὰ ξαναγίνονταν, ὅπως τὰ ἔξερα, σὰν τὸ τραβοῦσα.

Βρέθηκα νὰ κρατῶ τὸ ρόπτρο τῆς πόρτας καὶ νὰ κτυπῶ. Τὸ σῶμα μου εἶχε μουνδιάσει, τὰ μέλη μου δὲν τὰ νιώθα, κι ὁμως, αἰσθανόμουν κάτι πού δὲν τόξερα πρὶν.

Δρασκελίσα τὸ κατώφλι μὲ ἀνυπομονησία.

Ἄ! ἦρθες...

Μὲ περίμενες; Ἀπόρησα. Ἀὐτὸ ὑπῆρχε τίποτα πού νὰ προμηνύει τούτη τὴν εἰρήνην.

Πολὺ καιρὸ· κάθισε.

Πάλι ἐκεῖνος ὁ συγκρατημὸς στὴν κίνησις κι ὅλο νὰ ψάχνω στὸ βλέμμα τὴ φλόγα, τὸ παραμύθι. Μὰ τίποτα, ἀπολύτως τίποτα δὲν ἐρχόταν. Μόνο τὸ σβήσιμο, τὸ χαλάρωμα τοῦ ἀδείου τοῦ παλιοῦ κι ἐγκαταλελειμμένου. Μιὰ κάκιστη ζωγραφιά σὲ φθαρμένο πανί, πού τὸ ἔχουν πετάξει καὶ τώρα πῆρε μιὰ θέση, ἔτσι, σὰν ἕνα ἀστεῖο σὲ παιδικὴ παράστισις.

Ἐψαχνα μιὰ δικαιολογία πού δὲν ἐρχόταν, ἕνα κάτι πού δὲν ἦξερα, κι ἤθελα ξαφνικὰ νὰ λευτερωθῶ, νὰ φύγω μακριά, γιατί δὲν εἶχα καμμιά θέση ἐδῶ. Μὰ ἤμουν καθλωμένη.

τὸ ξανατονίζω, εἶναι παρμένα ἀπὸ αὐτόν. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε διαφορετικά, ὁ κ. Μπαμπινιώτης δὲν ἔχει δικά του στοιχεῖα ἢ δικά του ἐπιχειρήματα ἢ τέλος πάντων δὲν πρωτοτυπεῖ. Δὲν ἔκανε δική του μελέτη, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀντέγραψε τὸν Σιγάλα, πού, ἀφοῦ δὲν τὸν ἀνέφερε σὰν πηγὴ, σημαίνει ὅτι ἐπεδίωξε νὰ ἰδιοποιηθῇ τὴν ἐπιχειρηματολογία του.

Ἄπεδείχθη λοιπὸν ὅτι ὁ Σετάτος καὶ ὁ Ἀνδριώτης δὲν ὑποστηρίζουν τὸν φοινικισμό, ὅπως ψευδῶς μᾶς τοὺς παρουσίασε ὁ κ. Τομπαΐδης. Ὁ δὲ κ. Μπαμπινιώτης στερεῖται ἰδικῶν τῶν πρωτοτύπων ἐργασιῶν, ἀλλὰ ἐπιλεκτικὰ ἐπανελάβε καὶ ἰδιοποιήθηκε ὅσα ἔγραψε ὁ Σιγάλας, τὸν ὁποῖον ἄλλοῦ ἀντέγραψε κι' ἄλλοῦ ἀπεισιώπησε.

Εἰλικρινὰ δὲν ἔχω τίποτε προσωπικὸ ἐναντίον τοῦ κ. Τομπαΐδη. Ἀλλὰ, νομίζω ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ ἀπαντήσω σὲ τρία ἐρωτήματα:

1- - Γιατί ἀπέκοψε τὴν γνώμη τοῦ Σετάτου; 2- - Γιατί ἀπέκρυψε ὁλόκληρο κεφάλαιο τοῦ Ἀνδριώτη; 3- - Ἐχει νὰ ἀναφέρῃ κανέναν ἄλλο καθηγητὴ πού νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν φοινικισμό; (χωρὶς παραποίησιν αὐτῇ τῇ φορᾷ).

Κι' ὁ κ. Μπαμπινιώτης, πού στὸ παρελθὸν ἀνέλαβε αὐτόκλητος συνήγορος τοῦ κ. Τομπαΐδη, θὰ πρέπει νὰ μᾶς πῇ, ἂν ἐγκρίνῃ τὶς πράξεις του. Ἦξερε ὁ κ. Μπαμπινιώτης τὴν παραποίησι πού διέπραξε ὁ κ. Τομπαΐδης σὲ βάρος τοῦ Σετάτου; ἢ τὴν ἀπόκρυψι κεφαλαίου τοῦ Ἀνδριώτη; Κι' ἀκόμη, γιατί στὸ προαναφερθὲν βιβλίον του δὲν ἐπαναλαμβάνει τὸν Σιγάλα στὰ περὶ «αἰγαιακῆς γραφῆς;» κ.τ.λ. Πιθανῶς νὰ τὸ κάνῃ σ' ἄλλο βιβλίον του, πού δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν. Ἄν τὸ κάνῃ, τότε φυσικὰ ἀδίκως τὸν κατακρίνω.

Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν «ΔΑΥΛΟ» ὁ κ. Τομπαΐδης ἐδήλωσε ὅτι «μὲ τὸν

Ἀπλώσει τὰ χέρια της σὲ μιὰ στάση ἱκεσίας κι ἔνοιωσα τὴν καρδιά μου νὰ σφυροκοπᾷ. Σβήσανε ὅλες οἱ κινήσεις οἱ ἐπόμενες καὶ βίωνα τοῦτη τὴν κίνηση πού γινόταν σὲ ἄργὸ ρυθμὸ καὶ μὲ παράσερνε τόσο, πού ἔδινε κείνα τὰ χέρια καὶ ὑψώθηκα λίγο στὴν ἀρχὴ κι ὕστερα μεταφέρθηκα στὰ ρόδινα ἀκροδάκτυλα κι ὁ ἥλιος ποὺ πρόβλυε κείνη τὴ στιγμή μου ἔκαψε τὸ πρόσωπο. Δὲν ξέρω πόση ὥρα κράτησε τοῦτη ἡ αἴσθησι.

Ἡ φωνὴ της ἐρχόταν ἀπὸ μακριὰ κι ὡς νὰ τὴ νοιώσω πέρασε αἰῶνας, ἔτσι μοῦ φάνηκε.

— Πάντα εἴμαστε καινούργιοι, νεοφώτιστοι, θάλεγα.

— Δὲν ξέρω, ἀπάντησα, ὅταν κάτι τὸ γνωρίζω, τὸ κατέχω, κι ὕστερα εἶναι οἰκτεῖο.

Σήκωσα τὸ πρόσωπο νὰ τὴν κοιτάξω. Δὲν ὑπῆρχε χρόνος νὰ σκεφτῶ. Πιεζόμουν ἀφόρητα. Ἐνιωσα νὰ θέλω νὰ οἰρλιάξω! Φτάνει!... Δὲν ἦταν τὰ λόγια της μὰ ἡ ἡρεμία, πού εἶχε ντυθεῖ καὶ πίσω κάλπαζαν τέτοιες μεταλλάξεις στὴ μορφὴ της, πού στεκόταν ἀδύνατον νὰ συγκρατήσω ἔστω καὶ ἐλάχιστες.

Ἀγγίξα διστακτικὰ τὰ μαλλιά της, πούχαν ξεχυθεῖ χείμαρρος ἀσυγκράτητος καὶ κάλυπταν τὸ πρόσωπο. Ἡ παγωνιά πού ἐνοιωσα στὰ δάκτυλα καὶ στὴν παλάμη, ὡς νὰ τὴ συνειδητοποιήσω, δημιουργήσε μέσα μου ἓνα κενό.

Ὑστερα... Ὡ! ὕστερα θρυμματίστηκε τὸ γυαλὶ καὶ τὰ πάντα χάθηκαν. Αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε. Πανικόβλητη στὴν ἀρχή, ἄρχισα νὰ τρέχω νὰ βρῶ τὴν ἐξοδὸ, νὰ βγῶ στὸ δρόμο. Ὡς νὰ φθάσω στὴν πόρτα μου, ὁ φόβος εἶχε καταλαγιάσει κι ἄρχισα νὰ συνειδητοποιῶ τοῦτο τ' ἀνεξήγητο. Οἱ φωνές τοῦ εἰδώλου ἔπρεπε νὰ σιγήσουν.

Σοφία Βεκράκου-Φωτοπούλου

κ. Πλεύρη δὲν μπορούμε, δυστυχῶς, νὰ κάνουμε ἐπιστημονικὴ συζήτηση. Ὡστόσο γιὰ τὴ σωστὴ ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν σας καὶ γιὰ νὰ διαλυθοῦν ἐσφαλμένες ἐντυπώσεις ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ ὅσα ἔγραψε ὁ κ. Πλεύρης, θὰ ἤθελα νὰ παραθέσω κάποια κείμενα χωρὶς σχόλια. Εἶναι ἀπόψεις Ἑλλήνων καθηγητῶν τῆς γλωσσολογίας ὅπως ἐκτίθενται στὰ πανεπιστημιακὰ διδακτικά τῶν συγγράμματα...»

1. *Μινωϊκὴ γραφὴ*. Μεγαλύτεραν ἀπὸ γλῶσσιν εἶχεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ σημιτικὴ γραφὴ προέρχεται ἐκ τῆς παλαιᾶς μινωϊκῆς - κρητικῆς γραφῆς. Τὸ 1894 ὁ Ἀγγλος ἀρχαιολόγος Α. J. Evans ἀνεκάλυψεν ἐν Κρήτῃ ἱκανὰς ἐπιγραφὰς τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς καὶ ὑπέθεσε, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἄλλοι, ἰδίως ὁ Schneider², ὅτι ἡ γραφὴ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σημιτικῆς.

Φωτοτυπία μέρους τῆς σελίδας 51 τοῦ ἔργου τοῦ καθηγητοῦ Α. Σιγάλα, ὅπου ἀναφέρεται ἡ θεωρία τῆς προλεύσεως τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τὸ κρητικόν.

Ἐγὼ ὅμως οὔτε ἀπέκοψα οὔτε ἀπέκρυψα τίς γνώμες αὐτῶν ποὺ ἀνέφερα, ὅπως ἔκανε ὁ κ. Τομπαΐδης προκειμένου περὶ τῶν Σετάτου καὶ Ἀνδριώτη. Κατόπιν αὐτοῦ σὰς παρακαλῶ, κ. διευθυντά, νὰ δημοσιεύσετε τὸ παρὸν κείμενο, γιὰ νὰ διαλυθοῦν οἱ ἐσφαλμένες ἐντυπώσεις, ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ ὅσα παρεποίησε ὁ κ. Τομπαΐδης, ὁ ὁποῖος πιστεύω ὅτι καὶ θὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του.

Πάντοτε ὅμως ὑπάρχει ἡ ἀπορία: Γιατί τόσοι φανατισμοὶ ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀλφαβήτου μας; Στὸ κάτω-κάτω, κ. Τομπαΐδῃ καὶ κ. Μπαμπινιώτῃ, τὸ Ἑλληνικὸ δημόσιο σὰς μισθοδοτεῖ κι' ὄχι τὸ... φοινικικόν. Γιατί δὲν λέγετε τὴν ἀλήθεια; Γιατί δὲν λέγετε αὐτὸ ποὺ τόσοι καὶ τόσοι Ἑλληνας καὶ ξένοι καθηγητὲς διδάσκουν;

Μὲ τιμὴ
Κώστας Πλεύρης

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΡΒΕΛΑΣ

Ἡ Μάχη

Ἐδώσαμε τὴ μάχη.
Ἀπέναντι δὲν εἶχαμε ἐχθρὸν,
τοὺς φίλους μας μονάχα.
Βαρέως ὀπλισμένους μὲ

- τὸ μῖσος,
- τὴ συκοφαντία,
- τὴ διαφθορά,
- τὸν φθόνον,
- τὴ ζηλοτυπία.

Ἐδώσαμε τὴ μάχη
δίχως ἐλπίδα.
Μιά τέτοια μάχη
δὲν κερδίζεται ποτέ.

«Ὁ ἀριθμὸς 5»: Ἔργο τοῦ Charles Simonds.

NORMAN GOLB*

**‘Ο Ἰουδαϊσμός (καὶ ὅχι οἱ αἱρέσεις του)
«ἐνέπνευσε» τὴ χριστιανικὴ θρησκεία;**

Ποιὸς ἔγραψε τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας;

Σαράντα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφετεινὴ ἀνοιξή, σὲ ἓνα βράχο τῆς ἐρήμου κοντὰ στὴν δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας, δύο νεαροὶ Βεδουῖνοι βοσκοὶ τόλμησαν νὰ εἰσέλθουν σὲ ἓνα σπήλαιο καί, ἐντελῶς τυχαῖα, ἔκαναν μία ἀπὸ τὶς πλέον ἐνδιαφέρουσες ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ αἰῶνος. Βαθεῖα μέσα σὲ ἓνα κοίλωμα ἦταν κρυμμένες ἑπτὰ χειρόγραφες περγαμινὲς μὲ κείμενα, ποὺ εἶχαν νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ τὴν πρώτη χιλιετηρίδα. Τὰ ἐπόμενα ἑννέα χρόνια ἑκατοντάδες τέτοιων χειρογράφων - μερικὰ σὲ μικρὰ κομμάτια, μερικὰ ἐντελῶς ἄθικτα καὶ πολλὰ μέσα σὲ ὑπολείμματα λινῶν πακέτων ἢ πηλίνων δοχείων - ἀνεκαλύφθησαν μέσα στὸ ἴδιο καὶ σὲ ἄλλα σπήλαια κοντὰ στὴν ἀρχαία τοποθεσία Κιρμπὲτ Κουμράν. Τὰ εὐρήματα περιελάμβαναν μία μεγάλη σειρὰ βιβλικῶν καὶ μὴ ἑβραϊκῶν γραπτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἓνα ἐπὶ φύλλου χαλκοῦ. Ὅλα αὐτά, βέβαια, δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὰ εἶχε προβλέψει κανένας τότε. Ἡ ἀνακάλυψη σὲ ἓνα σπήλαιο τῆς παλαιστিনিакῆς ἐρήμου φαινόταν σὰν θαῦμα.

Ὅταν ἀνοίχθηκαν στὴν Ἱερουσαλὴμ οἱ κύλινδροι τῶν περγαμινῶν, διαπιστώθηκε ὅτι περιεῖχαν δύο ἀντίγραφα τοῦ *Βιβλίου τοῦ Ἡσαΐα*, καὶ ἓνα ἀριθμὸ ἀγνώστων ὡς τότε γραπτῶν. Ἐνα κείμενο, ὀνομαζόμενο *Ἀπόκρυφο τῆς Γενέσεως* ἢ *Ἱστορία τοῦ Ἀβραάμ*, ἦταν μία ὠραιοποιημένη παραλλαγὴ γεγονότων, ποὺ περιγράφονται στὸ Βιβλίο τῆς *Γενέσεως*. Ἐνα ἄλλο, τὸ *Χειρόγραφο τοῦ Πολέμου*, περιεῖχε φανταστικὲς περιγραφές

* Ὁ κ. Norman Golb εἶναι καθηγητὴς τῶν Ἑβραϊκῶν καὶ Ἑβραϊαριστικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου καὶ μελετητὴς τῶν χειρογράφων τοῦ Κουμράν ἐπὶ 30 ἔτη.

μιᾶς ἀποκαλυπτικῆς μάχης μεταξύ «τῶν υἱῶν τοῦ φωτός» καὶ τῶν «υἱῶν τοῦ σκότους» κατὰ τὶς τελευταῖες ἡμέρες -- ἓνα θέμα, πού ὑπάρχει σὲ ὅλα τὰ ἀπόκρυφα ἑβραϊκὰ γραπτά, πού ἐνεφανίσθησαν στὴν Παλαιστίνη κατὰ τοὺς αἰῶνες μεταξύ *Παλαιᾶς* καὶ *Καينῆς Διαθήκης*. Ἐνα τρίτο κείμενο, πού συχνὰ ὀνομάζεται *Hodayot*, περιεῖχε ὕμνους τοῦ τύπου τοῦ βιβλίου τῶν *Ψαλμῶν*. Ὑπῆρχε ἐπίσης ἓνα ἀποσπασματικό κείμενο, ἐρμηνευτικό τοῦ *Βιβλίου τοῦ Habakkuk* (προφήτου τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*), μὲ προφητείες γεγονότων τῆς ἐποχῆς τοῦ μεταφραστῆ καὶ τοῦ ἀμέσου μέλλοντος, ὅπως ἐπίσης καὶ ἓνα χειρόγραφο μὲ περιγραφὲς τῶν τελετῶν μυστικῆς καὶ τῆς τελετουργικῆς πρακτικῆς μιᾶς ἀνώδυμης θρησκευτικῆς ἀδελφότητος.

Τὸ τελευταῖο ἔργο, τὸ *Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας*, ἦταν ἰδιαιτέρως ἀξιοπερίεργο, διότι ἐξετρέπετο ριζικὰ ἀπὸ αὐτὸ πού ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν ἑβραϊκὸς τρόπος σκέψεως ἐκείνου τοῦ καιροῦ, καὶ μάλιστα προδιέγραφε χριστιανικὰ δόγματα, πού ἀργότερα υἱοθετήθηκαν ἀπὸ τὴν *Καينὴ Διαθήκη*. Ἀντίθετα πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν *Βίβλο* καὶ τὰ γνωστὰ κείμενα τῶν *Ἀποκρύφων*, τὸ *Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας* ἐκήρυττε ὅτι ἡ ἀτομικὴ περιουσία μολύνει τὸ πνεῦμα. Ἐδίδε μεγάλη ἔμφαση στὴν τελετουργικὴ καθαριότητα -- ἀλλὰ κατὰ μία ἀξιοσημείωτη ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν *Βίβλο*, ἀπέρριπτε τὸ τελετουργικὸ λουτρὸ ὡς ἄχρηστο, ἐκτὸς ἂν συνοδεύεται ἀπὸ παρόμοια κάθαρση τῆς διανοίας καὶ τοῦ πνεύματος. Τὸ ἐγχειρίδιο περιέγραφε ἐπίσης τακτικὲς ὁμαδικὲς μελετητικὲς συνεδριάσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες, τὰ μέλη μιᾶς ἁγίας ἱεραρχίας θὰ ἐρευνοῦσαν τὰ «μυστικά» καὶ τὶς κρυφὰς ἔννοιες τῆς Γραφῆς -- μία ἰδέα πού εὐρίσκεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὸν τύπο τῆς προσωπικῆς σοφίας πού ὑμνεῖται στὸ Βιβλίον τῶν *Παροιμιῶν* καὶ στὸν ἀπόκρυφο *Ἐκκλησιαστή*.

Καθὼς οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Ἑβραϊκοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Ἀνατολικῶν Ἑρευνῶν (τῆς Ἱερουσαλὴμ) μελετοῦσαν τὰ ἑπτὰ νεοανακαλυφθέντα χειρόγραφα, ἐπίσθησαν ὅτι τὸ *Ἐγχειρίδιο τῆς Πειθαρχίας* -- συνεπῶς καὶ τὰ ἄλλα κείμενα -- πρέπει νὰ εἶχαν γραφεῖ ἀπὸ τοὺς Ἑσσαίους, μία μικρὴ, τεσσάρων χιλιάδων μελῶν, ὁμάδα Ἑβραίων αἵρετικῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ἐλέγετο ὅτι κατοίκησαν τμήματα τῆς Παλαιστίνης περίπου κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τοὺς συγχρόνους Ἑβραίους συγγραφεῖς Φίλωνα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ Φλάβιο Ἰώσηπο, οἱ Ἑσσαῖοι ἀπέφευγαν τὴν ἀτομικὴ περιουσία, υἱοθετοῦσαν τὴν τελετουργικὴ καθαριότητα καὶ συνήθιζαν τὶς κοινὲς μελετητικὲς συνεδριάσεις γιὰ τὴν διεξοδικὴ ἐξέταση τῶν μυστικῶν τοῦ Νόμου, ὅπως ἡ ὁμάδα αἵρετικῶν πού περιγράφεται στὰ χειρόγραφα. Ἐπὶ πλέον, ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, στὴν *Φυσικὴ Ἱστορία* του, τοποθετοῦσε τοὺς Ἑσσαίους στὴν δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας, δηλώνοντας ὅτι «κάτω» ἀπὸ τὸν χῶρο πού ἦσαν ἐγκατεστημένοι, ἦταν ἡ πόλις En-gedi, πού στὴν πραγματικότητα εὐρίσκεται μόλις εἴκοσι μίλια νοτίως τῶν σπηλαίων, ὅπου εὐρέθησαν τὰ χειρόγραφα.

Οἱ συμπτώσεις ἦσαν τόσο κτυπητές, ὥστε μέχρι πρόσφατα, κάθε μελετητὴς τῶν χειρογράφων κατ' οὐσίαν πίστευε ὅτι ἦταν ἔργο Ἑσσαίων μοναχῶν, πού εἶχαν ζήσει στὸ Κουμράν. Περαιτέρω, ἔγινε εὐρέως ἀποδεκτὸ ὅτι, ἐπειδὴ μερικὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Κουμράν περιέχουν ἰδέες, πού ἐμφανίζονται ἀργότερα στὴν *Καينὴ Διαθήκη*, ἡ αἵρεση τῶν Ἑσσαίων θὰ πρέπει νὰ εἶχε διαπλαστικὴ ἐπίδραση ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἀμερικανὸς κριτικὸς Edmund Wilson ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἑσσαϊκῆς πατρότητος τῶν κειμένων στὸ πασίγνωστο βιβλίον του, τοῦ 1955, *Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας*, πού ἔτυχε ἔκτοτε παγκοσμίου ἀποδοχῆς. Σήμερα ἐγκυκλοπαίδειες, κατάλογοι μουσείων, βιβλία καὶ μάλιστα λόγια περιοδικὰ καὶ διδακτορικὲς διατριβὲς διαδίδουν, ὅλα, τὴν θεωρίαν τῆς ἑσσαϊκῆς προελεύσεως. Οἱ ἀναγνώστες τῆς ἐγκυκλοπαίδειας *Britannica* μαθαίνουν ὅτι τὰ χειρόγραφα ἦταν «*τμήμα βιβλιοθήκης, πού ἀνῆκε σὲ μία ἑβραϊκὴ θρησκευτικὴ αἵρετικὴ ὁμάδα* (τοὺς Ἑσσαίους), *πού ἤκμασε στὸ Κουμράν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τὸ 68 μ.Χ.*». Καὶ οἱ ἐπισκέπτες τῆς ἐκθέσεως τῶν θησαυρῶν

τῶν Ἀγίων Τόπων, πού ἀνοιξε πέρυσι στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Τέχνης τῆς Νέας Ὑόρκης, διάβαζαν στὸν κατάλογο τῶν ἐκθεμάτων ὅτι τὸ Κουμράν ἦταν «τὸ κέντρο τῆς ἰουδαϊκῆς αἵρέσεως, πού κατεῖχε καὶ χρησιμοποιοῦσε τὰ χειρόγραφα». Ὅσοι βλέπουν τὰ χειρόγραφα πού ἐκτίθενται στὸ Ἰσραηλιτικὸ Μουσεῖο, στὴν Ἱερουσαλὴμ, διαβά-
ζουν τὴν ἴδια ἱστορία.

Ἐκεῖνο πού δὲν μαθαίνουν εἶναι, ὅτι ἡ θεωρία περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων, παρὰ τὴν εὐρεῖα ἀποδοχὴ τῆς, εὐρίσκεται σὲ ἀσυμφωνία σχεδὸν μὲ κάθε στοιχεῖο, πού ἔχει ἔλθει στὴν ἐπιφάνεια κατὰ τὰ τελευταῖα τριάντα πέντε χρόνια. Στὴν πραγματικότητα, τὰ στοιχεῖα καθιστοῦν ἀποδεδειγμένως σαφές ὅτι ἡ πατρότης τῶν Κειμένων τῆς Νεκρᾶς Θά-
λασσης δὲν ἀνήκει σὲ μία σκοτεινὴ μοναστικὴ αἵρεση, ἀλλὰ στοὺς Ἑβραίους τῆς Πα-
λαιστίνης. Καὶ ἡ θεωρία ὅτι Ἑσσαῖοι μοναχοὶ ἔγραψαν τὰ κείμενα εἶναι τόσο ἀμφισβη-
τήσιμη, ὅσο καὶ οἱ μεγάλες ἱστορικὲς πεποιθήσεις πού ἐνέπνευσε.

Τὸ ὅτι τὰ πρῶτα χριστιανικὰ δόγματα προέρχονται ἀπὸ τίς ἴδιες πηγές μὲ τὸν Ἑσ-
σαϊσμό, ἀποτελεῖ πλέον κατεστημένη γνώση. «*Τέτοιες ἰδέες στὴν Καινὴ Διαθήκη ὅπως ὁ προορισμός, ἡ ἐκλογὴ, ἡ ἀντίθεση σάρκας καὶ πνεύματος καὶ ἡ διττότης τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκοτοῦς καὶ τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ ψεύδους... σχετίζονται μὲ τὴν θεολογία τῆς αἵρέσεως τῆς Νεκρᾶς Θάλασσης*», λέγει ὁ κατάλογος τῶν θησαυρῶν τῶν Ἀγίων Τόπων, διατυπώντας μία ἄποψη συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενη τὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια μὲ ποικίλες ἀποχρώσεις. Ἀλλὰ ἐκεῖνο πού ἀποκαλύπτει ἡ ἀνάλυση τῶν κειμένων, εἶναι ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός ὡς σύνολον, καὶ ὄχι μία σκοτεινὴ αἵρεση, εἶχε τὴν κυρία ἐπίδραση στὴν
νέα θρησκεία.

Ὑπῆρχαν δείγματα, σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι κάτι δὲν πῆγαινε ἀπολύτως καλὰ μὲ
τὴν θεωρία τῆς ἐσσαϊκῆς προελεύσεως. Οἱ Ἑσσαῖοι, ὅπως περιγράφονται ἀπὸ τὸν Πλί-
νιο τὸν Πρεσβύτερο, ἦταν στενόμεναλοι, φιλειρηνικοί, ἄγαμοι μοναχοί. Ἐφήρμοζαν τὴν
ἀποχὴ ἀπὸ τίς γυναῖκες, ἔγραφε, καὶ ἤρνοῦντο κάθε σεξουαλικὴ ἐπιθυμία. Ἐν τούτοις,
ὅταν οἱ ἀρχαιολογικὲς ἐκσκαφὲς ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια τμῆμα τῶν νεκροταφείων τοῦ
Κιρμπετ Κουμράν, εὐρέθησαν τάφοι γυναικῶν, ὅπως καὶ ἀνδρῶν. Ἐπίσης, ἡ ἐπιταγὴ
τῆς πλήρους σεξουαλικῆς ἀποχῆς — πού κατὰ τοὺς Ἰώσηπο, Φίλωνα καὶ Πλίνιο ἦταν
πρωταρχικὸ δόγμα τῆς ἐσσαϊκῆς πίστεως — δὲν εὐρίσκετο οὔτε στὸ *Ἐγχειρίδιον τῆς*
Πειθαρχίας οὔτε σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ ἐπτὰ χειρόγραφα.

Ἐν τούτοις, ἀντὶ νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν πρόσφατη θεωρία οἱ αὐθεντίες τῆς ἐποχῆς
—ἐξέχοντες ἀρχαιολόγοι καὶ Ἑβραῖοι λόγιοι, ὅπως ὁ Fleazar Sukenik καὶ ὁ υἱός του
Yigael Yadin, ἀπὸ τὸ Ἰσραήλ, ὁ André Dupond-Sommer καὶ ὁ Πατὴρ Roland de Vaux
ἀπὸ τὴν Γαλλία, καὶ πολλοὶ ἄλλοι στὴν Ἀγγλία, Γερμανία καὶ Ἡνωμένες Πολιτεῖς
—προσκολλήθηκαν σ' αὐτὴν, παραθέτοντας μία δήλωση τοῦ Ἰωσήπου, στὸν «*Ἑβραϊκὸ*
Πόλεμόν» του, ὅτι, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι Ἑσσαῖοι ἦσαν ἄγαμοι, μερικοὶ δὲν ἦσαν. Ἡ
περιοχὴ τοῦ Κουμράν, ἀντέτασσαν οἱ εἰδικοί, θὰ πρέπει νὰ εἶχε ὁμάδα ἐγγάμων Ἑσ-
σαίων. Εἶναι πιθανόν, ἔγραφε ὁ Ἑβραῖος μελετητὴς τῆς Βίβλου Moore Cross, τοῦ Ha-
rnard, στὸ ἔργο του «*Ἡ ἀρχαία Βιβλιοθήκη τοῦ Κουμράν καὶ σύγχρονες μελέτες τῆς*
Βίβλου», ὅτι ἡ παλαιότερη ἀγάμη κοινωνία ἀργότερα ἐγίνε ἀνάμικτη, ἢ μπορούμε νὰ
ὑποθέσουμε ὅτι στὸ περιβάλλον τῆς ἐρήμου τοῦ Κουμράν ὑπῆρχε μία τάξη ἐγγάμων
Ἑσσαίων πλησίον μιᾶς μεγαλυτέρας κοινότητος ἀγάμων!

Αὐτὴ ἡ ἐξήγηση, δυστυχῶς, περισσότερο βλάπτει τὴν περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων
θεωρία παρὰ τὴν ὑποστηρίζει, διότι ἡ θεωρία στηρίζεται στὴν δήλωση τοῦ Πλινίου, ὅτι
ὑπῆρχε μία ὁμάδα ἀγάμων Ἑσσαίων, πού ζοῦσε στὸ En-gedi. Ἐπὶ πλέον, κατ' αὐτὴν
τὴν θεωρία τὸ Κουμράν δὲν ἦταν μία ἀπομεμακρυσμένη θέση ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑσ-
σαίων, ἀλλὰ τὸ νευραλγικὸ σημεῖο τοῦ ἐσσαϊκοῦ κινήματος, ὅπου διαμορφώθηκαν πολ-
λὰ ἀπὸ τὰ δόγματά του καὶ ἐγράφησαν πολλὰ ἀπὸ τὰ βιβλία του. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ
ὑποστηριχθῇ, ὅτι μέλη πού ζοῦσαν στὴν καρδιά τῆς ἐσσαϊκῆς περιοχῆς δὲν ἐφήρμοζαν

τὴν ἀγαμία, ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικά τους δόγματα;

Μία σοβαρότερη δυσκολία ἐνεφανίσθη, ὅταν ἔγιναν ἐκσκαφές στὴν περιοχὴ τοῦ Κουμράν κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 1950. Ὁ Πλίνιος εἶχε περιγράψει τοὺς Ἑσσαίους ὡς μοναχοὺς «*μέ μοναδική συντροφιά τὰ φοινικόδενδρα*», ἐννοώντας ὅτι εἶχαν ζήσει μία ὑπερβολικὰ ἀπέριττη ζωὴ. Οἱ ἐκσκαφές ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια ἓνα ἀνεπτυγμένο οἰκισμό, μὲ δεξαμενές ἀποθηκεύσεως ὕδατος, πισίνες καὶ ἓνα σύμπλεγμα πέτρινων κτηρίων, ποὺ περιελάμβανε μία τραπεζαρία καὶ ἓνα μαγειρεῖο, σταύλους, ἓνα ἐργαστήριον ἀγγειοπλαστικῆς καὶ ἓνα πύργο μὲ ἓνα κτίριον, τῶν ὁποίων ἡ ταυτότητα παραμένει ἀβέβαιη. Γιὰ νὰ ἐξηγήσουν αὐτὰ τὰ ἐνοχλητικὰ εὐρήματα, μερικοὶ ἀρχαιολόγοι — ὁ Πατὴρ de Vaux, γιὰ παράδειγμα, στὸ βιβλίο του «*Ἀρχαιολογία καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας*» καὶ ὁ Cross στὸ βιβλίο του «*Ἡ ἀρχαία βιβλιοθήκη τοῦ Κουμράν*» — εἰσηγήθησαν τὴν θεωρίαν, ὅτι οἱ Ἑσσαῖοι θὰ πρέπει νὰ ζοῦσαν σὲ σπηλαία στὸν κρημνὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν ἢ σὲ καλύβες ἐκεῖ κοντά, καὶ ὅτι τὰ κτήρια χρησίμευαν μόνον ὡς διοικητήριο. (Ὁ κατάλογος τῶν θησαυρῶν τῶν Ἀγίων Τόπων ἀντιμετωπίζει αὐτὴ τὴν θεωρίαν σὰν γεγονός, ἐξηγώντας ὅτι οἱ μοναχοὶ «*ζοῦσαν σὲ γειτονικά σπηλαία... καὶ πιθανότατα σὲ σκηνές ἢ καλύβες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν ἀπέμεινε τίποτε*»).

Ὑπῆρχαν ἐνδείξεις προσωρινῆς κατοικίσεως μερικῶν σπηλαίων, ἀλλὰ εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ τοποθεσία τοῦ Κουμράν ἦταν μία ἀπλὴ κοινότης τρωγλοδυτῶν μοναχῶν. Πέραν τοῦ ὅτι φαίνεται πολὺ ἀνεπτυγμένο, τὸ Κιρμπέτ Κουμράν ἔχει πολλὰ χαρακτηριστικὰ πολεμικοῦ φρουρίου. Οἱ ἐκσκαφές ἀπεκάλυψαν ὄχι μόνον φρούριον καὶ ἓνα ὀχυρωματικὸ τοῖχο, ἀλλὰ καὶ τὴν παρουσία μεγάλων προμηθειῶν τροφῆς καὶ νεροῦ, καθὼς καὶ πολλὰ ἀπομεινάρια πολέμου, ποὺ ἔδειχναν ὅτι ἡ τοποθεσία εἶχε φιλοξενήσει ὁμάδα Ἰουδαίων στρατιωτῶν, ποὺ πολέμησαν σὲ παρατεταμένη μάχην ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ὅταν αὐτοὶ ἐπέδραμαν ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸ 70 π.Χ. Μαρτυρίες αὐτῆς τῆς ἄγριας πολιορκίας ἀποτελοῦν τὰ μισογκρεμισμένα τείχη, τὰ ὑπολείμματα μιᾶς μεγάλης φωτιάς, καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς αἰχμῶν ἀπὸ βέλη. Τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς μάχης καὶ τὴν ταυτότητα τῶν ἐπιδρομῶν μᾶς πληροφοροῦν χρονολογημένα ρωμαϊκὰ νομίσματα ποὺ εὐρέθησαν ἀνάμεσα σὲ χαλίκια.

Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρεται στὸν «*Εβραϊκὸ Πόλεμον*» σὲ ἓνα Ἑσσαῖον, ὀνόματι Ἰωάννην, ποὺ εἶχε λάβει μέρος στὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ ὁ Φίλων χαρακτήριζε τοὺς Ἑσσαίους ὡς τοὺς πλέον φιλειρηνικοὺς ἀνθρώπους λέγοντας: «*Δὲν θὰ μπορούσε νὰ εὐρεθῇ μεταξύ τους κάποιος, ποὺ νὰ ἔχει ἓνα ἀντικείμενον ποὺ νὰ σχετίζεται μὲ τὸν πόλεμον*». Καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα γραπτὸ στοιχεῖον περὶ τοῦ ὅτι Ἑσσαῖοι ὑπεράσπιζαν ἓνα φρούριον ἢ ὅτι πολέμησαν σὲ μάχην ἐκ παρατάξεως ἐναντίον ρωμαϊκῶν στρατευμάτων.

Ἄν αὐτὲς οἱ ἀσυνέπειες εἶχαν γίνῃ γνωστὲς ἀπὸ τὴν ἀρχή, ποτὲ δὲν θὰ εἶχε ἐπικρατήσει ἡ ἀντίληψιν ὅτι Ἑσσαῖοι μοναχοὶ ἔγραψαν τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας. Ἀλλὰ μέχρι νὰ τελειώσουν οἱ ἐκσκαφές, τὸ 1956, ἡ θεωρία εἶχε διαδοθῇ. Μέχρι τότε, τὰ χειρόγραφα ἀνεκαλύπτοντο κατὰ ὅλον καὶ μεγαλύτερους ἀριθμοὺς σὲ ἄλλα σπηλαία στὸν κρημνόν. Καὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἐπὶ τόπου ἀρχαιολόγοι, ἀντὶ νὰ σκέπτονται νέες ἐξηγήσεις, ἄρχισαν νὰ ψάχνουν γιὰ ἀποδείξεις ποὺ θὰ συνέδεαν τὰ χειρόγραφα μὲ τὴν τοποθεσίαν [...].

Λόγω ἀπουσίας ντοκουμέντων, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε μόνον, ὅτι οἱ ὑπὸ συζήτησιν Ἑσσαῖοι τοῦ Κουμράν διατηροῦσαν ἀρχεῖον ἐγγράφων αὐστηρῶς διαχωρισμένο ἀπὸ φιλολογικὰ κείμενα καὶ ὅτι ἡ καταστροφὴ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἦταν ἄκρως ἐκλεκτικὴ. Ἡ ὅτι οἱ Ἑσσαῖοι, ἀντιθέτως μὲ τοὺς ἀμέσους γείτονές των, δὲν ἔδειχναν ἐνδιαφέρον σὲ πολιτικά, προσωπικὰ ἢ διοικητικὰ ἔγγραφα. Ἡ ὅτι κάτι ἄλλο τοὺς ἐσπρωξε νὰ ἀποθηκεύσουν ἑκατοντάδες φιλολογικῶν κειμένων καὶ οὐτὲ μία σελίδα ἀλληλογραφίας. Οἱ εἰσηγῆται τῆς θεωρίας περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων πρέπει ἀκόμη νὰ ἀντιμετωπίσουν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ προβλήματα, ἀλλὰ μέχρι τώρα ἀπλῶς τὰ ἔχουν ἀγνοήσει [...].

Τὰ εὐρήματα τοῦ Κουμράν καὶ τῆς Masada, ὅπως καὶ ἄλλα προηγουμένων αἰώνων, μαρτυροῦν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἱερουσαλὴμ προέβησαν σὲ μαζικὴ ἀπόκρυψη τῶν χειρογράφων στὸ Κουμράν καὶ ἀλλοῦ μεταξὺ τοῦ 68 καὶ 70 π.Χ., πρὶν ἢ κατὰ τὴν διάρκεια πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὅτι μικρὸς ἀριθμὸς χειρογράφων μετεφέρθη στὴ Masada ἀπὸ πρόσφυγες ποὺ διέφυγαν τοὺς Ῥωμαίους ἐπιδρομεῖς. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ ὄχι μόνον ἐξηγεῖ ὅλες τὶς ὑπάρχουσες ἀποδείξεις, ἀλλὰ εἶναι ἐλεύθερη περιέργων ἀνωμαλιῶν ποὺ καθιστοῦν ἀναξιόπιστη τὴν θεωρία περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων. Ἀποφεύγει τὴν «τραβηγμένην» ὑπόθεση ὅτι ἔγγαμοι καὶ μὴ Ἑσσαῖοι μοναχοὶ ζοῦσαν μαζὶ σὲ σπήλαια. Δὲν χρειάζεται Ἑσσαίους πολεμιστές, οὔτε ἀμφίβολο δωμάτιο, ὅπου μοναχοὶ ἀντιγραφεῖς παρήγαγαν μεγάλο ἀριθμὸ ἐβραϊκῶν χειρογράφων, οὔτε ἐπιμονὴ στὸ ὅτι τὸ ἕνα χειρόγραφο τοῦ Κουμράν, ποὺ φαίνεται πρωτότυπο, εἶναι καπρίτσιο φαντασίας, οὔτε ἀπόλυτη σιωπὴ σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση δέκα τριῶν χειρογράφων τῆς Masada. Καὶ συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀπουσία αὐτογράφων μεταξὺ τῶν χειρογράφων τοῦ Κουμράν.

Κατὰ τὴν νέα αὐτὴ θεωρία, τὸ φρούριο τοῦ Κουμράν ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνον ἕνα φρούριο, τὸ δωμάτιο μὲ τὰ δύο μελανοδοχεῖα τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἕνα γραφεῖο ἢ μία αἴθουσα συσκέψεων, καὶ ἕνα χάλκινο χειρόγραφο ἦταν γραμμένο ἐπάνω σὲ ἀνθεκτικὸ χαλκὸ γιὰ σοβαρὸ λόγο. Καὶ οἱ ἑκατοντάδες κειμένων, ποὺ εὐρέθησαν στὸ Κουμράν, ἀπεικονίζουν ὄχι συγκρούσεις ἢ προόδους μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς μόνο ἐξωτικῆς αἵρετικῆς κοινότητος ἀλλὰ τὴν ἐκπληκτικὴ διεύρυνση τῆς ἐβραϊκῆς φιλολογίας κατὰ τοὺς αἰῶνες μεταξὺ Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Τὸ ὅτι πολλὲς ἀπὸ τὶς ιδέες ποὺ περιέχονται στὰ χειρόγραφα φαίνονται ὡς μὴ χαρακτηριστικὲς τοῦ πρώιμου Ἰουδαϊσμοῦ δείχνει μόνον τὴν ἔλλειψη ἐξοικειώσεώς μας μὲ ὀρισμένες τάσεις τῆς προρραβινικῆς σκέψεως. Ἀποσχισθεῖσες ὁμάδες ἢ μεμονωμένα ἄτομα ἦσαν ὑπεύθυνοι γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Κουμράν, ἀλλὰ οἱ ιδέες τους μόνον προσθέτουν στὸν πλοῦτο τῶν φιλολογικῶν ὑπολειμμάτων ποῦ, κατὰ τύχην ἀγαθὴ, διατηρήθησαν ἐκεῖ.

Ἡ ιδέα ὅτι ἡ ἑσσαικὴ κοινότης εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὸν ἀρχικὸ Χριστιανισμὸ καὶ συνεπῶς, ὄχι ὁ κυρίως Ἰουδαϊσμός — ἀναμφιβόλως ἐπηρέασε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίζουν ἄνθρωποι σὲ πολλὰς χῶρες τὴν σχέση μεταξὺ τῶν δύο πίστεων. Ἐνῶς καθολικὸς ἢ ἕνας πρεσβυτεριανός, ψάχνοντας στὸν κατάλογο τῶν θησαυρῶν τῆς συλλογῆς τῶν Ἀγίων Τόπων, ἴσως νὰ ἔχουν αἰσθανθῇ κάποια συγγένεια μὲ τὴν σκοτεινὴ αἵρετικὴ κοινότητα ποὺ ὑποτίθεται ὅτι δημιούργησε τὰ κείμενα τοῦ Κουμράν. Ἀλλὰ ἂν, ὅπως οἱ ἀποδείξεις κατ' ἀνάγκη μᾶς πείθουν, οἱ χριστιανικὲς ιδέες, ποὺ ἀποδίδονται στοὺς Ἑσσαίους — μεταξὺ ἄλλων ὁ *προορισμός* καὶ ἡ *ἐκλογή*, οἱ δῦισμοὶ σάρκα καὶ πνεύματος, σκότους καὶ φωτός, ψεύδους καὶ ἀληθείας — ἐξελίχθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ ὡς σύνολον, τότε αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς θεολογικῆς συγγενείας θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ πολὺ περισσότερο. Ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός παύουν νὰ εἶναι μακρυνὰ θεολογικὰ ἐξαδέλφια καὶ γίνονται πολὺ στενότεροι συγγενεῖς.

Ἄν τὰ χειρόγραφα τῆς Masada καὶ τὸ *Χάλκινο Χειρόγραφο* εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα κείμενα, ἡ ἔρμηνεία ἀσφαλῶς θὰ εἶχε προηγηθεῖ αὐτῶν τῶν γραμμῶν. Ἀλλὰ μέχρι τὸν καιρὸ ποῦ ἔγιναν αὐτὲς οἱ ἀνακαλύψεις, ἡ ἀποψη τῶν εἰδικῶν εἶχε παγιωθῇ, καὶ καμμία ἀπόδειξη δὲν φαίνεται ἐπαρκὴς γιὰ νὰ τὴν ἀναμορφώσῃ. Μέχρι σήμερα, κανένας σχετικὸς μὲ τὴν θεωρία περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων — ἀρχαιολόγος, εἰδικὸς ἐπὶ τῆς Βίβλου ἢ ιστορικὸς — δὲν ἔχει ἀπαντήσῃ στὴν κριτικὴ αὐτὴ σημείο πρὸς σημείο. Ἐν τῷ μεταξύ, διδακτορικὲς διατριβές, βιβλία καὶ ἄρθρα συνεχίζουν νὰ ἀντιμετωπίζουν τὴν θεωρία περὶ Κουμράν καὶ Ἑσσαίων ὡς γεγονὸς, ἐνῶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιμετώπισουν κρίσιμα ἐρωτήματα ἐγειρόμενα ἀπὸ τὴν διαμόρφωση τῶν μαρτυριῶν. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἐλπίσουμε ὅτι τώρα, σαράντα χρόνια μετὰ τὶς πρώτες ἀνακαλύψεις, θὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπανεκτίμηση τῆς καταστάσεως;

[Μετάφραση: ΝΙΤΣΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ]

**ΜΕΧΡΙ 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ Η ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ
ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ
«ΕΤΗΣΙΑ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟ»**

Ἡ «Δαυλὸς» ἀνακοινώνει, ὅτι θὰ δέχεται συμμετοχὲς γιὰ τὴν Γ΄

ΕΤΗΣΙΑ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟ

μέχρι 31 Ὀκτωβρίου 1987.

Τὰ ποιήματα ποὺ θὰ ἀνθολογηθοῦν ἀπὸ τὴν Κριτικὴ Ἐπιτροπὴ, θὰ τυπωθοῦν καὶ θὰ κυκλοφορήσουν σὲ τόμο καλαίσθητο καὶ διακοσμημένο στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου.

Ἡ κρίση θὰ εἶναι ἀπολύτως ἀπροσωπώληπτη καὶ ἀντικειμενική, χωρὶς καμμιά προκατάληψη ἰδεολογική, τεχνοτροπική, προσωπική.

● ΟΡΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ:

1) Τὰ ὑποβαλλόμενα ποιήματα πρέπει νὰ εἶναι τὸ πολὺ τρία (3) καὶ ἀπαραιτήτως ἀνέκδοτα.

2) Πρέπει νὰ συνοδεύονται:

α) ἀπὸ γραπτὴ δήλωση ὅτι δὲν ἔχουν δημοσιευθῇ καὶ δὲν θὰ δημοσιευθοῦν μέχρι τέλους τοῦ 1987,

β) ἀπὸ ἓνα σύντομο αὐτοβιογραφικὸ, γραμμένο σὲ α΄ πρόσωπο.

● Τὰ ποιήματα μαζί με τὶς δηλώσεις καὶ τὰ αὐτοβιογραφικά νὰ ἀποστέλλωνται στὴ διεύθυνση

Δημ. Ι. Λάμπρου
Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51
175 62 Π. ΦΑΛΗΡΟ

με τὴν ἐνδειξη: «Γιὰ τὴν Ἀνθολογία τοῦ ΔΑΥΛΟΥ».

Α Κ Ρ Ο Β Ο Λ Ι Σ Μ Ο Ι

«Μὲ ἀνοιχτὰ χαρτιά»

(ἢ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν)

1. Τὸ θέμα, ἂν πρέπει ἢ δὲν πρέπει μὲ ὀρισμένες προϋποθέσεις κ.ἄ., ν' ἀρχίσει ἐκ νέου νὰ διδάσκεται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ὑπῆρξε τὸ ἀντικείμενο τῆς συζητήσεως, ὅπως ἀρέσκονται νὰ χαρακτηρίζουν τὸ κουβεντολόι οἱ «δεινοί» περὶ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσαν, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσε ὁ Πλάτων.

Ὅμιλῶ γιὰ τὴν ἐκπομπὴ τῆς ΕΡΤ «Μὲ ἀνοιχτὰ χαρτιά» τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1987. Εἶναι ὅμως ὀρθὸ νὰ θεμελιωθοῦν θέσεις ἐπὶ ἐνὸς τόσο σημαντικοῦ θέματος, χωρὶς νὰ τεθῇ ἐκ προοιμίου ὁ σκοπὸς ποὺ θὰ ὑπηρετήσῃ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς;

Κατ' ἀρχὴν λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκαλυφθῇ αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας. Τί δηλαδὴ θὰ ἐπιδιώξουμε νὰ ἐπιτύχομε μὲ τὴν ἐκ νέου εἰσαγωγὴ στὸ σχολεῖο τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν;

Τὴν ἀνάγνωση μερικῶν π.χ. ἀποσπασμάτων, ἀμφιβόλου, μερικὲς φορές, ἀξίας γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀλήθειας ἢ, διὰ τῆς ἡμιμαθείας, τὸν διασυρμό της;

Τὴν δυνατότητα τοῦ «ὁμιλεῖν» ἢ τοῦ «γράφειν» στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ, ὅταν καὶ τὰ δύο εἶναι σήμερα νεκρά;

Ἡ μήπως τὴν διάσωση τῆς νεοελληνικῆς ἀπὸ τὸν ἐκχυδαϊσμό ποὺ τῆς ἐπιβάλλουν οἱ προοδευτικοὶ τῶν προοδευτικῶν;

Γιατὶ αὐτὰ ποὺ ἀκούσαμε τόσο γιὰ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ τῶν προκλασσικῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀξία ἀκόμη τῆς γλῶσσας, τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, μὲ ὑπονοούμενα καὶ μασημένες παρατηρήσεις ἀπὸ τοὺς κυρίους ποὺ «ἐπὶ ποιήσει τῶν ἐπῶν καθειστήκεσαν», ὅπως ὁ Πausanias θὰ ἔλεγε γιὰ τοὺς κατεστημένους, ἐν προκειμένῳ, γιὰ τὸ γλωσσικὸ, ὅχι μόνον δὲν συνιστοῦν τὴν ἀπόφαση τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀρχαίας γλῶσσας στὸ σχολεῖο, ἀλλὰ, ὅπως μᾶς δήλωσαν ἀκόμη, «ἐντὸς ὀλίγου χρόνου δὲν θὰ ὑπάρχουν οὔτε δάσκαλοι νὰ διδάξουν τοὺς μαθητάς». Τραγικὴ πράγματι ὁμολογία πανεπιστημιακῶν δασκάλων!..

Ἔτσι λοιπὸν φθάσαμε κοντὰ στὸ «ξεπάτωμα» ὅχι τόσο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματείας, ποὺ σηκώνει πολλὲς παρερμηνεῖες «τὸ τομάρι της» (διφθέρα) καὶ μᾶς δίνει μάλιστα τὸ δικαίωμα νὰ ἐμφανιζόμεθα καὶ ἐμεῖς ὡς μεγάλοι ποιηταὶ μεταφράζοντες τὸν ἀρχαῖο ποιητικὸ λόγο, ὅσο στὸ ξεπάτωμα τῆς ἀρχαίας γλῶσσας... Καὶ ἐδῶ στέκονται μαινόμενοι. Γιατὶ αὐτὴν δὲν μποροῦν νὰ τὴν χτυπήσουν οὔτε μὲ παρερμηνεῖες οὔτε μὲ ποιητικὲς μπουρμπουλῆθρες. Αὐτὴν πρέπει νὰ πᾶψουν νὰ τὴν διδάσκουν! Εἶναι δὲ ἡ γλῶσσα αὕτῃ τὸ ἐργαλεῖο, ποὺ προϋπῆρχε τῆς λεγομένης προκλασσικῆς καὶ κλασσικῆς περιόδου καὶ ποὺ ἐξ αὐτοῦ δημιουργήθηκε τὸ «θαῦμα» (ἅς πᾶψουμε κάποτε νὰ μιλάμε γιὰ θαῦματα) τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς Ρώμης πολιτισμοῦ. Γιατὶ χωρὶς τὸ ἐργαλεῖο αὐτό, χωρὶς δηλαδὴ τὸν μοναδικὸ ἀστρολάβο, οὔτε «ἐπισκέψεις τῶν ὀνομάτων» θὰ

μποροῦσαν νὰ κάνουν οὔτε τίς ἐμφυτευμένες ἐννοιες ἐντὸς τῶν λέξεων θ' ἀποκάλυπταν. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι ὁ μεγάλος Ἐφέσιος ἀποφθεγμάτισε ὀργισμένος ὅτι: «ἐν τῷ σοφὸν μόνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα».

Ἄς μὴν φέρουν λοιπὸν ἐνώπιον, δῆθεν, τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, τοῦ λαοῦ, τὸ «πρέπει ἢ δὲν πρέπει» τῆς διδασκαλίας: Αὐτὴ ἡ ἐκκλησία εἶναι ΑΦΩΝΗ καὶ δὲν ἀποφασίζει γιὰ τίποτα.

Ἄν δὲ ὁ κ. Ὑπουργὸς θέλει ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ ἀποφάσεις πού θὰ πάρῃ ἔχουν περάσει ἀπ' τὴν «κρισάρα» τῶν «εἰδικῶν», τότε δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ Πιλατισμὸ προσπαθώντας νὰ πετάξῃ τὸ «μπαλλάκι» σὲ ἄλλους καὶ «ἀποσπόμενα» στὸ λαό.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου καὶ τῶν κατοίκων του, κ. Ὑπουργέ, εἶναι γεμάτη ἀπὸ προσπάθειες ἐπιδρομῶν νὰ καταστρέψουν τὴ γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμό. Αὐτοὶ οἱ ἐπιδρομεῖς προκάλεσαν φοβερά δεινὰ στὴν κληρονομία τοῦ τόπου. Ἄς τελειώνουμε κάποτε μ' αὐτούς· καὶ τὸ σπουδαιότερο ἂς πάψουμε νὰ παίζουμε τὸ παιχνίδι τους ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ προοδευτισμοῦ. Ἐχετε, νομίζω, τὴν μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ θέσετε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ νεώτερη ἱστορία μας τὸν σκοπὸ τῆς μελέτης καὶ διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς στὰ σχολεῖα.

Καὶ ἡ διατύπωση καὶ μόνον τοῦ σκοποῦ, νὰ εἰστε βέβαιος, θὰ προκαλέσει ὄχι μόνο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ὀλίγων μελετητῶν, ἀλλὰ ὅλων τῶν μαθητῶν.

Καὶ ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ περιλαμβάνει κατ' ἀρχὴν οὔτε τὴν ὀργάνωση τῶν λέξεων (γραμματικὴ) οὔτε τὴν ὀργάνωση τῶν ἐννοιῶν (λογικὴ) ἀλλὰ τὴν «ἐπίσκεψη τῶν λέξεων». Καὶ «ἐπίσκεψις» πρέπει νὰ σημαίνει ἀποκάλυψη τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πανάρχαιων χρόνων, πού κρύπτεται ἐντὸς αὐτῶν. Καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν πού ἐδίδαξε τὴν οἰκουμενικὴ εὐτυχία, κ. Ὑπουργέ — καὶ λέγω οἰκουμενικὴ, διότι ἐδίδαξε ὅτι δικαιοσύνη ὑπάρχει μόνον ὅταν εἶναι οἰκουμενικὴ καὶ αὐτὴ στηρίζει τὰ ἀνθρώπινα ἔργα —, τὸν πολιτισμὸ πού ἐξακολοθεῖ καὶ σήμερα νὰ δανεῖζῃ λέξεις ἐκ τοῦ λεξιλογίου του, γιὰ νὰ καλύπτει σύγχρονες ἀνάγκες διατυπώσεων ὅρων τῆς μοντέρνας ἐπιστήμης, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸν θάβουμε ἐμεῖς οἱ τωρινοὶ ὀλοζώντανο. Καὶ εἶναι ὀλοζώντανος, διότι ὑπάρχει ὁ γραπτὸς λόγος του, πού πρέπει νὰ γίνῃ ξανὰ φωνή. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ γι' αὐτὸν πρέπει νὰ κληθοῦν στὸν ἀγῶνα οἱ νεοέλληνες. Εἶναι ἓνας ἀγῶνας ἐπανασυνδέσεως τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὴν οἰκουμενικὴ δικαιοσύνη, μὲ τίς χάριτες, μὲ τὴν οὐσία πού περιέχει ἡ φυσικὴ γιὰ τὸ εἶδος ἄνθρωπος κοινωνικὴ ἱεράρχηση καὶ ὄχι ἡ ἐξ-οὐσία, πού στηρίζεται στὰ δόγματα. Ὅλα τὰ ἄλλα, κύριε Ὑπουργέ, δὲν πρόκειται νὰ προκαλέσουν κανένα ἐνδιαφέρον στοὺς νεοέλληνες μαθητάς.

Ἀπλούστατα θὰ σᾶς θέσουν τὸ ἐρώτημα. Μᾶς ἔβαλες τ' ἀρχαῖα. Γιατί;

Τὰ περὶ συνεχίσεως τῆς γλώσσας καὶ μερικὰ δείγματα ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας, πού μπορεῖ ὥραιότατα νὰ διδαχθοῦν καὶ μὲ μεταφράσεις στὴ νέα Ἑλληνικὴ (ἄρκει νὰ γίνουν ὀρθές μεταφράσεις καὶ νὰ ὑπάρξουν δάσκαλοι φωτισμένοι γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ) εἶναι «κουφὰ» γιὰ τοὺς μαθητῆς, κ. Ὑπουργέ. Ἐκ τῶν μέχρι στιγμῆς μεθόδων δὲν προκύπτει ἡ ἀξία αὐτῶν τῶν γνώσεων στὴ σημερινὴ ἐποχὴ.

Ἐὰν λοιπὸν συνεχιστοῦν τὰ «μπλὰ-μπλὰ» τῶν «δεινῶν», μόνο δεινὰ μᾶς περιμένουν καὶ «ἄλγεα λυγρά».

Ἐρινὺς

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΘΑΝΑΤΟΣ

('Απ' τὸ «Σκληρὸ Λόγον», «'Η ποίησις με ἀριθμούς», σ. 160, 'Αθήναι 1970).

Πραγματεία περὶ θανάτου — προλογικὴ τοῦ ποιήματος ἐδῶ

Ὁ ἄνθρωπος, καίτοι γνωρίζει πὼς θὰ πεθάνει, δὲν τὸ πιστεύει: φέρεται ἀπὸ τελείως προσωπικὴ «πεποιθήσιν ἀθανασίας», κι αὐτὸ δὲν εἶναι διόλου παράξενο: Ὅπως ἡ τίγρις σκέπτεται τίγρικα, ἡ κότα κοτίσια, ἡ ζωὴ ζωικά, ἔτσι κι αὐτός: ζωντανὸς ὢν ἀδυνατεῖ νὰ σκέπτεται τεθνεώς, ἐν νεκρότητι. Παρὰ τοῦτο ὅμως, δηλαδὴ ἀδιαφόρως τοῦ ἂν τὸν δυναστεύει ὄντως ἡ οἰονεὶ πρόβλημα, εἶναι γεγονὸς πὼς στὰ πλαίσιά του ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου (ὁ γνωσιο-λογικὸς χειρισμὸς τοῦ θέματος τοῦ θανάτου) διατηρεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ μέγα δέος. Δέος στὸ ὁποῖον ὑποχρεώνεται συνεχῶς νὰ ἐπανακάμπτει — καθὼς τὸν ἐκτρέπουν πότε ἀπώτατοι στόχοι, πότε βιοτικὲς μέριμνες... Αὐτὴν τὴν ἐπ' ἀνόδον ἐξορκίζοντας, λοιπὸν, δραστηριοποιεῖται ἀδιαλειμματικὰ («κάνει καὶ λέει») ὥστε τὸ πνεῦμα του νὰ εὐρίσκεται σὲ ἀδιάλειπτη «παρέκβασιν» (λοξοδρόμησι) ἀπ' τὴν εὐθυδρομία του — πρὸς τὸ ἀπωθούμενον, μάταια, δέος!..

Αἰτιολογημένος λοιπὸν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἐπιμελεῖται συνεχῶς τὴ σύνταξι-ὀργάνωσιν τοῦ προγράμματός του «παρεκβάσεων». Σκοποθεσίας, τουτέστι, πὺ μόνον στὰ περιθώριά της τελεῖται — ὑπάρχει ὁ βίος — λὲς κι αὐτὸς εἶναι τό... δευτερεῦον... Τὸ γεγονὸς ὑπογραμμίζεται σκοπιμότης, στὴν ὁποίαν, ἂν προσθέσουμε καὶ τὴ συνείδησι-διαίσθησιν «ἐνοχῆς εἰς ἔργον καὶ χρόνον» [ἔργο καὶ μὴ ἔργον, ἀδικαίωτη δαπάνη χρόνου)], βλέπουμε εὐκόλα πὼς, κατὰ κανόνα, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀσχολεῖται παρὰ μετὰ τὴν ἀνάγκη του νὰ διασκεδάζει (σκορπίζει) τὸ φόβον καὶ τὶς ἐνοχέες του...

Ἡ συνείδησις τοῦ κενοῦ πὺ ὑπάρχει περὶ τὸ ἀντικείμενον θὰ φέρει (καὶ) τὴν ποίησι πληρωτικὴ, δηλαδὴ ἐποικοδομητικὴν τοῦ ὀρθοῦ. Πὺ εἶναι ἡ θετικὴ ἀντιμετώπισις φόβου-ἐνοχῶν, ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐρευνᾷ-ἀναλῦει τὸν πρῶτο, νὰ ἐξιλεώνεται γιὰ τὶς δεύτερες (διὰ τοῦ αὐτοελέγχου, αὐτοβελτίωσις, αὐτοακεραίωσις). Ἡ ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ κάνει ὁ ποιητὴς πὺ γράφει ποιήματα γιὰ τὴν ἀδελφὴ του, τὴν Κύπρο, τὸν Μάρξ, τὴν Ρωσσία (Ρίτσος), ἢ γιὰ τὴν Μητέρα τοῦ Χριστοῦ Μαρία — καὶ τὴ γαλαζία της σκηνὴ (Βρεττάκος). Θὰ χρειάζονταν ἕνας ἄλλος ποιητὴς, πὺ, ἱκανός, ἐπαρκής, ρηξικέλευθος, θ' ἄνοιγε τὸν καινούργιο δρόμο γιὰ τὴν διὰ τῆς ἔρευνας ἡρέμησιν! Αὐτὸς πὺ θ' ἄρπαζε ἀπ' τὸ πέτο φόβον κ' ἐνοχέες:

— Τ' εἴσαστε σεῖς, ματάκια μου; Γιὰ περάστε ἀπ' τὸ ἰδιαίτερο... μικροσκόπιο...

Ὅταν ὑπάρξει λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἄλλος ποιητὴς, θὰ ὑπάρξει καὶ ἡ ἄλλη ποίησις, ὁ ἄλλος μῦθος!

— Καλά, μὰ ὥς τότε τί κάνουμε; Τὴ βγάζουμε μετὰ Μάρξ καὶ Μητέρες τοῦ Χριστοῦ Μαρίες;

— Δουλειά σας, κύριε. Ἐμεῖς κάνουμε ὅ,τι ἡ **συνείδησι** μᾶς ἐπιτάσσει... Δουλειά σας...

Λέγαμε λοιπόν, πώς, ὡσότου ὑπάρξει αὐτὸς ὁ **ἄλλος** ποιητής, θὰ **ξамώ-
νουμε μόνοι**, τί νὰ κάνουμε, δὲν ἔχουμε ἄλλη λύσι, θὰ περιοριζόμαστε στὰ ἐνόντα. Ἦτοι στὸ μῦθον ποὺ **δὲν περιμένουμε στὸ πιάτο**, ποὺ ἀναζητοῦμε. Ἴδου τον:

Ἡ παρέα «διασκεδάζει» συζητώντας ἀνέμους καὶ ὕδατα, σκορπίζει φόβον καὶ ἐνοχές, εἴπαμε. Τὸ θέμα; Μὰ φυσικὰ τετριμμένο, καθημερινό, συνηθισμένο, κουτσομπολικό — ἂν δὲν ἦταν, **θὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἔρευνα**, παιδευτικὴ διαδικασία, πλήρωσι γνώστικῶν κενῶν... Ξάφνου, ἐκεῖ ποὺ ὅλα «πᾶνε ρολοῦ», κάποιος πετάει τὸ μήνυμα — φτοῦ καὶ ξορκισμένο:

... Πέθανε ὁ Τάδε!

Ὅλα γκρεμίζονται, χάρτινος πύργος ἡ στημένη ἐσπέρα, βουβαίνεται τὸ ξομπλιαστικὸ μουαμπέτι, ...ὀδοντωτὴ τρούπα στὰ θολὰ ποτάμια τοῦ κ. Βρεττάκου — ὅλοι ἀναστατωμένοι, περιδεεῖς, γενικὴ ἢ καταθροῦβησις, ὦ, οἱ δάντειες νύχτες... Ἐκεῖνο τὸ ἀνατριχιαστικὸ «**Μὰ πῶς;**» (τάχα καί, παλιὰ ἱστορία, σὰν νὰ ἔχουμε **καθαρίσει μὲ τὸ θάνατον ὀριστικά**, σάμπως αὐστηρὸ ιδιώνυμον νὰ τὸν ἔχει καταστήσει... ἀνενεργόν...) προδίδει τὸν **πανικὸν φόβον** ἐκάστου — ποιὸς σκοτίζεται γιὰ τὸν Τάδε... **Γιὰ πάρτη τους** γνοιάζονται ὅλοι. «Πῶς εἶναι δυνατόν», σκέπτεται καθένας γιὰ τὸν ἑαυτοῦ, «ἐγὼ ποὺ ζῶ καὶ βασιλεύω σήμερα, νὰ ἔμαι νεκρὸς αὔριο; Ποιὸς **μὲ πεθαίνει**, τί, πῶς, γιατί; Τί συνιστᾷ αὐτὴ τὴν ὑπέρβασι, ποὺ στὰ πλαίσιά της ἔχει πέρασι ἕνα τελείως ξένο «ναί» — ἔτσι νὰ παραμερίζεται βίαια ἢ συμπάγεια καὶ τὸ ἀδιαπέραστο τοῦ **δικοῦ μου «ὄχι»;**».

Τὸ τί λοιπόν εἶναι ὁ θάνατος, τὸ γιατί τὸν φοβούμεθα, τὸ γιατί δὲν φοβούμεθα καὶ τὸν ὕπνο (ἐνῶ τρέμουμε τὴν ἀϋπνία!), ὅλ' αὐτὰ θὰ μᾶς τὰ εἰπεῖ ὁ καινούργιος, ὁ ἄξιος τοῦ ὀνόματος ποιητής — μιὰ ποὺ **ὄ,τι ποιητής δὲν εἶπε, δὲν εἰπώθη**. Αὐτὸς ποὺ θὰ ἐπωμισθῇ πράγματι τίς εὐθύνες του, ποὺ θὰ **ἐκθέτει ἐκτιθέμενος**, ποὺ θὰ γράψει τὴ μοίρα τοῦ ρίσκου — κάθε ἰδέα του νὰ τὸν καρυδώνει, κάθε φράσι του μαχαιριὰ στὸ ἴδιο τοῦ ὑπογάστριο, κάθε φράσι του ξυραφιὰ στὴν ἴδια του βασιλόφλεβα, ἀπὸ χωσιὰ σὲ χωσιὰ νὰ τοῦ τὴ στήνουνε τὸ μῖσος τῆς... Ἀγάπης, ἢ ἀντιπαλότης τῆς Ἀδερφωσύνης, ἢ αὐθαιρεσία τῆς Ἐλευθερίας, ἢ πολεμικότης (ἐπιθετικότης) τῆς Εἰρήνης, ἢ ἐχθρότης τῆς Φιλότητος..., ἔ, ναί, δὲν λέω, **ἂν γλυτώσει ἀπὸ τόσην καλοπροαιρεσία...** Θὰ μᾶς τὰ εἰπεῖ, λέγω, ὁ ποιητής ποῦ, πάντα ἐναντίον τῆς Ἐξουσίας,

δὲν θὰ τὴν πρακτορεύει ἀπὸ τίς θέσεις-κλειδιὰ («ἀξιώματα») στὰ ὁποῖα θὰ τὸν ἐγκαθιστᾷ — πράγμα ὀλοφάνερο στὴν ἀπτή πλέον σὲ **ἀκρογωνιαίους λίθους** (σὲ νοῦμερα μετρηθεῖσαν) **διάττασιν «ἀξίας»-«ἀξιώματος»**, δηλαδὴ στὴν ὀλόδηλη ἀνεπάρκειαν, ἀρνητικότητα... Αὐτονόητον πῶς, ὡς ποὺ νὰ φανεῖ αὐτὸς ὁ ποιητής, δὲν θὰ ἐμπιστευόμεθα Ρίτσους-Βρεττάκους, μὰ ὅ,τι **ἐμεῖς μπορούμε:**

1) Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀθάνατος — καὶ δὲν ἐννοῶ μεταφορικὰ, ἢ τὴν

μεταθανάτια «αίωνια ζωή». Ἐννοῶ **ἀθάνατος πράγματι**: Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐμπειρίαν θανάτου σημαίνει πὼς **κανεῖς ζωντανὸς δὲν ἔχει πεθάνει!** Δὲν λογοπαίζω, δὲν παραδοξολογῶ — ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ σκέψι πού δὲν τὴν ἀποτολμᾷ εὐκόλα κανεῖς. "Ὁμως ποιὸς θ' ἀρνηθεῖ, πὼς δὲν εἶναι ἀβλεπίς ἀπορριπτέα; "Ἄν ὁ τελειωτικὸς θάνατος ἐπισυμβαίνει πάντα **μετὰ τὴν ἀπώλειαν** τῆς συνείδησης, δὲν εἶναι φανερό πὼς ὅ,τι πεθαίνει τελειωτικὰ **δὲν εἶναι πιά ἄνθρωπος**; Ποῦ τὸ γκροτέσκο; Ἡ συνείδησις, ὄντας συνυφασμένη μετὰ τὴν **ζωή**, εἶναι **συνείδησις ζωῆς** --- ἀδύνατον νὰ ᾿ναι συνείδησις θανάτου!

2) "Ὅπως ὁ ὕπνος (ὁ εὐτυχής, ὁ ἅγιος, ὁ νήδυμος, τῶν ἀνθρώπων πού ἡρεμοῦν, πού δὲν ἀγωνιοῦν νὰ κυριαρχήσουν σὲ **τίποτε πέραν τοῦ ἑαυτοῦ τους**...) εἶναι ἡ μέγιστη χαρά, ἔτσι κι ὁ Μέγας "Υπνος εἶναι ἡ μέγιστη ἡδονή -- γιὰ τὸ διάστημα πού θὰ τὸν παραδεχθούμε-ἀποδεχθούμε... Μὴ ξεχνοῦμε πὼς κάθε ἀπώλεια τῆς συνείδησης (στιγμιαία ἔστω!), ἡ πιὸ μικρούλα λιποθυμία, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐμορφιά τῆς ἀνυπαρξίας -- πού μᾶς διαμηνύεται εὐαγγελισμὸς ὑπερούσιος...

Πάνω ἀπ' τὸ μαξιλάρι πολλῶν παρακολούθησα τὸ τέλος (τὴ νέκρωσι) ἐπισταμένως. Μετὰ δυσπνοιῶν ρόγχον, ὡς τὴν ἀσφυξία, σχεδόν, πνιγμονήν, ρώτησα πολλοὺς ἀσθενεῖς ἂν ὑπέφεραν. Μὲ κοιτοῦσαν μὲ ἀπορία: δὲν εἶχαν καταλάβει τίποτε! Μερικοὶ ζοῦσαν ὥρες μόλις... Εἶναι ἀνοησίες τὰ φοβερά καὶ τρομερά πράγματα γιὰ... «ψυχές πού δὲν θέλουν νὰ βγοῦν», ἐπιθανάτιες ἀγωνίες, μαρτύρια, ἀγῶνες πού δῆθεν καταβάλλει ἡ ψυχὴ χωριζομένη τοῦ σώματος... "Ὅταν ἐμεῖς νομίζουμε πὼς «ἀγωνιά», ὁ μελλοθάνατος ζεῖ τὴν **τέλειαν εὐδαιμονία**...

— Γιατί λοιπὸν δὲν μᾶς τὸ λέει;

— Γιατί τώρα εἶναι ἀδύνατη, ἔχει χαθεῖ πιά, ἡ ἐπικοινωνία. Τώρα ὁ δικὸς του κόσμος εἶναι ὑπερβατικὸς, μέγας, ἀσύλληπτης σημαντικότητας. [Φαντασθῆτε τὴν γιὰ τὴν προγιαγιάς μου στὴ μέση τοῦ Λὰ Γκουάρντια καὶ ζητήστε της νὰ σᾶς περιγράψει τί βλέπει...]. Τώρα αἰσθάνεται θεωμένος, πρόσωπο μυθικόν, μιὰ μυθικὴ διαφοροποίησις τὸν ἐκτείνει πέρα ἀπὸ μᾶς, πᾶν ἀπὸ μᾶς, μέσα ἀπὸ μᾶς, ἡ Μεγάλῃ Ὑπέρβασις εἶναι μιὰ σφαῖρα ἰσοσυμπαντικὴ, πού τὴν γεμίζει ὁ ἴδιος καὶ πού συνάμα ἦταν γεμάτη... Τώρα τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνοῦται μετὰ τὸ Διάχυτον πνεῦμα, εἶναι, ταυτόχρονα, καὶ μόνο καὶ μαζί, ἅ! Τώρα γίγαντας Τάλως πού τριποδίζει τίς Κρῆτες τοῦ Κόσμου, μᾶς βλέπει **κόκκους ἀμελητέους**, «γκοῦτ μπᾶϊ, ἀνθρωπάκια», μᾶς λέει, «ἂν ξέρατε...».

...

...

"Ἐθανε, κύριοι -- δίχως «*Μὰ πῶς;*» Καθὼς πεθαίνουν μαθεῖς οἱ ἀνθρώποι: **Ποτὲ ὅσο ζοῦν...**

Γραμμένο πρὶν πολλὰ χρόνια, δὲν ἄλλαξα λέξι, στίξι, τίποτε, δεῖτε τὸ ποίημα:

ΘΑΝΑΤΟΣ

*Ἦταν τὸ θέμα καθημερινό,
συνηθισμένο...*

“Όσο απαιτούσε
 τὸ «πρόγραμμα τῶν παρεκβάσεων»
 --- πὺν ἡ δειλία μας, ἔτσι περίτεχνα,
 εἶχε συντάξει.
 “Όσο χρειάζονταν, ἡ Ἐνοχή μας εἰς ἔργον
 εἰς **χρόνον** νὰ διασκεδάζεται...

Ἦς πὺν ἀπροσδόκητα
 κάποιος θυμήθηκε: «Πέθανε ὁ Τάδε»...»
 — «Μὰ πῶς;» ἀναπηδήσαμε ὅλοι...

Ἦταν τὸ θέμα καθημερινὸ
 συνηθισμένο
 κι ὅ,τι κι ἂν λέγαμε θὰ ἴμαστε **μέσα** στὸ θέμα.
 “Όμως τὸ θέμα τὸ **χάσαμε**
 κ’ εἶχαμε μείνει ἀμήχανοι
ἔξω ἀπ’ τὸ «πρόγραμμα τῶν παρεκβάσεων»
 πὺν
 (τόσο ἀμέτοχος)
 εἶχε ἀνατρέψει
 αὐτὸς ὁ Τάδε, πὺν πέθανε ἀπλῶς·
 πὺν πέθανε μόνο.
 Πὺν **ΕΘΑΝΕ**. Δίχως «Μὰ πῶς!».

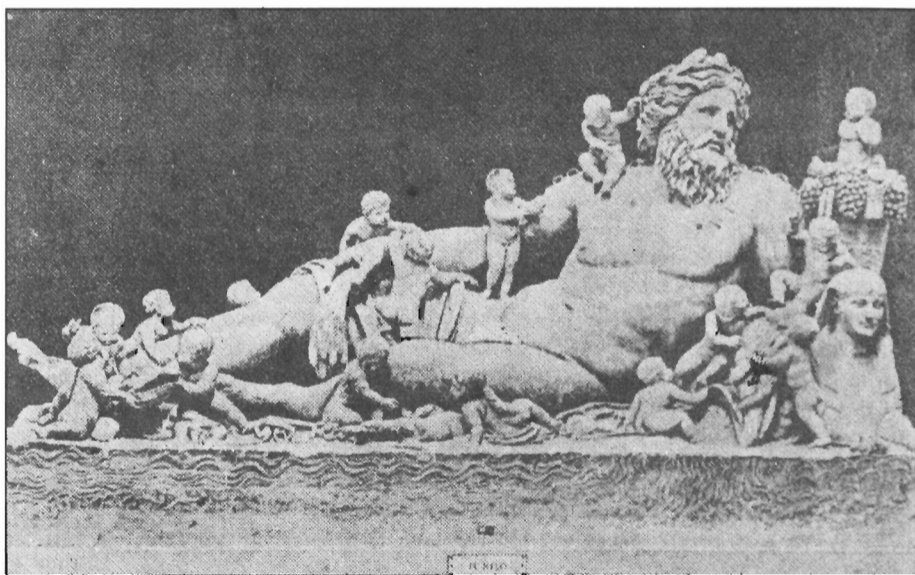
ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

Ἄερογέφυρες

Μοσκολίβανο ἡ ἀνάσα τοῦ Λόγου,
 λιποθύμησαν τὰ τοτέμ, κομματιάστηκαν,
 στοχασμοὶ τραγουδοῦν, συνοδεύουν σήμαντρα.
 Οἱ ρωγμές τὸν καθρέφτη ἀλλοιώτησαν,
 θαμποβλέπει ὁ χρόνος τὴν οὐσία.

Ἐκατόθωρη σαλεύει ἡ ἐλπίδα,
 σὰν τὴ σαύρα σὲ βραχάκια ἠλιάζεται,
 στὰ πηγάδια οἱ νόμοι ξεδίπασαν,
 πλύθηκαν στὴν στέρνα, στὸ κεφαλόβρυσο,
 πλύθηκε ὁ κόσμος, πρὶν ξαναματώσει...

Ἦ Θεέ μου!
 Γόνατα καὶ πέτρα ἓνα,
 ρίζωσα αἰώνια,
 σὰν γονάτισα...

Ὁ Νεῖλος προσωποποιημένος (Μουσείο Βατικανού).

Η.Λ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Οἱ ποταμοὶ τῆς «Θεογονίας»

Μὲ τις τελευταῖες δημοσιεύσεις μου ὑπὸ τὴν μορφήν κάποιας σύντομης περιλήψεως τῶν πορισμάτων μου ἀπ' τὴν ἔρευνα τῶν πανάρχαιων χρόνων ὁλοκληρώθηκε τὸ α' μέρος τῆς ἐργασίας μου μὲ θέμα τὴν παρουσία τοῦ Διὸς στὴν ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ β' μέρος, ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐντὸς τῆς νέας περιόδου, θὰ ἀφορᾷ στὴν ἐποχὴ ποὺ ἀκολουθεῖ (Ἀπόλλων-Ἀθηνᾶ-Ἄρτεμις-Ἑρμῆς) καὶ τὴν ἀμέσως ἐπομένη περίοδο (Ἡρακλῆς-Θησεύς) μέχρι τὴν μεγάλη καταστροφὴ τὴν ἐπὶ Δευκαλίωνος.

Τὸ ἐνδιάμεσο «περὶ ποταμῶν» θέμα ἔχει κατὰ τὴν γνώμη μου ἄρκετὸ ἐνδιαφέρον, διότι οἱ περιβάλλουσες τὸ ὄνομα κάθε ποταμοῦ πληροφορίες ζωντανεύουν τὴν ἱστορικὴ πλευρὰ τοῦ γενικοῦ μας θέματος, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως μεγάλου πολιτισμοῦ (καὶ πολιτισμὸς σημαίνει γλῶσσα καὶ γραφὴ) πρὸ τῆς ἐπὶ Δευκαλίωνος καταστροφῆς.

Τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν μᾶς τὰ δίνει ἡ «Θεογονία». Ἄς ἐπαναλάβω τοὺς στίχους 337-345:

*«Τηθύς δ' Ὠκεανῷ ποταμοὺς τέκε δινήεντας
Νεῖλόν τ' Ἀλφειὸν τε καὶ Ἥριδανὸν βαθυδίνην
Στρυμόνα, Μαίανδρόν τε καὶ Ἴστρον καλλιρέεθρον.
Φᾶσιν τε Ῥῆσον τ' Ἀχελωῖόν τ' ἀργυροδίνην
Νέσσον τέ Ῥόδιον θ' Ἀλιάκμονα θ' Ἐπτάπορόν τε
Γρηνικόν τε καὶ Αἴσηπον θεῖόν τε Σιμοῦντα
Πηνειόν τε καὶ Ἑρμον εὐρρείτην τε Κάϊκον
Σαγγάριόν τε μέγαν Λάδωνά τε Παρθενίόν τε
Εὐήνόν τε καὶ Ἀρδησκον θεῖόν τε Σκάμανδρον».*

Τίθεται βεβαίως άμέσως ένα έρώτημα: ή *Θεογονία* δέν γνωρίζει άλλα όνόματα ποταμών; ή, άν γνωρίζει, γιατί αναφέρει μόνον αυτά; Απάντηση κατά τη γνώμη μου δέν ύπάρχει. Ύπάρχει βεβαίως ή ιστορική πλευρά, και αυτή θα μάς άπασχολήσει. Ίσως δέ ή ιστορική πλευρά νά δίνει έν μέρει άπάντηση και στα έρωτήματα.

Νεϊλος

Στή «*Θεογονία*», αλλά και σ' όλο τό έργο τοῦ Ήσιόδου, δέν γίνεται άλλη αναφορά στο Νεϊλο. Ο Όμηρος δέν γνωρίζει τό όνομα Νεϊλος, αλλά τόν ποταμό τόν άποκαλεί «*Αἴγυπτον*». Στήν *Όδύσσεια* (δ 475-478) τόν Αἴγυπτον (Νεϊλον) τόν άποκαλεί «*Διυπετή*». Τό σημείο αυτό της *Όδύσσειας*, όπως και άλλοι στίχοι της στοὺς όποίους θα αναφερθώ, περιέχουν σημαντικές πληροφορίες:

(α) Οί στίχοι π.χ. όμιλοῦν γιά τόν «Πρωτέα», ό όποίος κατοικοῦσε στή νήσο «*Φάρον Αἰγύπτου προπάροιθε*» (δ 355), πού ή άπόσταση αὐτῆς έκ τῶν έκβολῶν ήταν ἴση μ' αὐτήν πού διατρέχει μιὰ «*γλαφυρή νηῦς*» (ένα καλλίγραμμα, ταχύπλοο καράβι) «*πανημερίη*» (έντός μιᾶς όλόκληρης μέρας). Η νήσος βεβαίως αὐτή κατόπιν προσχώσεων ένσωματώθηκε στήν ξηρά! Ο Στράβων (*Γεωγραφικά* c 37) δέχεται ότι οί προσχώσεις έξαφάνισαν τήν νήσο Φάρο και προσθέτει ότι κοινή φήμη ὑπῆρχε περί αὐτῆς κατά τήν αρχαιότητα. Πόση θα πρέπει νά ήταν αὐτή ή άπόσταση; Σε πόσα έτη οί προσχώσεις τοῦ Νεϊλου θα τήν ένσωμάτωναν στήν Αἴγυπτο; Θέτω τὰ δύο αὐτά έρωτήματα, διότι οί άπαντήσεις αὐτῶν ἴσως νά μάς έδιδαν και τό «πότε» έγινε ή έπίσκεψη τοῦ Μενέλαου στόν Πρωτέα. Η δική μου εκτίμηση είναι ότι ή νήσος πρέπει νά ήταν σε άπόσταση τουλάχιστον 72 μιλίων, άν δεχθούμε ότι μιὰ «*γλαφυρή ναῦς*» έχει τήν ικανότητα νά άναπτύσσει ταχύτητα 6 μιλ. άνά ώραν. Όπότε έντός 12 τουλάχιστον ὥρων πρέπει νά καλύπτει αὐτή τήν άπόσταση. Τό θέμα έπομένως είναι νά άπαντηθεῖ πόσος χρόνος θα άπαιτεῖτο, ώστε οί προσχώσεις νά ένσωματώσουν τήν νήσο Φάρο στή ξηρά.

(β) Τό όνομα «Πρωτεύς» ό Decharme τό θεωρεῖ ταυτόσημο μέ τή λέξη «Προῦτι», πού ὑπῆρξε βασιλικός τίτλος στήν Αἴγυπτο.

(γ) Τόν Αἴγυπτο (Νεϊλο) ό Όμηρος, όπως εἶπαμε, άποκαλεί «*Διυπετή*». Ο Στράβων (*Γεωγραφικά* c 37) τό θεωρεῖ αὐτό πολὺ φυσικό, διότι όλα τὰ ποτάμια αὐξάνονται διά τῶν βροχῶν. Ο Όμηρος όμως μόνο δύο ποταμούς άποκαλεί *Διυπετεῖς*, τὸ Νεϊλο και τὸ Σπερχεῖο (Ίλ. Π 174). Έπομένως αὐτή ή έπονομασία τοῦ Νεϊλου και τοῦ Σπερχεῖοῦ ως *Διυπετῶν* κάτι άλλο ὑποκρύπτει. Η λέξη «*Διυπετής*» είναι σύνθετη από τό όνομα *Ζεύς-Διός* και τό ρήμα «*πίπτω*» ή «*πετῶ*» (πού έχουν κοινή ρίζα «*ΠΕΤ*»). Έτσι ή πτώση τοῦ Διός στόν Νεϊλο και τὸ Σπερχεῖο δέν μπορεί νά σημαίνει τοὺς ὄμβρους τοῦ Νεφεληγερέτου Διός αλλά τήν «βουτιά» και τήν «κολύμβηση» πού έκανε ό Ζεύς κατ' έξαίρεσιν στα δύο αὐτά ποτάμια.

Ίδιαιτέρως όμως ή τροφοδοσία τοῦ Νεϊλου μέ νερά «*και ή άνοδος αὐτῶν πού αρχίζει από τῶν θερμῶν τροπῶν και εξακολουθεῖ νά πλημμυρῇ επί έκάτον ήμέρας και έν συνεχεία άποσύρεται και κατεβαίνει ή στάθμη του, εἰς τρόπον ὥστε καθ' ὅλον τόν χειμῶνα μέχρι τῶν έπομένων θερινῶν τροπῶν, νά εξακολουθῇ νά έχει ὀλίγα νερά*», έπροβλημάτισε τόν Ήρόδοτο, όπως ό ἴδιος μάς λέει, και άπεφάσισε νά πάρη άπαντήσεις. Γράφει: (Εὐτέρπη): «*Περί τῆς φύσεως τοῦ ποταμοῦ δέν ήμπόρεσα νά μάθω τίποτε οὔτε από τοὺς ἱερεῖς οὔτε από κανέναν άλλον... όταν δέ έρωτούσα ποιάν δύναμιν έχει ό Νεϊλος νά παρουσιάζει φυσικά φαινόμενα αντίθετα από τοὺς άλλους ποταμούς... οί πληροφορίες ήταν παιδαριώδεις. Έπεξέτεινα όμως τὰς αναζητήσεις μου κ.λπ. μέχρι τῆς Μερόης, πού είναι ή μητρόπολις τῶν Αἰθιοπῶν και οί κάτοικοι λατρεύουν ὡς μόνους θεοὺς τὸν Δία και τὸν Διόνυσον και τοὺς άπνέμουν μεγάλας τιμάς. Έκεῖ επίσης ὑπάρχει μουσεῖον τοῦ Διός*». Τό συμπέρασμα τοῦ Ήροδοτου ήταν: ό Νεϊλος ρέει από δυσμάς. Καί κανείς δέν είχε νά εἰπῇ κάτι τό ακριβές.

Ζεὺς καὶ Διόνυσος. Ὁ Διόνυσος κατὰ τὴν *Θεογονία* ἦταν υἱὸς τῆς κόρης τοῦ Κάδμου, τῆς Σεμέλης, καὶ τοῦ Διὸς (στίχ. 940-942). Ὁ Διόνυσος ἐπῆρε ὡς σύζυγο τὴ ξανθὴ Ἀριάδνη, τὴν κόρη τοῦ Μίνωος (στίχ. 947-948). Ὁ Ὅμηρος στὴν *Ὀδύσσεια* (τ 178-180) λέγει, ὅτι ὁ Μίνως ποὺ βασίλευε στὴν Κνωσὸ ὑπῆρξε τοῦ μεγάλου Διὸς φίλος καὶ σύντροφος.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι «*Ὅσιρις στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ὁ Διόνυσος... διηγοῦνται δὲ ὅτι μόλις γεννήθηκε ὁ Διόνυσος, ὁ Ζεὺς τὸν μετέφερε στὴ Νύσσα τῆς Αἰθιοπίας... Διὰ τοὺς Αἰγύπτιους ἱερεῖς, ποὺ τηροῦν βιβλία περὶ αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦν μὲ ξόανα ἱερέων στὸ ναὸ τοῦ Καρνάκ τὰ ἔτη ποὺ ἐπέρασαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δηλαδή ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Διονύσου μέχρι τοῦ Φαραῶ Ἀμασι (ποὺ ὑπῆρξε καὶ φίλος τοῦ Σόλωνος), εἶναι δέκα πέντε χιλιάδες χρόνια*». Ἔτσι βεβαίως ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Διὸς στὴ χώρα τοῦ Νεῖλου.

Τὶ σημαίνει ὅμως «*Νεῖλος*»; Ἡ λέξη θεωρῶ ὅτι εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὴ λέξη *νεῖος*, *α*, *ον* ποὺ σημαίνει πλοῖον (ναῦς) ἢ *νεῖος*, *η*, *ον*, ποὺ σημαίνει νέος καὶ τὴν λέξη *λεῖος*, *α*, *ον*, ποὺ τόσο ὁ Ὅμηρος ὅσο καὶ ὁ Ἡσίοδος τὴν χρησιμοποιοῦν ἐπὶ πεδινῶν τόπων ἢ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἥσυχος, ὁμαλός, ἀτάραχος. Ἔτσι τὸ ὄνομα *Νεῖλος* πρέπει νὰ δόθηκε στὸν νέο καὶ πλωτὸ, μεγάλο καὶ ὄχι ταραχώδη ποταμὸ τῆς ὑπτίου (πεδινῆς) αὐτῆς χώρας — γιατί «*τὴν οὐσίαν, γράμμασί τε καὶ συλλαβαῖς, δηλοῖ ἕκαστον ὃ ἔστιν*», ὅπως ὁ Πλάτων μᾶς λέγει στὸν «*Κρατύλο*».

Ὁ Ὅμηρος ὅμως τὸ Νεῖλο τὸν ἀποκαλεῖ «*Αἶγυπτον*». Γιατί; Ἡ λέξη «*Αἶγυπτος*» εἶναι καὶ αὐτὴ σύνθετη ἐκ τῶν λέξεων *Αἰζ*, *αἰγός*, ποὺ σημαίνει γίδα (κατσικά), καὶ τῆς λέξεως «*ὑπτιος*»: ὁ ὑψούμενος ὁμαλῶς πρὸς τὸ ἓνα μέρος. Στὴ «*Θεογονία*» (στίχ. 480-484) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ζεὺς γεννήθηκε στὴ Κρήτη καὶ ἀνετράφη στὴν Λύκτον, «*Αἰγαίῳ ἐν ὄρει*», ποὺ εἶναι τὸ βουνὸ τοῦ Λασηθιοῦ, στὸ ὁποῖο ἔβοσκαν χιλιάδες γίδια. Δύο λοιπὸν πράγματα μπορεῖ νὰ σημαίνει ἡ λέξη: ἢ νὰ σημαίνει τὴν ὑπτιο χώρα τῶν πολλῶν αἰγῶν ἢ ν' ἀποτελεῖ γεωγραφικὸ προσδιορισμὸ τῆς κάτω τοῦ Αἰγαίου ὁρους ὑπτίας χώρας.

Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ προσδιορισμοί, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα *Νεῖλος* (ὅπως καὶ ἡ λέξις *Διυπετής*), πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Αἶγυπτος ὑπῆρξε πράγματι ἡ χώρα ποὺ δέχθηκε ἴσως περισσότερο πάσης ἄλλης τὴν Διοσπολιτικὴ καὶ προσχώρησε στὸν πολιτισμὸ μὲ τὴ βοήθεια αὐτῆς.

Ἰστρος ἢ Δούναβις

Καὶ μετὰ τὸ Νεῖλο ἄς πᾶμε στὸ ἄλλο ἄκρο τοῦ Εὐξείνου Πόντου, στὶς ἐκβολές τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ.

«*Ἰστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. Τελευτὰ δὲ τῇ Ἰστρὶ οἱ Μιλησίῳν οἰκέουσι ἄποικοι*». Αὐτὰ μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (*Εὐτέρπη* Β.33). Ὁ ποταμὸς ἐπομένως ποὺ ξεκινᾷ ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Κελτῶν (Μέλας Δρυμὸς) καὶ τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Νοτιοδυτικῆς Γερμανίας, γιὰ νὰ διασχίσει τὴν Εὐρώπην καὶ νὰ ἐκβάλῃ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, εἶναι ὁ Δούναβις. Ἡ περιοχὴ δὲ ποὺ ὁ Ἰστρος (Δούναβις) διέσχιζε περνώντας τίς «*Σιδηρὰς Πύλες*» ἔχοντας πρὸς Β. τὴν ὁροσειρὰ τῶν Καρπαθίων καὶ πρὸς Ν. τὴν ὁροσειρὰ τοῦ Αἴμου, ἀποκαλεῖτο Σκυθία.

Ὁ Στράβων ὁμιλεῖ γιὰ τίς ἐπιχωματώσεις τῶν ποταμῶν καὶ ἀναφέρει καὶ τὰ στόμια τοῦ Ἰστροῦ, τὰ λεγόμενα στήθη καὶ τὴν ἔρημο τῶν Σκυθῶν κ.λπ. (*Γεωγραφικά* Α C52-20). Στὰ *Ἀργοναυτικά*, τοῦ Ὀρφέως, περιγράφεται τὸ ταξίδι στὸν Πόντο τὸν ἐκτὸς τῶν στηλῶν, ποὺ ἀρχικῶς ὀνομάζοντο «*Θριάσειω στήλαι*» (Ἀριστοτέλης, ἀπόσ. 628) καὶ ἀργότερα ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν ὀνομάσθηκαν τοῦ Ἡρακλέους, ὅπως ὁ Ὀρφεὺς μᾶς βεβαιώνει: «*στήλησι δ' ἐκέλευσεν Ἡρακλῆος*» (*Ὀρφικά*, στίχ. 1249). Ὁ Ὀρφεὺς, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Οἰάγρου καὶ τῆς Καλλιόπης, ἐνῶ περιγρά-

φει μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες τὸ ταξίδι τῶν Ἀργοναυτῶν, πουθενὰ δὲν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ. Εἶναι δὲ ἐντελῶς παράλογο νὰ ἀναφέρονται δευτερεύοντες ποταμοί, ὅπως π.χ. ὁ Ἄλυς καὶ ὁ Θερμῶδων (:), ποὺ ἐκβάλλουν ἐπίσης στὸν Εὐξείνιο καὶ νὰ μὴν γίνεταί λόγος περὶ τοῦ Ἰστρου (Δουνάβεως), ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ μέγιστος ἐξ ὧσων ἐκβάλλουν στὸν Εὐξείνιο.

Ἀλλὰ καὶ κάτι ἀκόμη: ὁ Οἶαγρος ὑπῆρξε βασιλεὺς τῆς Θράκης. Ἡ Θράκη περιλαμβάνανε ὁλόκληρη τὴν περιοχή τὴν πρὸς Βορρᾶν ἐκτεινόμενη μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰστρου. Ὁ Ἡσίοδος στὸ «*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*» (στίχοι 506-508) γράφει: «*πνεύσαντος Βορεᾶο δυσηλεγέες τε λέθουσιν ὅς τε διὰ Θρήκης ἵπποτρόφου εὐρέϊ Πόντῳ ἐμπνεύσας ὤρινεν*». [= ὅταν πνέει ὁ Βοριᾶς ποὺ καταφθάνει μὲ τοὺς σκληροὺς παγετοὺς διὰ μέσου τῆς Θράκης τῆς ἵπποτρόφου στὸν εὐρὺ πόντο πέφτει ἐπάνω μὲ φοβερὴ δύναμη]. Στὰς *Ῥοίας* ἢ *Καταλόγους γυναικῶν* (ἀπόσ. 27) οἱ Σκυῖθες ἀποκαλοῦνται *ἱππημολγοί*. Ἡ λέξη σημαίνει τοὺς ἀρμέγοντας τὰ θηλυκὰ ἄλογα.

Ἡ λέξη Σκυῖθης παρήχθη ἐκ τοῦ «*σκυθρός*». Ὁ Ἡσύχιος λέγει ὅτι ἀποκαλεῖται ἔτσι ὁ «*στυγνὸς τὰς ὄψεις, χαλεπός, ὠμός, σκυθρωπός*». Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ὁ Ὀρφεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Οἶαγρου, τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης, δὲν ἐγνώριζε τὴν θάλασσα τῆς περιοχῆς του; Προσκαλεῖτο «*δεῖξαι θαλάσσης παρθενίους ἀτραπούς*» (νὰ τοὺς δεῖξει τοὺς δρόμους τῆς παρθένου θαλάσσης) «*ποτὶ ζόφον ἡερόεντα*» (τοῦ πρὸς δυσμὰς Πόντου); Μήπως Ἄξεινος ἐλέγετο ὁ Ἀτλαντικός; Ὁ Ἡρόδοτος τέλος ὁμιλῶν γιὰ τοὺς Σκυῖθες λέγει: «Οἱ μόνοι θεοὶ τοὺς ὁποῖους λατρεύουν εἶναι ἡ Ἑστία, ἔπειτα ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Γῆ, γιὰ τὴν ὁποία πιστεύουν ὅτι ἦταν γυναῖκα τοῦ Διὸς, ἐπίσης τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν οὐρανίαν Ἀφροδίτη, τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Ἄρη. Οἱ δὲ καλούμενοι «*Βασιλικοὶ Σκυῖθαι*» προσφέρουν θυσίαις στὸν Ποσειδῶνα. Ἡ θεὰ Ἑστία ἢ Ἰστίη, ἡ ὁποία στὴν σκυθικὴ γλῶσσα μεταφράστηκε σὲ «*Ταβινί*», εἶναι ἴσως καὶ ὑπεύθυνη τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος Ἰστρος. Ἰστριᾶνος καὶ Ἰστρινὸς ὀνομάζετο ὁ ἐκ τοῦ Ἰστρου Σκυθικός» (Ἡρόδοτος Δ 78). Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως Ἑστία ἢ Ἰστίη σὰν ὁ τόπος τῆς κατοικίας, ὁ οἰκογενειακὸς χώρος καὶ μεταφορικὰ ἡ τελευταία κατοικία (τάφος), ἔδωσαν τὸ ὄνομα καὶ σ' ἄλλες Ἑστίες ἢ πόλεις, π.χ. Ἰστιαία ἢ Ἰστίη, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πόλη τῆς Εὐβοίας.

Ἀν ἐπομένως δεχθοῦμε ὅτι οἱ «*ἱππημολγοὶ Σκυῖθαι*» κατοικοῦσαν στὸ δέλτα τοῦ Ἰστρου (Δουνάβεως), χῶρο ἰδιαιτέρως εὐφορο καὶ κατάλληλο γιὰ τὴν ἵπποτροφία, τότε ἴσως καὶ οἱ πανάρχαιοι πρόγονοι τῶν Σκυθῶν, οἱ «*Βασιλικοὶ Σκυῖθαι*», νὰ ὠνόμασαν τὴν περιοχή «*Ἰστίη*», ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν καὶ οἱ ἐγκατασταθέντες στὴν περιοχή τους ἐκπολιτιστές, πλησίον τοῦ «*καλλιρέεθου ποταμοῦ*». Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ τιμοῦσαν ἀργότερα μὲ ἀγάλματα καὶ βωμοὺς τὸν θεὸ Ἄρη, τὸν μέγιστο βασιλεῖα τῆς Θράκης (Ἡρόδοτος Δ. 59).

Ἡριδανὸς

Ἐνας ἄλλος ποταμὸς στὸν πρὸς δυσμὰς πόντο ἦταν ὁ Ἡριδανός.

Τὸ πανάρχαιο ὄνομα καὶ αὐτοῦ δὲν σώθηκε. Ἡ ἀναφορὰ ποὺ ὁ Ἡσίοδος καὶ Ὁμηρος κάνουν δὲν ἀρκεῖ, δὲν μᾶς βοηθεῖ νὰ τὸν τοποθετήσουμε. Ἡ λέξη ἢ ἴδια «*Ἡριδανός*» δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει τίποτα τὸ διαφωτιστικό. Ἡ λέξη εἶναι βεβαίως σύνθετη ἀπὸ τὸ «*ἥρι*», ποὺ ἐκφράζει τὴν πρωτὰ ἢ τὴν ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἢ ἀκόμη τὴν ἀρχὴ τοῦ φωτός. Εἶναι δηλαδὴ ἡ *Ἡώς*, ποὺ ἀποκαλεῖτο καὶ *Ἡρι-γένεια*. Ἡ δευτέρη λέξη ποὺ συνθέτει τὴν ἔννοια Ἡριδανός εἶναι ἡ λέξη «*Δαναός*», ποὺ σημαίνει ὁ ἐκ τῆς γῆς γεννηθεὶς, δηλαδὴ ὁ γηγενής. Ἀν θέλαμε δηλαδὴ ν' ἀποκρυπτογραφήσουμε τὴν λέξη Ἡριδανός, θὰ λέγαμε ὅτι εἶναι τὸ ποτάμι ποὺ παρουσιάστηκε ἀμέσως μὲ τὸν σχηματισμὸ τῆς Εὐρώπης, ὅταν τὰ νερὰ ἄρχισαν νὰ ρέουν στὴν χέρσα ἄγονη ἀκόμη γῆ (δανός, ἡ, ὄν = ἀποξηραμμένος). Τέλος τὸ χρῶμα τοῦ κρόκου τῆς αὐγῆς καὶ τὸ λασπῶδες χρῶμα ἐνὸς ποτα-

μοῦ ποῦ διασχίζει ὀρμητικὰ ἐδάφη ἀπὸ κοκκινοχώματα, ἴσως νὰ ἔδωσαν καὶ μιὰ πρόσθετη ὀπτική ἀπεικόνιση τοῦ πανάρχαιου αὐτοῦ ποταμοῦ. Εἶναι δὲ ἀντιληπτὴ ἡ εἰκόνα τοῦ ρόδινου χρώματος στὶς ἐκβολές, ὅταν ἡ σύγκριση μὲ τὸ γαλάζιο χρῶμα τῆς θάλασσας εἶναι χτυπητὴ.

Ὁ Ἑριδανὸς ἀπασχόλησε πολλοὺς μεταγενέστερους ἐρευνητές. Ὁ Ἡρόδοτος (Θά- λεια 115) γράφει περὶ αὐτοῦ:

«Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἐσπέρην ἐσχατιέων ἔχω μὲν, οὐκ ἀτρεκέως λέγειν· οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἑριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν ἐκδίδοντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς βορρῇν ἄνεμον, ἀπ' οὗ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾷ λόγος ἐστὶ, οὔτε νήσους οἶδα Κασσιτερίδας ἐούσας, ἐκ τῶν ὁ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ. Τοῦτο μὲν γὰρ [Ἑριδανός] αὐτὸ κατηγορεῖ τὸ οὐνομα ὥς ἐστὶ Ἑλληνικὸν καὶ οὐ βάρβαρον, ὑπὸ ποιητῶν δὲ τινὸς ποιηθέν, τοῦτο δὲ οὐδενὸς αὐτοπτῶ γενομένου δύναμι ἀκοῦσαι, τοῦτο μελετῶν, ὅπως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα τῆς Εὐρώπης. Ἐξ ἐσχάτης δ' ὧν ὁ τε κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ καὶ τὸ ἤλεκτρον» [= Ὡς πρὸς δὲ τῆς Εὐρώπης τὴν ἐσχατιὰν πρὸς τὴ δύση, δὲν εἶμαι σὲ θέσῃ νὰ μιλήσω μὲ βεβαιότητα· διότι ἐγὼ τουλάχιστον δὲν παραδέχομαι ὅτι κάποιοι ποταμοὶ ὀνομάζετο ἀπ' τοὺς βαρβάρους Ἑριδανὸς καὶ χύνεται στὴ θάλασσα τοῦ βορρᾶ, γιὰ τὴν ὁποία μᾶς λένε ὅτι ἔρχεται ἀπὸ ἐκεῖ τὸ ἤλεκτρο· οὔτε γνωρίζω νὰ ὑπάρχουν νησιά μὲ τὸ ὄνομα «Κασσιτερίδες» ἀπ' τὰ ὁποία μᾶς ἔρχεται ὁ κασσίτερος. Τὸ ὄνομα βεβαίως «Ἑριδανός», ὅταν τὸ πρωτακοῦς, εἶναι λέξις Ἑλληνικὴ καὶ ὄχι βαρβαρική καὶ ἀσφαλῶς κατασκευάστηκε ἀπὸ κάποιο ποιητὴ· ὅσον ἀφορᾷ τώρα στὶς Κασσιτερίδες, ὅσο κι ἂν ἐξετάζω, δὲν μπορῶ νὰ μάθω ἀπὸ κανένα ποῦ νὰ εἶναι αὐτόπτης μάρτυς, ὅτι πέραν δηλαδὴ ἀπ' τὴν Εὐρώπην ὑπάρχει θάλασσα. Τοῦτο εἶναι μόνο βέβαιο, ὅτι ὁ κασσίτερος καὶ τὸ ἤλεκτρον ἔρχονται σ' ἐμᾶς ἀπ' τὴν ἄκρην τοῦ κόσμου].

Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δεδομένα, ποῦ ὁ Ἡρόδοτος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του (460-440 π.Χ., ὁπότε καὶ γράφτηκε ἡ Ἱστορία του), οἱ μεταγενέστεροι μελετητὲς θεώρησαν ὅτι οἱ ποταμοὶ Ροδανός, Ρήνος καὶ Βιστούλας ἔχουν ἄρκετὰ ὑπὲρ αὐτῶν στοιχεῖα, γιὰ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ὀνομάζοντο στὸ ἀπώτατο παρελθὸν «Ἑριδανός».

Ὁ Πανσανίας στὰ Ἀττικά (4.19,5) μιλῶντας γιὰ τὰ ποτάμια τῆς Ἀττικῆς ἀναφέρει τὸν «Εἰλισσόν» (Ἰλισσός) καὶ κάποιο ἄλλο ποτάμι, ποῦ λέει χαρακτηριστικά, ὅτι ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸν Ἑριδανὸν τὸν Κελτικὸν («Ἑριδανῶ τῷ Κελτικῷ»). Στὴν ἐποχὴ βεβαίως τῆς Ρώμης, ὅταν ζεῖ ὁ Πανσανίας, «Κελτικὴ» ἦταν ὑποδιαίρεση τῆς χώρας τῶν Γαλατῶν, ποῦ περιλάμβανε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς σημερινῆς Γαλλίας. Ἄν δεχθοῦμε καὶ ἐμεῖς σήμερα, ὅτι ὁ Ἑριδανός, μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ποῦ τὸν περιγράψαμε, εἶναι κάποιο ποτάμι τῆς Κελτογαλατικῆς Εὐρώπης, τότε θὰ πρέπει νὰ δεχθούμε ὅτι ὁ Ροδανός καὶ ὁ Ρήνος, ποῦ στὸ ἀπώτατο παρελθὸν μπορεῖ διὰ παραποτάμων νὰ συνδέονταν ἴσως, νὰ ἀναφέρονταν μ' ἓνα ὄνομα. Τέλος δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε ὅτι τὸν Ἑριδανὸν ἡ Θεογονία τὸν ἀποκαλεῖ *βαθυδίνην*. Ἡ λέξις «*βαθυδίνης*» σημαίνει ὅτι τὸ ποτάμι αὐτὸ εἶχε βαθύτατη κοίτη καὶ ἡ ὀρμητικότητά του ἐμφανίζετο μὲ στρόβιλους, ποῦ ἔφταναν σὲ ἄρκετὸ βάθος. Πιστεύω ὅτι ἡ κυριώτερη αἰτία τῆς μεταβολῆς τῶν ἀρχικῶν ὀνομάτων ὀφείλεται στοὺς Ρωμαίους καὶ στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐκλατινιστοῦν διὰ τῆς Λατινικῆς γραφῆς Ἑλληνικὰ ὀνόματα. Τέλος ἡ «προφορά», δηλαδὴ ὁ τρόπος τῆς φωνητικῆς ἀπόδοσης πολλῶν ἤχων, ἔχει τὴν εὐθύνην τῆς ἀκουστικῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων.

Σ. ΠΑΝΑΓΟΣ ‘Η Πολιτεία τοῦ ‘Ολύμπου

‘Η πανάρχαια Πολιτεία τοῦ ‘Ολύμπου ἀποτελεῖ αἰώνια ζωντανή πραγματικότητα. Εἶναι δημιούργημα τοῦ πρώτου γνωστοῦ ἔν-
θεου ἀνθρώπου, τοῦ Δία, τοῦ γιοῦ τοῦ Κρό-
νου καὶ τῆς Ρέας ··· γιατί ὑπῆρξαν τριακό-
σιοι θεοὶ-βασιλεῖς μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, σύμ-
φωνα μὲ τὸ συγγραφέα τῆς «'Ωγυγίας» ‘Αθ.
Σταγειρίτη¹ ··· πού βάλθηκε νὰ θέσῃ τὴν
ἀνθρωπότητα «εἰς σύνταξιν οἰκειότητος»,
νὰ ἐξημερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, πού εἶχαν
ἐξαγριωθῇ κι ἐκβαρβαρισθῇ ἐξαιτίας τῆς
ἐξουσιαστικῆς διαστροφῆς καὶ τοῦ δογμα-
τικοῦ ζόφου, καὶ νὰ τοὺς ἐπανενσωματώσῃ
στὸν κόσμον τῆς φύσεως, ἀπ’ τὴν ὁποία εἶ-
χαν ἀποκοπῇ κι ἀποτελοῦσαν οἶονει καρκί-
νωμά της.

‘Ο Ζεὺς ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη τοῦ ἑαυτοῦ
του καὶ τῆς οἰκουμένης ὁλόκληρης, κι ἔγινε
ἐγγυητὴς τῆς ἀσφάλειας τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ
καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς φύσεως.

‘Εξυπακούεται ὅτι γιὰ τὴν πραγμάτωση
τοῦ ἔργου του αὐτοῦ ἀπαιτήθηκαν μέγιστες
θυσίες καὶ τιτανικοὶ ἀγῶνες τόσο γιὰ τὴν
τελείωση τοῦ ἴδιου σάν ἥρωα ὅσο καὶ γιὰ
τὴν κατανίκηση τοῦ ἐκπροσώπου τῆς ἐξου-
σίας, πού ἔτυχε νάναι ὁ πατέρας του Κρόνος,
ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ τοὺς μυθολόγους διαιώ-
νιζε τὴν ἄχαρη βασιλεία του καταβροχθίζο-
ντας «ἐν τῇ γενέσει» τοὺς τὰ παιδιά του,
πράγμα πού παναπῇ πῶς κατέπνιγε κάθε
ἐξαληθευτικὴ κι ἀπελευθερωτικὴ ἰδέα κι
ἀνέστειλλε κάθε πολιτιστικὴ τάση, προσαρ-
μόζοντάς τες στὰ λογοκρατικὰ σχέδιά του.

Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ τοῦ Δία, πού καθὼς
ἦταν φυσικὸ συντάραξαν καὶ συγκίνησαν
ὅλη τὴν οἰκουμένη, περιγράφονται μὲ πολὺ
ἐνάργεια καὶ παραστατικὴ ὄχι μόνο
ἀπ’ τὴν ‘Ελληνικὴ Μυθολογία ἀλλὰ κι ἀπ’
τὶς Μυθολογίες τῶν ‘Ατλανταίων, τῶν Αἰ-
γυπτίων, τῶν Παγκαίων κ.ο.κ., πού λίγο
πολὺ εἶναι γνωστές.

Γιὰ τὴν Πολιτεία, ὅμως, τοῦ ‘Ολύμπου
καὶ τῇ δημιουργίᾳ κόσμου, δηλαδὴ ἔλλογης
καὶ ἑνδικῆς τάξεως, διαποτισμένης ἀπ’ τὶς

μαθηματικὲς ἀρχὲς τῆς ἀρμονίας καὶ ἰσορ-
ροπίας κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ σύμπαντος, γιὰ
τὴν ἀποκάλυψη τοῦ «ξυνοῦ Λόγου» ἀπ’ τὸ
Δία καὶ τοὺς ἀδιάκοπους ἀγῶνες του γιὰ τὴν
κατανίκησι τῶν δυνάμεων τοῦ ἐξουσιασμοῦ,
μαιναιδισμοῦ, σαμανισμοῦ, μαγειῶν καὶ γη-
τεμάτων, προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν,
καὶ τὴν πειθάρχησή τους στὸν ὀρθὸ καὶ
ἤρεμο λόγο, δὲ διασώθηκαν παρὰ ἀμυδρὲς
μνήμης σκόρπιων γεγονότων κι εὐθραυστα
ἀπεικάσματα τῶν κλασσικῶν ‘Ελλήνων, πού
κι ἐκεῖνοι ἔσκαβαν ἀναζητώντας τὰ χνάρια
τοῦ χαμένου πολιτισμοῦ.

Βέβαια ἡ «Θεογονία» καὶ τὰ ‘Ορφικά,
πού εἶναι παμπάλαια ἔργα, σαφῶς ἀναφέρο-
νται στὴν Πολιτεία τοῦ ‘Ολύμπου, στοὺς
σοφοὺς καὶ ἥρωες πού ἀναλώθηκαν στὴν
ὕπηρεσίᾳ της καὶ στὰ μεγάλα κατορθώματα
καὶ ἐπιτεύγματά τους, στοὺς κοινωνικο-πο-
λιτικούς θεσμοὺς πού εἰσήγαγε ὁ Δίας κ.ἄ.
Δὲν ἔγιναν ὅμως κατανοητὰ ἀπὸ τοὺς πολ-
λοὺς ἐξαιτίας τόσο τῆς ἀρχέγονης ποιη-
τικῆς γλώσσας τους ὅσο ··· τὸ κυριώτερο
··· καὶ τῶν παραπλανητικῶν ἐρμηνειῶν τους,
πού ἡ λογοκρατία καλλιιεργεῖ καὶ διοχετεύει
στὴν ἀγορὰ πνεύματος ἔτσι, ὥστε οἱ ἐρευ-
νητὲς ἀσυναίσθητα νὰ μεταβάλλονται σὲ
σκοταδιστές, στὴν προσπάθειά τους νὰ ρί-
ξουν φῶς στὴν ‘Ελληνικὴ προϊστορία³.

Κι ὅμως δὲν εἶναι λίγοι οἱ νεώτεροι στο-
χαστὲς καὶ φιλόσοφοι (Gesner, O. Gigon,
Ch. Kahn, ‘Αθ. Σταγειρίτης κ.ἄ.), πού ἐν-
νόησαν ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν κλασσικῶν
‘Ελλήνων δὲν ἀποτελεῖ ξαφνικὴ ἔκρηξη
μιάς δυναμερῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ φυσικὸ βλά-
στημα τοῦ ἴδιου δέντρου, πού πάλοι ποτὲ
φύτευσε ὁ ‘Ολύμπιος Δίας, καὶ πού, γιὰ
ἄγνωστους σὲ μᾶς λόγους, καταστράφηκε
ὀλοσχερῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς θαμμένους βα-
θιά στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τύπον
μιάς ἀβέβαιης παραδόσεως, σπόρους του.

Γιατί, πράγματι, οἱ Μινωικοὶ «κόσμοι»
κι οἱ ὑστερότεροι πολιτισμοὶ τῶν Μυκηνῶν,
τοῦ ‘Ομήρου, τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ‘Ιωνίας

εἶναι ἀχλυώδεις ἀνταυγίες τῆς Πολιτείας τοῦ Ὀλύμπου, τῶν ὁποίων ἡ ἔνταση μειώνεται ὁλοένα· δὲν πρόκειται δηλαδὴ γιὰ «γεννήσεις», ἀλλὰ γιὰ προσπάθειες προσεγγίσεως, πολὺ ἢ λίγο τελεσφόρες, τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν καὶ μορφωτικῶν θεσμῶν καὶ ἀντιλήψεων τῆς Πολιτείας τοῦ Ὀλύμπου, γι' «ἀναγεννήσεις» δηλαδὴ, σὰν τὴ νεώτερη Εὐρωπαϊκὴ Ἀναγέννηση, μὲ τὴν ὁποία παράδοξα παρουσιάζουν πολλὲς ὁμοιότητες.

Ἡ Πολιτεία τοῦ Ὀλύμπου χρονολογικὰ τοποθετεῖται στὸν Αἰῶνα τῶν θεῶν ἢ Ἄδελον Αἰῶνα, καθὼς λέγεται, γιατί δὲν ἔχουμε γι' αὐτὸν καμμιά χρονικὴ λαβὴ οὔτε γιὰ τὴν ἀρχὴ του οὔτε γιὰ τὴ διάρκειά του οὔτε γιὰ τὸ τέλος του, πὺ κατὰ πολλοὺς συμπέπει μὲ τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Δευκαλίωνα ἢ τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Ὠγύγου, πὺ πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο γεγονός.

Οἱ γνωστοὶ ἥρωες τῆς Μυθολογίας μας ἔζησαν ἀργότερα καὶ δημιούργησαν τὴ δική τους ἐποχὴ, τὸν Μυθολογικὸ Αἰῶνα, καθὼς λέγεται. Ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Περσέας, ὁ Διόνυσος, ὁ Ὀρφέας, ὁ Θησέας κ.ἄ. ἀποτελοῦν ἱστορικὰ πρόσωπα, πὺ πραγματοποιοῖσαν ἄθλους, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξη, πὺ εἶχε διασαλευθεῖ ἀπὸ αἰῶνες πρὶν, μ' ἀποτελέσμα τὴν προαναφερθεῖσα καταστροφή, καὶ νὰ ἐπαναφέρουν σὲ λειτουργία τοὺς Νόμους καὶ τὴν Παιδεία τοῦ Ὀλύμπου Δία, γι' αὐτὸ κι ἡ Μυθολογία τοὺς ἀποκάλεσε συλλήβδην τέκνα τοῦ Δία. Μένει, λοιπόν, ν' ἀφαιρέσουμε τὶς ὑπερβολὲς καὶ τ' ἀποκυήματα τῆς φαντασίας τῶν ποιητῶν, καὶ ν' ἀναζητήσουμε τὸν ἀκριβῆ χρόνον πὺ ἔζησαν, ὅποτε ἡ Μυθολογία θὰ λάβῃ σχῆμα κανονικῆς ἱστορίας.

Τὸ ὅτι ἡ Πολιτεία τοῦ Ὀλύμπου ἀποτελεῖ ἱστορικὸ γεγονός καὶ μάλιστα παγκόσμιας κλίμακας, αὐτὸ ἐνδεικνύεται καὶ ἀπ' τὴν κατὰ καιροὺς ἀναβίωση σὲ διάφορους τόπους κι ἄσχετους μεταξύ τους λαοὺς ἰδεῶν, ἀντιλήψεων, θεσμῶν καὶ τελετουργιῶν, πὺ ἀναθυμίζουν τὸ ἐξανθρωπιστικὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Δία, μιά ὑπόθεση πὺ 'χει δημιουργήσει προβλήματα στοὺς θεωρητικούς τοῦ συγκρητισμοῦ καὶ τοῦ συγχρονισμοῦ.

Κάτι παρόμοιο, χωρὶς ἄλλο, ἀναφάνηκε καὶ στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅταν ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς φιλοσόφων καὶ στοχαστῶν (Ἡράκλειτος, Παρμενίδης, Ἐμπεδοκλῆς, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξαγόρας, Λεύκιππος, Δημόκριτος κ.ἄ.) ἔφθασαν στὴ σύλληψη καὶ διατύπωση τῶν ἰδεῶν καὶ ἐννοιῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ ἰδεώδους.

Ἐχουν δίκιο, λοιπόν, ὅσοι διατυπώνουν τὴ θεωρία τῆς προϋπαρξῆς μιᾶς κοινῆς δέσμης ἰδεῶν καὶ ἀρχέτυπων παραστάσεων καὶ εἰκόνων, πὺ ἀπετέλεσαν τὸ θεμέλιο καὶ τὸν πνευματικὸ σπινθῆρα, ὁ ὁποῖος τοὺς μεταμόρφωσε σὲ πυρφόρους δασκάλους, σὲ μέγιστους φιλοσόφους: ἡ «μήτρα» αὐτὴ ἄλλη δὲν ἦταν ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία, πὺ ἀνακράτησε ὅλες τὶς μεγάλες καὶ ἀγαθὲς μνῆμες τῆς Πολιτείας τοῦ Ὀλύμπου, μιά ἀποψη πὺ ἐδραιώνεται κι ἀπ' τὴ στάση πὺ τήρησαν οἱ κλασσικοὶ Ἕλληνες ἐναντὶ τῆς Μυθολογίας, αὐτὰ τὰ λείψανα σοφίας τοῦ χαμένου πολιτισμοῦ, πὺ «ὅσο περισσότερο τὴ μελετοῦσαν, τόσο περισσότερο γίνονταν λάτρες τῶν μύθων»⁴.

Ἡ καταστροφή τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου ὑπῆρξε κοσμοϊστορικὸ γεγονός καὶ ἀποτέλεσμα προϊούσης παρακμῆς. Ὁ κατακλυσμὸς πὺ καταγράφηκε ἀπ' τοὺς μυθολόγους μὲ τὰ τρομακτικότερα σύμβολα, ὠνομάστηκε κατακλυσμὸς τοῦ Δία, ὅχι βέβαια γιὰ τὸν προκάλεσε ὁ Δίας, πὺ θὰ 'χε πεθάνει πρὶν ἀπὸ ἀμνημόνευτα χρόνια, ἀλλὰ γιὰ τὸ μ' αὐτὸν ἔκλεισε ὁ Αἰῶνας ἐκεῖνος, ὁ Αἰῶνας τῶν θεῶν.

Οἱ ἄνθρωποι, ὅσοι διασώθηκαν ἀπ' τὴν καταστροφή, ἀφοῦ συνῆλθαν ἀπ' τὸν τρόμον καὶ τὴν ἔνδεια, ξανασυγκρότησαν τὶς κοινωνίες τους ἀνανοοῦντες τὶς ἀγαθὲς μνῆμες τοῦ χαμένου πολιτισμοῦ, πὺ μορφικὰ διατηρήθηκαν ἀπὸ πάππον πρὸς πάππον.

Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα («Θεαίτητος», «Πολιτεία»), αὐτοὶ πὺ σώζονται σ' ἀνάλογες περιπτώσεις καταστροφῶν δὲν εἶναι οἱ πολιτισμένοι ἄστοι, ἀλλ' οἱ ἀγαθοὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες εἴτε λόγω ψυχοσωματικῆς ἀντοχῆς καὶ ὑγείας εἴτε γιὰ συμβαίνει νὰ βρίσκονται μακριὰ ἀπ' τὶς καταστρεπτικὲς ἐστίες κατὰ τὸ χρόνο τῆς συντέλειᾶς

τους. Οί άνθρωποι αυτοί συνήθως άγνοούν την τεχνοκρατία και τὰ δημιουργήματά της, ενώ κατέχουν τή μυθολογική γνώση, τὰ παλιά γνωμικά και ρητά, τὸ δημοτικὸ τραγούδι κ.ο.κ. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι διέσωσαν και μεταβίβασαν στοὺς ἀπογόνους τοὺς τοὺς θησαυροὺς αὐτοὺς, ποὺ ἀπετέλεσαν τὴν ἀρχή και τὸ θεμέλιο τῶν μεταγενέστερων πολιτισμῶν.

Ἐξυπακούεται ὅτι οἱ μῦθοι, ποὺ παρέδωσαν στοὺς μεταγενεστέρους τοὺς, μὲ τὸν καιρὸ ὑπέστησαν μιὰ ὀρισμένη φθορὰ ἐξαιτίας τόσο τῆς λησμονιᾶς ὅσο και τῆς παραποίησης και παραχάραξής τοὺς ἀπὸ ἀνεύθυνους ποιητὲς και μυθολόγους. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, αὐτοὶ στάθηκαν ἀφορμὴ και αἰτία κάθε νεώτερης δημιουργίας.

Οἱ ἀρχαῖοι και κλασσικοὶ Ἕλληνες ἀλλὰ κι οἱ νεώτεροι κι οἱ σύγχρονοί μας ἀκόμη, ὅσους δὲν εἶχε προσβάλει ἡ ἀκρισία τῆς κρατικῆς ἐκπαίδευσης, ποὺ σταθερὰ ἀπεργάζεται τὴν καταστροφὴ και λησμονιὰ τῆς παράδοσής μας⁵ — ἔχοντας βοηθοὺς τοὺς τίς Μοῦσες τοὺς — τοὺς ἀπλοὺς και ἀγαθοὺς γεωργοὺς και ποιμένες, ποὺ, σὰν ἄξια παιδιὰ τοῦ Πανός, γνώριζαν πολλὰ, ὅσα κι οἱ βράχοι και τὰ βουνὰ στὴν αἰώνια σιωπὴ τοὺς, και κάτεχαν τὴν τέχνη νὰ τὰ τραγουδοῦν στοὺς θλιμμένους ἤχους τῆς φλογέρας τοὺς — δημιουργήσαν τὸν πολιτισμὸ τοὺς, ὁ ὁποῖος ἀδιάκοπα ὕτεινε πρὸς ὁμοίωση και συνταύτιση μὲ τὸν ἀρχέτυπο πολιτισμὸ τοῦ 'Ολύμπου, ἂν πρέπει ἔτσι νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ μονολεκτικὸ αἶνιγμα τοῦ σιβυλλικοῦ Ἡρακλείτου: «*Ἀγχιβασίην*»!

Γίνεται, νομίζω, σαφὲς ὅτι ἡ σοφία τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, κ.λπ. δὲν εἶναι προσωπικὴ και πρωτόφαντη, ἀλλ' ἀποτελεῖ πανάρχαια κληρονομιά, ποὺ ἔφθασε σ' αὐτοὺς διὰ τῶν Μουσῶν και δι' αὐτῶν σὲ μᾶς· γιατί κι ἐκεῖνοι «*ἀνέγνωσαν ποιητὰς και συγγραφεῖς ἀρχαιοτέρους τῶν, και πλησιεστέρους πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα, οἵτινες δὲν ἐσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐκεῖνοι δέ, οἱ ἀρχαιότεροι, ἀνέγνωσαν ἄλλους ἀρχαιοτέρους, τὸν*

Λίνον, τὸν Εὐμόλπον, τὸν Ὀρφέα, τὸ Μουσαῖον και ἄλλους, κι ἐκεῖνοι ἄλλους ἀρχαιοτέρους και οὕτως ἔφθασαν εἰς ἡμᾶς διαδοχικῶς τὰ ἔθιμα, αἱ ιδέαι, αἱ δόξαι, και, τέλος, ἡ περίεργος ἱστορία τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἐθνῶν»⁶. Λέγουσι, λοιπόν, ὅτι πρῶτος ὁ Ὀρφεὺς ἔγραψεν Θεογονίαν, και αὐτὸν ἐμιμήθησαν, και ἀπ' αὐτοῦ ἔλαβον οἱ ἄλλοι τὰς Θεογονίας, ὡς ὁ Ἡσιόδος και οἱ λοιποί, και τὰς ἐνάρξεις τῶν ποιημάτων. Ἐπειδὴ αὐτὸς ἔγραψεν πρῶτον, «*Μῆνιν ἄειδε, θεά, Δημήτερος ἀγλαοκάρπου*» ὅθεν και ὁ Ὅμηρος και πάντες οἱ λοιποὶ ἤρχισαν οὕτω τὰ ποιήματα αὐτῶν»⁷.

Ἡ ἐπίκληση, πάντως, τῶν Μουσῶν ἀπ' τοὺς παραπάνω ποιητὲς δὲν ἀποτελεῖ, πιστεύω, ποιητικὸ τέχνασμα: οἱ «Μοῦσες» τοὺς μπορεῖ νὰ ἔσαν οἱ ἐμπνεύστριες τοὺς πηγές, ἀλλ' ἦταν ὁπωσδήποτε κι οἱ μεγάλοι δάσκαλοι, στοὺς ὁποίους εὐλαβικὰ ἀναφέρονταν⁸. Ἔτσι ὁ Ὅμηρος, γιὰ παράδειγμα, ὁσάκις πρόκειται ν' ἀπαριθμῇ ὀνόματα βασιλέων, ἀριθμὸ πολεμιστῶν ἢ караβιῶν, τοπωνύμια κ.λπ., καταφεύγει στὴ Μοῦσα του, στὸ γεροδάσκαλό του, ποὺ τὸν ἐφοδιάζει μὲ τὸν ἀνάλογο «κατάλογο» ὀνομάτων.

Σημειώσεις:

1. Ἀθην. Σταγειρίτης, «*Ωγυγία*», τόμος Α', σελ. 306.
2. Ἀπόσπ. 96, (49).
3. Βλέπετε S.G. Pembroke, «*Ἡ περιπέτεια τῆς Ἑλληνικῆς προῖστορίας*», στὸ «*Δαυλὸς*» τ. 58, Ὀκτ. 1986.
4. Ἀριστοτέλης, ἀπ. 15, Plezia, cf. *Μεταφυσικά*, 982b18.
5. Ν.Γ. Πολίτης, «*Νεοελληνικὴ Μυθολογία*», τ.1, σελ. 6.
6. Ἀθ. Σταγειρίτης, «*Ωγυγία*», ἐνθ. ἀν., εἰσαγωγή ιβ'.
7. Ὁ.π., τόμος Α', σελ. 33.
8. Ὁ Ἡράκλειτος π.χ. αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος ν' ἀναφερθῇ στὸ δάσκαλό του, μὲ τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα: «*Ἐν Πριήνῃ Βίας ἐγένετο ὁ Τευτάμεω, οὐ πλείων λόγος ἢ τῶν ἄλλων*» (ἀπόσπ. 39).

FRIEDRICH SCHILLER

Στή Χαρά

[Το ποίημα (ώδη, ύμνος) «Στή χαρά» του Friedrich Schiller (1759-1805) γράφηκε στα 1785, όταν δηλαδή ο ποιητής ήταν είκοσιέξι χρονών, και δημοσιεύτηκε στα 1786 στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού του «Θάλεια της Ρηνανίας» («*Rheinische Thalia*»). Στήν ωδή αυτή ακούγονται άπηχήσεις από ένα όμώνυμο ποίημα ενός παλαιότερου Γερμανού ποιητή, του Πέτερ Γιόχανν Ούτς (Peter Johann Uz, 1720-1796), που κατά κάποιο τρόπο θεωρείται και σαν πρόδρομος του Schiller. Στήν άρχική της, τήν πρίν άπ' τά 1800 μορφή, τήν ωδή άποτελοΰσαν όχτώ όχτάστιχες στροφές και όχτώ τετράστιχες έπωδοί του χορού. Μεταγενέστερα, προστέθηκε άλλη μιá άκόμη όχτάστιχη στροφή και μιá τετράστιχη έπωδός του χορού. 'Ο Ludwig van Beethoven στή μελοποίηση της ωδής αυτής, που περιέλαβε στο τελευταίο μέρος της «'Ενάτης», είχε λάβει ύπ' όψη του τήν πρώτη μορφή. 'Η μετάφραση αυτή, που μπόρεσε νά διατηρήσει τό μέτρο του πρωτοτύπου έτσι που νά μπορεί και νά τραγουδηθεί στα έλληνικά πάνω στή μουσική του Beethoven, βασίστηκε πάνω στήν όριστική μορφή της ωδής.

'Ο συνθέτης άφιέρωσε πολλές δημιουργικές ώρες στή μελοποίηση αυτή. "Όχι μόνον άγαπούσε και θαύμαζε πολύ τόν Schiller, αλλά και ένστερνιζόταν κάποιες άπ' τις καντιανές ιδέες, πού, μετουσιωμένες ποιητικά, είχαν περάσει στο ποίημα αυτό. 'Ο Beethoven είχε άμεση, προσωπική γνώση του έργου του Immanuel Kant, ένδιαφερόταν για τις, και προβληματιζόταν πάνω στίς, ιδέες. Δέν ήταν αυτός που θέλησαν ή θέλουν άκόμη κάποιοι νά είναι: ό άπόκοσμος καλλιτέχνης, που ζεί στο δικό του, φανταστικό κόσμο και δέ θέλει νά ξέρει ή νά μαθαίνει τί συμβαίνει γύρω του. "Όπως λέει χαρακτηριστικά ό Romain Rolland στο έκπληκτικό βιβλίο του "*Beethoven - les grandes époques créatrices*", édition définitive, 1980, Editions Albin Michel, Paris, σελίδα 9349, «ή άγνοια τών ιστορικών του άποκορυφώθηκε με τό γεγονός νά θέλουν νά τόν παρουσιάζουν σαν άνίδεο». 'Επίσης, εξίσου χαρακτηριστική για τό κριτικό του πνεΰμα είναι ή φράση του ίδιου του Beethoven για τόν Schiller σχετικά με τή μελοποίηση: «Τά ποιήματα του Schiller είναι για τόν συνθέτη έξαιρετικά δύσκολα. 'Ο μελοποιός πρέπει νά ύψωθεί πολύ πιο πάνω άπ' τόν ποιητή... Ποιός τό μπορεί με τόν Schiller;» Για νά προσθέσει: «Σ' αυτό ό Goethe είναι πολύ πιο εύκολος!» (ό.π., σ. 952). Και παρά τό γεγονός, πώς ή ωδή «Στή Χαρά» έχει μελοποιηθεί κι από άλλους συνθέτες, τό έξαίρετο αυτό ποίημα του Schiller δέ μπορεί νά νοηθεί πιά χωρίς τήν επίσης έξαίρετη μουσική του Beethoven. - ΑΓΓ. ΠΑΡΘ.]

Ω χαρά, σίθθα έσύ θεία,
κόρη άπ' τά 'Ηλύσια,
στήν ιερή σου σπρώχνει έστία
μέθης φλόγα γνήσια.
'Η μαγεία σου πάλι δένει
ό,τι χάρισε ό συρμός,
όλ' οί άνθρώποι άδερφωμένοι,
τό πτερό σου ίσκιος γλυκός.

Χορός:
Μιλιούνια, άγκαλιαστήτε!
Για όλους τουτο τό φιλί!
Στή σκηνή τών άστρων, δείτε,
ό καλός πατέρας ζεί!

"Όποιος πέτυχε σπουδαίο,
φίλος φίλου νά γενεί,
θηλυκό άν ήύρεν ώραίο,
στής χαράς χορόν άς μπει!

Ναὶ – ὅποιος ψυχὴ μία μόνο
 γιὰ δική του λέει στὴ γῆ!
 Ποὺ δὲ μπόρεσε, μὲ πόνο
 τὸ δεσμὸ ἄς ἀπαρνηθεῖ.

Χορός:

Ὅ,τι μένει στὸν πλανήτη,
 τὴ συμπάθειαν ἄς ὕμνεϊ!
 Φέρνει στὸν ἀποσπερίτη
 ὁ ἄγνωστος ποὺ κατοικεῖ.

Χαρὰ τὰ ὄντα ὅλα βυζαίνουν
 ἀπ' τῆς φύσης τοὺς μαστούς,
 καλοὶ καὶ κακοὶ πηγαίνουν
 στὰ ἴχνη ἀπὸ ροδανθούς.
 Χάρισε φιλιὰ καὶ κλῆμα,
 φίλο ὥς θάνατο πιστό,
 σκουληκιοῦ ἢ χαρὰ εἶναι κτῆμα,
 Χερουβεὶμ κοιτοῦν τὸ Θεό.

Χορός:

Πέφτεις κάτω, οἰκουμένη;
 Κόσμε, τὸν Πλανήτη νογᾶς;
 Στοὺς θόλους νὰ τὸν ζητᾶς!
 Στ' ἄστρα πρέπει αὐτὸς νὰ μένει.

Ἡ χαρὰ φτερὸ πελώριο
 στὴν αἰώνια φύση μὲς
 καὶ γυρνᾷ τὶς ρόδες στ' ὥριο
 τοῦ κόσμου τὸ ἐκκρεμές.
 Ἀπὸ σπόρι ἄνθη δελεάζει
 κ' ἥλιους ἀπ' τὸ διάστημα,
 σφαῖρες στ' ἄπειρο ἀραδιάζει
 ποὺ οὔτε κυάλι δὲν κοιτᾷ.

Χορός:

Σὰν τοὺς ἥλιους του πετᾷτε
 στὴ δική, οὐράνια τροχιά,
 χαρωποί, ἀδερφοί, ἀκολουθᾷτε
 σὰν τὸν ἥρωα ποὺ νικᾷ.
 Ἀπ' τὸν πύρινον ἀλήθειας
 τὸν καθρέφτη μᾶς γελᾷ.
 Καὶ στὸ λόφο χρηστοθήειας
 τὴν ὑπομονὴ ὁδηγᾷ.
 Σὲ βουνὰ πίστεως λιασμένα
 φαίνεται ἡ σημαία μπηχτὴ
 κι ἀπὸ φέρετρα σπασμένα
 ἢ ἴδια μ' ἄγγελους νὰ ὠδεῖ.

Χορός:

Θάρρος, θάρρος μὴ σᾶς λείψει!
Γιὰ μιὰ καλύτερη γῆ!
Ἀπὸ τὴν ἀστροσκηνὴ
Θεὸς μέγας θ' ἀνταμείψει.

Θεοὺς ν' ἀμείψεις δὲ θ' ἀρμόσει,
καλὸ νᾶσαι σάν αὐτούς.
Θλίψη, φτώχεια ἄς ξετρυνώσει,
νὰ χαρεῖ μὲ γελαστούς.
Φρίκη, ἐκδίκηση ξεχνᾶτε
καὶ χωρέστε τὸν ἔχτρο,
δάκρυα μὴν τοῦ προξενᾶτε,
τύψη ἄς μὴν τὸν τρώει λεφτό.

Χορός:

Ἐνοχῆς σκίστε τεφτέρια,
φιλιωμένη ὅλ' ἡ γῆς,
ἀδερφοί ὡς πρῶτα ἐμεῖς
κρίνει ὁ Θεὸς ἀπὸ τ' ἀστέρια!
Χαρὰ σὲ κοῦπες φουσκώνει,
στὸ χρυσὸ αἶμα ἀπὸ τσαμπιά,
ποὺ καννίβαλο ἡμερώνει,
θάρρος πίν' ἡ ἀπελπισιά.
Ἀπ' τὸ κάθισμα σκωθῆτε,
ἡ σαμπάνια ὡς ἀνοιχτεῖ,
τὸν ἀφρὸ ψηλὰ νὰ δεῖτε:
στὸ καλὸ πνέμα κι αὐτή!

Χορός:

Ποὺ ἀστρων στρόβιλος παινεύει,
ὕμνος Σεραφεῖμ τιμᾷ,
στὸ καλὸ πνέμα ποὺ ἐδρεύει
στὴν ἀστροσκηνὴ ψηλά!

Θάρρος σὲ μεγάλο πόνο,
βοήθεια στὴν ἀθωότητα
ποὺ κλαίει, μπρὸς σ' ἀνάκτων θρόνο
ἀνδρεία, αἰωνιότητα
ὄρκων, γιὰ ἔχτρα καὶ φιλία
ἴδι' ἀλήθεια – ἂν αἶμα ἢ βιὸς
ἴσχυε, στέμμα στὴν ἀξία
καὶ στὸ ψέμα ἀφανισμός!

Χορός:

Τὸν κύκλο τὸν ἅγιο κλείστε
κι ὀρκιστεῖτε στὸ κρασί
καὶ σ' ἀστροκριτές, πῶς θὰ εἶστε
πρὸς τὸ τάμα σας πιστοί!

Στὴ σκλαβιά σωσμοῦ σανίδα,
 στὸν κακοῦργο νοῦ ἀνοιχτό,
 σὲ θανάτου κλίνη ἐλπίδα,
 χάρη ἀπὸ κριτὴ αὐστηρό!
 Κ' οἱ νεκροὶ ἄς ζοῦν ἀκόμη,
 σχωρεμέν' οἱ ἁμαρτωλοί,
 πιεῖτε, ἀδέρφια, μὲ μιὰ γνώμη,
 κόλαση ἄς καταργηθεῖ!

Χορός:
 Χωρισμός – καὶ μὲ τὴ νίκη!
 Σάβανο, ὕπνο γλυκό!
 Καὶ ρητὸ πραῦντικὸ
 μὲ φωνὴ θανατοδίκη!

[Μετφρ. ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΡΘΕΝΗΣ]

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

« Ἐκ τῶν ἔνδον»...

Αὐτὸ τὸ τρομερὸ «πάντα παιδί»,
 ποὺ ζῇ
 —καὶ ζεῖ—
 περιορισμένο στὸ μικρὸ διαμέρισμα
 τοῦ εἰκοστοῦ ὁρόφου,
 μοιάζει πολὺ
 τοῦ μακρυνοῦ προπάππου του.

Ἄρχισε ν' ἀπαλλάσσεται
 ἀπ' τὰ συμπλέγματα
 τοῦ «ἰθαγενῆ-ραγιᾶ»
 πατέρα.

Ξεφτίζουν πάνω του
 τὰ ράσα τοῦ παπποῦ.

Σὰν λυτρωθεῖ
 ἀπ' ὅλα τὰ ψιμνύθια,
 θά βρεῖ τίς προεκτάσεις του.

Δραστικὰ ἀντίδοτα:
 Τὸ ντύσιμο μὲ νέα ράσα.
 Τὸ ψαλλίδισμα τῆς γλώσσας.
 Ἡ ἀποσύνδεση ἀπ' τὸ παρελθόν.

Καὶ πάντοτε ἀποτελεσματικὲς
 οἱ ἐνέργειες
 ἐκ τῶν «ἐνδον».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ

Γιάννης Σκαρίμπας έναντίον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου

[Β - τελευταίο]

Οι φιλολογικές διαφορές ανάμεσα στον Γιάννη Σκαρίμπα και τον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο έχουν την άπαρχή τους το 1933, δηλαδή 54 χρόνια πριν. Η αντιπάθεια αυτή του Σκαρίμπα για τον Παναγιωτόπουλο, και αντίστροφα, εκδηλώθηκε πολλές φορές, και προπολεμικά και μεταπολεμικά, τόσο από την πλευρά του ενός, όσο και από την πλευρά του άλλου. Μολοντί υπήρξα αυτήκοος μάρτυς από τον ίδιο τον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο για την αντιδικία τους αυτή, δεν θέλησε ωστόσο ποτέ να μου μιλήσει για την αιτία. «Μήν τὰ ψάχνεις», μου είπε κάποτε, όταν τον ρώτησα, «γιατί ὄζουν». Δεν ἔτυχε νὰ πληροφορηθῶ τὰ καθέκαστα ἀπὸ ἄλλου. Ἀνασκαλεύοντας ὁμως, μιὰ μέρα στὴ «Μπενάκειο», κάποιους παλιούς τόμους λογοτεχνικῶν περιοδικῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ μεσοπολέμου, βρήκα, ἐντελῶς συμπτωματικά, τὴν ἀρχή. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα δὲν μοῦ ἦταν δύσκολο νὰ συναρμολογήσω τὰ κείμενα καὶ ν' ἀποκαλύψω τὸ ἱστορικό.

Τὸ 1933 ὁ Σκαρίμπας, νέος ἀνερχόμενος ἀστέρης τῆς λογοτεχνίας, κυκλοφόρησε τὴ συλλογὴ διηγημάτων μετὰ τὸν μᾶλλον παρανοϊκὸ τίτλο «*Τὸ Θεῖο τραγῖ*». Ἦταν τὸ δεῦτερο βιβλίο του μετὰ τοῦς «*Καημοὺς στὸ Γριπονήσι*», ποὺ εἶχαν ἀποσπάσει τότε πολὺς ἀμφιλεγόμενες κριτικές, ἀλλὰ καὶ ποὺ εἶχαν προκαλέσει ταυτόχρονα ἀρκετὸ θόρυβο. Ἦταν πολλὰς οἱ καινοτομίες του. Ὁ τρόπος γραφῆς του, καθ' αὐτὸ ἀσυνήθιστος, τόσο ἀπὸ ἄποψη ὕφους καὶ αἰσθητικῆς ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη γλώσσας, ἦταν ἐντυπωσιακὰ ρηξικέλευθος, σχεδὸν αἰρετικός, γεγονὸς ποὺ προκάλεσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πολλὰ ἐτερόκλητα σχόλια, ποὺ ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν πλήρη ἀποδοχὴ ὡς τὴν ἀνεπιφύλακτη ἄρνηση.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος συνεργαζόταν μετὰ ποιήματα καὶ βιβλιοκρισίες στὸ μηνιαῖο περιοδικὸ «Κύκλος» (Φύλλα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης) τοῦ ποιητῆ τοῦ «*Ἀπολλωνίου*» Ἀπόστολου Μελαχρινοῦ.

Ὁ Σκαρίμπας τοῦ ἔστειλε ἀπὸ τὴ Χαλκίδα «*Τὸ Θεῖο τραγῖ*» καὶ ὁ Παναγιωτόπουλος θεωρώντας τὸ συναδελφικὸ χρέος ἔγραψε γιὰ τὸ βιβλίο του κριτικὴ, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν «Κύκλος» (Μᾶης 1933, φύλλο 3, σελ. 129). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ κοσμιότητα ποὺ τὴ διακρίνει. Τὴν παραθέτω:

«*ΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ κ. ΣΚΑΡΙΜΠΑ. "ΤΟ ΘΕΙΟ ΤΡΑΓΓ"*. Ἀθήνα, 1933. – Ὁ κ. Σκαρίμπας δὲν πρωτοφανερώνεται στὰ γράμματά μας. Θυμῶμαι, πῶς ἓνα ἄλλο βιβλίο του, «*Οἱ κυρμοὶ στὸ Γριπονήσι*», ἔγινε δεκτὸ μετὰ ζωντρὺς ἐπισημειῶς. Μὰ ἐγὼ δὲν ἔτυχε νὰ τὸ διαβάσω· κ' ἔτσι στέκει ἀναγκαστικὰ μπροστὰ στὸ «*Θεῖο τραγῖ*» μετὰ τὴν ἐπιφυλακτικὴ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη. ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ κάνει τὴ γνωριμίαν ἐνὸς συγγραφέα καὶ ποῦ, βέβαια, πασχίζει μετὰ κάθε τρόπο ν' ἀνακαλύψει τὴν ἰδιοτυπία του, τὴν ψυχὴν του καὶ τὴ σκέψιν του ὁλόκληρη. μ' ἄλλα λόγια, τὴν ἐσωτερικότητά του. Πρέπει νὰ τὸ πῶ ἀπ' ἀρχῆς: ὁ κ. Σκαρίμπας δὲν ἀπογοητίζει τὸν ἀναγνώστη· μὴ πῶς νὰ τὸ ἐκφράσω, τὸν παραξενεύει καὶ τὸν ἀφίνει μετὰ μιὰν ἐντύπωση χάους. Βίβλια, τὸ ταλέντο δὲν τοῦ λείπει. Θάλεγα μάλιστα κάτι περισσότερο: τὸ ἔχει καὶ τὸ παραίχει. Μὰ ἔλα ποῦ δὲν ἀρκεῖ τὸ ταλέντο· τοῦτο εἶναι μιὰ δύναμις πηγαία μόνον, ποὺ πρέπει ὥστόσο νὰ βρεῖ τὴν ἐκφρασὴν τῆς – ἀπὸ κεῖθε καὶ πέρα ἀρχίζει ἡ τέχνη. Αἱ! τέχνη πολλὴ δὲ μᾶς δίνει ὁ κ. Σκαρίμπας. Ὑπάρχει μέσα του ἓνας πλατὺς κόσμος, ποὺ κυμαίνεται, ποὺ ἀντιχτυπιέται, ποὺ ταράζεται, ποὺ παλεύει νὰ βγεῖ στὸ φῶς, μιὰ διήλωση διονυσιακῆ ἐνορχηστρώσει καὶ διαπερνᾷ σὰν φρικίαν ὄζον τοῦτον τὸν κόσμον, μὴ στὸ τέλος μοῦ φαίνεται, πῶς καὶ ὁ συγγραφεὺς καὶ ὁ ἀναγνώστης ἀπομένουν

εξαντλημένοι. Ὁ πρῶτος στέκει ἀγκομαχώντας καὶ κοντανασαίνοντας, σὰ νὰ μὴ μπόρῃς νὰ πει, ὅσα ἤθελε· ὁ δεύτερος ἀπορεῖ καὶ δὲν ξέρει, ἂν πρέπει νὰ «βάλλῃ τὸν λίθον» ἢ ὄχι – κ' ὅστερα ποῖδ' εἶναι ἀναμάρτητος σ' αὐτὸν τὸν περίεργο κόσμον ποὺ ζοῖμε;

Πρόσωπα δὲν ὑπάρχουν μέσα στὰ διηγήματα τοῦ κ. Σκαρίμπα· ἓνα εἶναι τὸ πρόσωπο, ὁ συγγραφεὺς. Καὶ φαίνεται νάχει πολλά, πολλά νὰ πει· μὰ δὲν καταφέρνει παρὰ νὰ χτυπήσῃ κάθε φορά τὴν ἴδια χορδή, ποὺ τρέμει ἀναποφάσιστη κάτω ἀπὸ τὰ δάχτυλά του. Ὡς τόσο δὲ μπορεῖ νὰ μὴ ξεχωρίσει κανεὶς ἓνα διήγημα, «Τὸ λουλούδι τῆς Μονεμπασίς», ποὺ ἂν εἶχε τὴν ἐσωτερικὴ καὶνὴ ἀρμονία, ποὺ χρειάζεται πάντα καὶ στὰ πιὸ «κατ' ἐπιφάνειαν» ἀνυπόδικτα ἔργα, θὰ εἴταν ἀληθινὸ ἀριστοῦργημα. Κ' ἐκεῖνος ὁ «Ἀρχάγγελος στὸ περιγύλι»· τι ἐξαισιος τίτλος, ποὺ σκεπάζει ἓνα ὄχι ἀντάξιό του κομμάτι. Σημειῶν ἀκόμα, πῶς ἡ γλῶσσα εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀναρχικὴ· συγκοπὲς φωνηέντων, ἀστοχεῖς καταλήξεις, περίεργοι κι ἀνυπάντεχοι τύποι, ποὺ δὲν ἔχουν καμμιὰ φανερὴ δικαιολογία, διαστωρώνονται μὲς· στίς σελίδες τοῦ «Θεῖου τραγοῦ» σ' ἓνα ἱλγὸς πρωτοποριακῆς ἀκροβασίας, ποὺ δὲ βράσκει νὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ νόημα τῆς τέχνης, τοῦλάχιστο ὅπως τὸ νιώθω ἐγώ. Εἶναι, βλέπεις, μοιραῖο νὰ κοιτάζουμε ὅλα τὰ πράγματα μὲς· ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ γι' αὐτὸ καὶ τοῦτη ἀκόμα τῇ στιγμῇ δὲν εἴμαι βέβαιος, ἂν κρίνῃ σωστὰ τὸν κ. Σκαρίμπα ἢ ἂν τὸν ἀδικῶ ἄδικά μου. Μὰ ὁ ἐλλογιμένος μᾶς διῆναι ἓνα τέτοιο ἀνακάτεμα μὲς· στὸ βιβλίο του, ξαναζεῖ τις ἴδιες φορὲς τις ἴδιες ἐκφράσεις, δείχνει τέτοια ἐκζήτηση καὶ τέτοια μανία ἀσκοπῆς κι ἀσυνάντητης πρωτοτυπίας, ποὺ, χωρὶς ἄλλο, εἶναι δικαιολογημένη ἢ ἀπορία μου.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ*

Ἀπὸ τὴν κριτικὴ αὐτὴ τοῦ Παναγιωτόπουλου ὁ Σκαρίμπας ἐνοχλήθηκε. Δὲν ὀέλησε ὅμως, σὲ τούτῃ τῇ φάση, νὰ δώσει δημοσιότητα στὴν ἀντίδρασή του. Μόλις τὴ διάβασε, ἔσπεισε νὰ γράψῃ, μὲ ἡμερομηνία 8 Μαΐου 1933, προσωπικὴ ἐπιστολὴ στὸν Παναγιωτόπουλο, ἐκφράζοντάς του τὴ δυσφορία του καὶ τὶς διαφωνίες του. Ἀξιολογώντας ὁ ἴδιος, σχεδὸν ἀπροκάλυπτα καὶ χωρὶς περιστροφές, τὰ διηγήματά του, λέει ὅτι πρόκειται περὶ ἀριστουργημάτων (!). Εἶναι πάντως φανερὴ ἢ πικρία του καὶ ἡ αἰσθησή του ὅτι ἀδικήθηκε:

«Χαϊκίδα, 8 τοῦ Μαΐου 1933

Φίλε Κύριε Παναγιωτόπουλε,

Μόλις σήμερον ἔλαβα γνώσιν τῆς κριτικῆς ποῦ

εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ κάμει στὸν «Κύκλον» καὶ κατ' ἀρχὴν σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὰ ὅσα καλὰ λόγια μπορέσατε νὰ πῆτε καὶ γιὰ μένα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἔκμα ἀσχημὸ σφρτέ. Στὸ πρῶτον μου βιβλίο «Καίμοι στὸ Γριπονῆσι» – βιβλίο ἀσύγκριτα κατῶτερον ἀπὸ τὸ δεύτερον – ὑπαρξά πολλὸ πιὸ τυχερὸς.

Θὰ εἶχα μ' ὅλα ταῦτα νὰ σὰς ἐκθέσω κάποιες σκέψεις μου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ὑπάρχῃ καλὸς ἢ κακὸς λογογράφος, μοῦ μένει πάντα ἀνεξήγητο γιὰτὶ θελήσατε νὰ μὲ κρίνετε ἀπὸ ἐλαττώματα τὰ ὅποια δὲν ἔχω καὶ νὰ μὲ παινέψετε γιὰ ἀρετὲς τὶς ὁποῖες ἐπίσης δὲν ἔχω. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σὰς πῶ ὅτι μὲ κατακρίνατε μὲ κάποια ἐκζήτηση. Σὰς δηλώνω ὅτι στὴ λέξη «ἐκζήτηση» δὲν δίνω τὴν κακὴ σημασία ποὺ ἴσως νὰ ἔχει. Λόγῳ χάρις εὐρίκατε τὴν γλῶσσά μου ἀναρχικὴ, τοὺς τύπους μου – καὶ θὰ ἐννοήτε βέβαια τοὺς γλωσσικούς – περίεργους καὶ ἀνεπάντεχους, μικρογραφίαις μικροπράγματα, τὰ ὅποια ὅμως σεῖς ἀναγύνατε σὲ τέτοια περιωπῇ, ὥστε μὲ αὐτά, καὶ πρὸς χάρις αὐτῶν καὶ μόνο, νὰ μοῦ δώσετε τὴν κακὴ βαθμολόγησιν ποὺ μοῦ δώσατε, βγάζοντάς τόσο γενικὰ καὶ ριζικὰ συμπεράσματα. Ἔστω. Ὡς ἐδὼ θὰ πῆγαινε ἴσως αὐτὸ τὸ πράγμα καλὰ, ἂν δὲν συνέβαινε νὰ πῆτε καὶ κάτι ἄλλα, τοῦτα σχεδὸν ἀκατανόητα δλότυλα, ἂν συγκριθοῦν μὲ τὰ παριπάνω καὶ μὲ τὴν κεντρικὴν σας κατεῖθνησιν. Αἴτε (λόγῳ χάρις) καὶ μάλιστα προκαταληπτικὰ ὅτι «πρέπει νὰ τὸ πῶ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτι ὁ Σκ. δὲν ἀπογοητεύει τὸν ἀναγνώστην» κλπ. καὶ παρακάτω ὅτι «βέβαια τὸ ταλέντο δὲν τοῦ λείπει. Θάλεγα μάλιστα καὶ κάτι περισσότερον: ὅτι τὸ ἔχει καὶ τὸ παραῖχει». Ἀλλὰ (φρεῦ!) ὁ Σκ. δὲν κάμνει πολλὴ τέχνη. Γιατὶ – κατὰ τὸ λέει σας – ἡ τέχνη ἀρχίζει ἀπὸ ἐκεῖ (τὸ ταλέντο) καὶ πέρα.

Μακριὰ ἀπὸ ἐμὲ τὸν ἀνύποπτον καὶ ἀγαθὸ ἐπαρκῶτη νὰ θελήσῃ «νὰ ὑπερσέλλῃ» – ἐπιτρέψατέ μου νὰ τὸ πῶ – στὴν πολυδαίδαλη καὶ ἀπίθανη φρησιολογία, ποὺ γενικὰ χαρκτηρίζει τὸν πρωτευουσάνικο σοφολογιατισμό, ἀλλὰ μοῦ εἶναι ἀκατανόητο πῶς μπορεῖτε νὰ χωρίζετε ὅ,τι ἐννοεῖτε ταλέντο (καὶ μάλιστα ὑπερταλέντο κατὰ τὸ «παραῖχει» σας) ἀπὸ τὴν τέχνη, ποὺ εἶναι τὸ πρῶτον γνῶρισμά του καὶ στοιχεῖόν του. Μπορῶ νὰ πῶ ὅτι τὸ σχῆμα σας εἶναι «προθόστερον». Ἡ ἀντίληψιν τῆς τέχνης προϋπάρχει καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀποκαλοῦμαι ταλέντο δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἱκανότης στὴν ἔκφρασιν αὐτῆς, καὶ μὲ γραμμὲς ἀδρές ἀλλὰ «ἀνθρώπινες» εἶναι σὰν νὰ λέτε (ἐπιτρέψατέ μου τὸν παραλληλισμό) ὅτι ὁ ταδε παπουτσιῆς ἔχει ταλέντο – καὶ μάλιστα μεγάλο – παπουτσιῆς, ἀλλὰ δὲν κάμνει... καλὰ παπούτσι! Τότε ἀπὸ ποῦ τὸν κρίνετε;

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἔτσι – ὅπως τὸ λέτε σεῖς – εἶναι τὰ πράγματα, δὲν αἰτιολογεῖτε καθόλου τὶς μεγάλες σας λέξεις: «ταλέντο, ὑπερταλέντο, πρέπει

νά τὸ πῶ ἀπ' ἀρχῆς». ἐξ ἐναντίας ὁμος τόσο ἐπιμένει νὰ μὲ κρίνεται ἀπὸ πράγματα πολὺ λιποτακτικὰ καὶ συμβατικά στὴν περίστασι καὶ νὰ βιάτε «πρῶτος τὸν λίθον», ἐσεῖς, ποῦ μ' ὅλα ταῦτα τ' ἀρνείστε. Καὶ κρίνεται ἔτσι ἕνας ἄνθρωπος:

Ἔπειτα – σὰς λέγω καὶ τοῦτο – ἀπὸ τόσα ἄλλα διηγήματα πραγματικά ἀριστουργήματα, ὅχι δικὰ μου ἀπλῶς – ἔχω τὸν ἐγκοισμὸ αὐτὸν νὰ τὸ λέω – ἀλλὰ τῆς καθόλου νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, βρήκατε λέω νὰ μοῦ πῆτε ὡς παρ' ὀλίγον (τὶ σχήμα!) ἀριστοῦργημα «Τὸ λουλούδι τῆς Μονεμπασιάς» – γιατί τάχα; – μὴ ἰθρογραφία κοινότητι, ἐφαρμοζομένης ὡς πρὸς τοῦτο τὴν λαϊκὴ παροιμίαν ποῦ ἐννοεῖ «σπονδαῖα τὰ λάχυνα»; Κομμάτια σὰν τὴν «Περίπουλο Ζ», σὰν «Τὸ κρασί τῆς ἀγάπης», σὰν τὴ «Χρυσόμυγα τῆς Βρώμας», «Ἐνας ἀρχάγγελος στὸ περιγιάλι», «Ἡ ἱστορία ἐνὸς ἀσιμάντου», «Ὁ φίλος μου», «Διὸ ψυχὴς καὶ ἓνα Ἀστέρι» κ.ἄ. πέρασαν ἀπ' τὴν καρδίαν σας ἰόρτα. Μόνο τὸ «Ἐνας ἀρχάγγελος στὸ περιγιάλι» σὰς ἔδωκε ἀφορμὴ νὰ μιλήσετε περὶ ἐξαισίου τίτλου (!) ὁ ὁποῖός μ' ὅλα ταῦτα κι' αὐτὸς (πάλι τζήφος) σκεπάζει ἓνα ὄχι ἀντίξιο τοῦ κομμάτι (!) ὥσαν τὰ κομμάτια νὰ γίνονται πρὸς χάριν τὸν τίτλον (!) Καὶ εἶναι κριτικὴ αὐτή; Καὶ ἔχετε τὴν ἀξίωσιν – γιατί τὴν ἔχετε – νὰ σὰς πιστεύωμε ἐμεῖς «οἱ ἀφελεῖς» ἐπαρχιωτὲς καὶ νὰ μᾶς κατευθύνετε (σεῖς!) στὸ δρόμο τῆς τέχνης;

Τοῦτα τὰ λόγια μου μὲ μῆτε τὴν παραμικρὴ δόση μνησικακίας ἀλλὰ μὲ ὅλη τὴν πικρίαν (τὴν πολὺ ἀνθρώπιναν) ἀνθρώπων ἀξίον περισσότερης προσοχῆς καὶ σεβασμοῦ ἀπὸ μέρους σας, ἀπὸ σὰς πρὸς τοὺς ὁποίους ἐμεῖς ἀφηνόμαστε (μάταια) μὲ ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην κρινομένων πρὸς κριτές.

Μὲ τιμὴ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ

Σ. Ι. Τὸ πρῶτο βιβλίον μου «Κληροῖ στὸ Γριπονήσι» σὰς τῶσται μ' ὅλα ταῦτα, εὐθὺς ὡς μοῦ διατυπώσατε κάπως τὴν ἐπιθυμίαν σας αὐτή.

Γ.Σ.»

Τὸ γράμμα τοῦ Σκαρίμπα, μὲ ἀρκετὰ ὑπονοούμενα καὶ αἰχμές, δὲν ἄρεσε, ὅπως ἦταν φυσικόν, στὸν Παναγιωτόπουλο. Δὲν εἶχε ὅμως διάθεσιν γιὰ ἀντιδικίες. Γι' αὐτὸ δὲν τοῦ ἔγραψε καμμιὰν ἀπάντησιν. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται πὼς εἶχε λήξει. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἱστορία εἶχε συνέχεια. Στὸ μεθεπόμενον φύλλον τοῦ «Κύκλου» (Ἰούλιος 1933, φύλλον 5) νέα ἀρνητικὴ κριτικὴ, πάλι γιὰ «Τὸ Θεῖο τραγί» ἐρχεται νὰ προστεθεῖ στὴν προηγούμενη, αὐτὴ τὴ φορά ἀπὸ τὸν ἐσαγιστὴ καὶ κριτικὸν τοῦ «Κύκλου», πολὺ φερνον καὶ πολυσυζητημένον δημοσιογράφον, δοκιμογράφον καὶ συγγραφέαν Λάζαρον Πηνιάτογλου. Ὁ Πηνιάτογλου! ἔκαμε ἀνασκόπησιν

σὲ τέσσερα νεοεκδοθέντα βιβλία μὲ πεζογραφήματα, ἰδωμένα ἀπὸ τὴ δική του σκοπιά, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ «Τὸ Θεῖο τραγί». Ἡ κριτικὴ τοῦ ἦταν γνωστὴ γιὰ τὸ δυναμισμόν της, τὴν δξύνοια καὶ τὴν ἐντελῶς ἀπροκάλυπτη εἰλικρίνειάν της, γεγονὸς ποῦ ἀρκετοὺς εἶχε τότε ἐνοχλήσει (ἀκόμη καὶ φοβήσει). Ὁ Σκαρίμπα δὲν ἦταν δυνατόν νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴν αἰχμηρὴν του πέννα. Ἰδοὺ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου τοῦ ποῦ ἀναφέρεται στὸν Σκαρίμπα:

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ: [...] Σὲ τοῦτο τὸ σημεῖωμα θάθελα νὰ ἐξετάσω τὴ θέσιν τοῦ κ. Σπανδωνίδου καὶ τοῦ κ. Σκαρίμπα – ποῦ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ ἔχει γράψει ὡραιότατα σὲ προηγούμενον φύλλον τοῦ «Κύκλου» ὁ κ. Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος – ἀνάμεσα στοὺς πεζογράφους τῆς γενιᾶς τους.

[...] Ὁ κ. Σπανδωνίδης ἀποδεικνύεται μὲ τὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ (πρόκειται γιὰ τὴ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ «Ἀβέβαια Πράγματα» ἀρκετὰ καλὸς κατασκευαστὴς διηγημάτων, μὰ ὅχι καὶ ἀρκετὰ καλὸς διηγηματογράφος.

Ὀλότελα τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὸν κ. Σκαρίμπα – καὶ γι' αὐτὸ ἀσχολοῦμαι, ὕστερα ἀπὸ τὸν κ. Παναγιωτόπουλον, μὲ τὸ βιβλίον τοῦ. Ἡ ἔλλειψις ἐσωτέρου ρυθμοῦ ποῦ παρατηρήσαμε παραπάνω, (Σημ.: μειονεκτήματα ποῦ ἐπισημαίνει τόσο γιὰ τὸν Π. Σπανδωνίδην, ὅσο καὶ γιὰ τὸν Γιάννη Σκαρίμπα) ἀντιστρέφει ἐδῶ τὴν ἐκδήλωσίν της. Τὸ ἀναμφισβήτητον πηγαιὸν ταλέντον τοῦ κ. Σκαρίμπα – γύρω ἀπὸ τὴν πρώτην συλλογὴν τοῦ ὁποίου δημιουργήθηκε ἕνας ἀδικαιολόγητος θόρυβος – δὲν ἐναρμονίζεται μὲ τὴν πνευματικὴν του κατάρτισιν. Ἀνθρώπος χωρὶς κανένα γούστον, χωριάτικα μονοκόμματος, ἔχοντας ἀπὸ τὸν πριμιτιβισμόν μονάχα τὰ ἐλαττώματά του, ὁ κ. Σκαρίμπα κατέστρεψε θέματα θεσπέσια. Ἡ πρωτόγονη, χειμαρρῶδης τέχνη, δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργηθεῖ στὸν αἰῶνα μας. Σήμερα, παράλληλα μὲ τὸ ταλέντον, χρειάζεται ἀπαραίτητα τὸ ραφινάρισμα κι' ἡ φινέτσα, δηλαδὴ κάποια ἀριστοκρατικότης μὲ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔχει καμμιὰ σχέσιν ὁ κ. Σκαρίμπα. Ἐτσι στὸ πρῶτον διήγημα τῆς συλλογῆς του – ποῦ θυμίζει καταπληκτικὰ τὸ «Ἐνας ἀλήτης παίζει μὲ σουρντίνα» τοῦ Χάμσον, ὁ συγγραφέας πέρασε πλᾶι ἀπὸ ἓνα ἐξαιρετικὸν θέμα ρομάντζου, καὶ τὸ καταθλιπτικὸν αὐτὸ κατασκευάσμα γίνεται δυσκολοδιάβατον μὲ τὴν ἔλλειψιν μιᾶς ἐσωτερικῆς πειθαρχίας – ρυθμοῦ ἂν θέλετε – ποῦ ὑπάρχει σ' ὅλα τὰ φαινομενικὰ ἀπειθάρχητα καὶ ἄρρυθμα καλλιτεχνήματα. [...]

ΛΑΖΑΡΟΣ ΠΗΝΙΑΤΟΓΛΟΥ

Μετά και τῇ δευτέρῃ ἀρνητικῇ κριτικῇ ἀπὸ τὸν Πηινιάτογλου, ὁ Σκαρίμπας ἔγινε ἔξω φρενῶν. Ἀποφάσισε νὰ περάσει στὴν ἀντεπίθεση καὶ νὰ δώσει δημοσιότητα στὴν ἀντίδρασή του. Δὲν ἔπρεπε νὰ μείνουν ἀναπάντητες οἱ δύο κριτικές, τόσο τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου πού φυγομάχησε καὶ δὲν ἀπάντησε στὴν ἐπιστολή του, ὅσο καὶ τοῦ Πηινιάτογλου πού τοῦ ἐπιδαψίλευσε τέτοιους προσβλητικούς χαρακτηρισμούς. Ἄλλωστε ἡ περιφρόνηση πού τοῦ ἔδειξαν, ἰδιαίτερα ὁ Παναγιωτόπουλος μὲ τὴ σιωπὴ του, ἦταν φανερὴ. Τὸ φυσικὸ ἦταν νὰ στείλει ἐπιστολὴ διαμαρτυρίας στὸν διευθυντὴ τοῦ «Κύκλου». Ἀπόστολο Μελαχρινὸ ἢ ἔστω ἀπρόσωπα στὸ περιοδικὸ πού φιλοξένησε τὶς ἀρνητικὲς — καὶ κατὰ ἓνα μέρους ὑποτιμητικὲς — κριτικὲς.

Γιὰ λόγους ὅμως ἀγνωστούς σὲ μᾶς ἀποφάσισε νὰ ταχυδρομήσει τὴ διαμαρτυρία του σ' ἓνα ἄλλο λογοτεχνικὸ περιοδικό, «Τὸ Ξεκίνημα», πού ἐξέδιδε μιὰ ομάδα νέων τοῦ Πειραιᾶ. Ὁ πιθανοφανέστερος λόγος εἶναι, ὅτι ἴσως ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει σ' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν τοῦ δημοσίευσε τὴν ἐπιστολὴ ὁ «Κύκλος». Κανεὶς δὲν γνωρίζει. Ἀπευθύνεται στὸν ἐπιμελητὴ ἐκδόσεως τοῦ «Ξεκινήματος» Νίκο Αἰβαλιώτη καὶ ἔχει ἡμερομηνία 20 Ἰουλίου 1933. Πράγματι τὸ γράμμα του δημοσιεύτηκε στὸ «Ξεκίνημα» (Αὐγούστου 1933, φύλλο 8, σελ. 251) καὶ εἶναι τὸ παρακάτω:

«ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ

Λάβαμε τὸ παρακάτω γράμμα τοῦ κ. Σκαρίμπα, τὸ ὁποῖο καὶ δημοσιεύουμε ἀπὸ καθήκον:

Χαλκίδα 20 Ἰουλίου 1933

Φίλε Κύριε Αἰβαλιώτη,

Σὰς παρακαλῶ φιλοξενῆσε μου στὸ «Ξεκίνημα» τὴν παρακάτω ἀπάντησή μου στὸν ποιητὴ κ. Ι. Παναγιωτόπουλο καὶ σὰς εἶμαι ὑπόχρεως.

Ὁ ποιητὴς κ. Ι. Παναγιωτόπουλος, φέρνοντας βαρεῖα τὶς πικρὲς ἴσως μὰ πολὺ ἀλήθινες παρατηρήσεις μου πάνω στὴν κριτικὴ του γιὰ «Τὸ Θεῖο Τραγῖ» στὸν «Κύκλο» τοῦ περασμένου Μαΐου, ἀντὶς νὰ μ' ἀπαντήσει ὁ ἴδιος παραθέτοντας κατ' ἀνάγκη καὶ τὶς παρατηρήσεις μου ἐκεῖνες — τὶς σὲ προσωπικὴ ἐπιστολὴ μου πρὸς τὸν ἴδιον διατυπωμένες — ἐπροτίμησε νὰ βάλει τὸν κ. Πηινιάτογλου νὰ μὲ βρῖσει χυδαῖα ἀπὸ τὴν ἴδια στήλη τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ, λέγοντάς μου ὅσα δὲν εἶχε τὸ θάρρος, οὔτε καὶ τὴν ἱκανότητα, ἴσως, νὰ ὑπογράψει ὁ ἴδιος, κι' αὐτὰ μὲ

τὸ πρόσχημα ὅτι τοῦτος (ὁ δεύτερος) ἐπρόκειτο νὰ μοῦ κάνει τάχα κριτικὴ τοῦ βιβλίου μου. Τώρα, τὸ ἂν οἱ σκηνοθεσίες τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι ἔργο ἀντάξιο ἀνθρώπων κάποιας περιωπῆς μὲς' στὰ γράμματα, κάποιας ἀξίας στὴν τέχνη — δὲν μιλῶ γιὰ τὸν δεύτερο βέβαια, γιατί αὐτὸς δὲν ἔχει μήτε μὲ τὰ μὲν μήτε μὲ τὴν δὲ καμμιὰ σχέση — τὸ ἄφινε στὴν κρίση καθὲ ἐλεύθερου ἀνθρώπου.

Καὶ εἰς ὅ,τι μὲν ἀφορᾷ τὸν ποιητὴ κ. Παναγιωτόπουλο καὶ τὴν κακὴ ἱστορίᾱ μας τούτη — κακὴ ἀπ' τὸ δικό του τὸ μέρος — δὲν ἔχω παρὰ νὰ φέρω στὴ δημοσιότητα τώρα, τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολή μου πού μόνο νὰ τοῦ τὴν ταχυδρομήσω ἀρκέστηκα τότε. Καὶ τοῦτο μόνο γιὰ νὰ δείξω τὸ πόσο καλὰ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ μέμφωμαι τὸν κ. Παναγιωτόπουλο σήμερα γιὰ ἐκδίκησίν του, ἀνάξια διανοουμένου ἀνθρώπου, μάλιστα καὶ ποιητὴ ἀπ' τοὺς καλλιτέχνους πού ἔχουμε.

Ὅσο γιὰ τὸν κ. Πηινιάτογλου — τὸν θλιβερό αὐτὸν παρλεβουφρανσιάν τῆς γλώσσας μας — παρ' ὅλη τὴν ἀηδία πού μοῦ κάνει ἡ μὲ τὸν «ἐντρομο ἡρώισμό του» συζήτησι, δὲν μπορῶ παρὰ νὰ παρατηρήσω τὰ πολὺ λίγα τούτα: Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μεταξὺ φινέτσας καὶ «φινέτσας» ὑπάρχει κάποια διαφορὰ, κάτι «πολὺ ἐξαρτάται». Ἐξέρω καλὰ ὅτι δὲν μπορῶ νὰ τὸν συναγωνιστῶ στὴν περίστασι. Στὴν κριτικὴ του (:) λόγου χάρι μοῦ βρίσκει «ὅτι κατέστρεψα θέματα θεσπέσια». Ποῦ θὰ πῇ δηλαδὴ ὅτι δημιούργησα (ποιοὺς ἄλλους;) ἐγὼ θέματα θεσπέσια καὶ — τὶ κρίμα — ἀπὸ κοντὰ τὰ κατέστρεψα! Μὰ ἂν τὰ δημιούργησα — ἢ κι' ἂν (πού θάταν ἐξωφρενικὸ) μονάχα τοὺς ὑπαρχαν — τὶ σχέση ἔχουν μὲ τὸ ὅτι ἐγὼ (τὰ) κατέστρεψα; κι' ἂν στὰ σωστά τὰ κατέστρεψα, τότε πῶς μποροῦσαν νάσαν κἄν καὶ θεσπέσια καὶ θέματα: Ἐπίσης ὅτι «ὁ συγγραφεὺς πέρασε πλάϊ (!) ἀπὸ ἓνα ἐξαιρετικὸ (πρὸς τὸ κατάλαβε;) θέμα ρομάντζου καὶ τὸ καταθλιπτικὸ αὐτὸ κατασκευασμὶ κλπ.». Μὰ τότε-τότε: ἀπὸ ἐξαιρετικὸ, ἀμέσως καταθλιπτικὸ κατασκευασμὶ: Τί μπρίο! Καὶ ὅμως ὁ κ. Πηινιάτογλου καμαρώνει ὡς κριτικός! καὶ ἀνθρώπος «πνευματικὰ κατηχητισμένος». Καὶ βέβαια, ἀφοῦ μπορεῖ καὶ μεταχειρίζεται μὲ πραγματικὴ μυστηρία τὴν ἀπίθανη ἐκείνη φρυσεωλογία, πού κατὰ τὸν μακαρίτη Ροῖδη, μεταχειρίζονταν μόνο οἱ σαλτιμπάγκοι, οἱ ἀλχημιστές κι' οἱ θεολόγοι.

Ἐπειτα — ἔπειτα — ἐγὼ μὴ ὄντας «καλοενδοκίμνον ἀνθρωπάκιον» παραμένω πάντα πρὸς τὴν ἐμὴ «ἀνθρώπος χωρὶς κανένα γούστο, χωρητικά μονοκόμματος» κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν κ. Πηινιάτογλου πού καὶ γούστα ἐξαιρετικὰ «ἐς κουστούμιον» ἔχει — τὸν ἀνεγνώρισα κάποτε — ἀλλὰ καὶ ἐλαστικότητα ἄφραστη, τόσο ἀπαυμάτητη σὲ ἀριβιστάκια ἀδύναμα.

Παραθέτω ἀμέσως καὶ τὴν πρὸς τὸν κ. Παναγιωτοπούλου ἐπιστολή μου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ»

Στὴ συνέχεια δημοσιεύεται ἡ, συνημμένη σὲ ἀντίγραφο, ἀναπάντητη ἐπιστολή του στὸν Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο, πού παρέθεσα παραπάνω.

Ἡ ἱστορία ὅμως δὲ λέει νὰ πάρει τέλος. Τὸ ἐπόμενο φύλλο τοῦ «Ξεκινήματος» κυκλοφόρησε διπλὸ (Σεπτ. - Ὀκτ. 1933, φύλλο 9-10). Στὸ τεύχος αὐτὸ (σελ. 289-290) δημοσιεύονται δύο ἐπιστολές. Μιὰ τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτοπούλου καὶ μιὰ τοῦ Λ. Πηνιάτογλου πού ἀπαντοῦν στὶς αἰτιάσεις τοῦ Σκαρίμπα. Τὸ γράμμα τοῦ Παναγιωτοπούλου εἶναι γραμμένο μὲ ἡπιότητα καὶ εὐγένεια, στὸ ὁποῖο προσπαθεῖ ν' ἀντικρούσει τοὺς ἄδικους, ὅπως ὑποστηρίζει, ἰσχυρισμούς του. Ἀντίθετα τὸ γράμμα τοῦ Πηνιάτογλου, ἔχει φαρμακερὴ δηκτικότητα καὶ εἶναι γεμάτο εἰρωνικὲς ἐκφράσεις.

Τὰ δύο γράμματα καταχωρῶ ἀμέσως παρακάτω:

Δύο γράμματα

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Σκαρίμπα, πού δημοσιεύτηκε στὸ προηγούμενο τεύχος μας, λάβαμε καὶ δημοσιεύουμε τὰ παρακάτω γράμματα:

20.8.1933

«Φίλοι Κύριοι,

Πολὺ λυπήθηκα, πού ὁ κ. Σκαρίμπας πῆρε τόσο κατάκαρδα μιὰ μικρὴ κριτική, πού ἔγραψα γιὰ τὸ τελευταῖο βιβλίο του στὸν «Κύκλο». Θὰ ἤθελα νὰ τοῦ δώσω κάθε ἐξήγηση, ἂν αὐτὰ τὰ πράγματα μποροῦν ὅπωςδήποτε νὰ δώσουν ἀφορμὴ σ' ἐξηγήσεις, μὰ τὸ ὕψος τῆς ἐπιστολῆς του, πού ἀκολούθησε τὴν κριτικὴ μοῖ μου ἀπόκλεισε, ὅπως μποροῦν πιά νὰ κρίνουν κ' οἱ ἀναγνώστες σας, τὸ δρόμο τοῦτο. Τίποτε ἄλλο δὲ συνέβη. Ἐγραψα ἕνα σημείωμα γιὰ τὸ «Θεῖο Τραγί», ἀπὸ χρέος, μιὰ πού ὁ κ. Σκαρίμπας εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλει τὸ βιβλίο του· εἶπα ξάστερα τὴ γνώμη μου· ὕστερα ἔλαβα τὸ γράμμα του· τὸ διάβασα, ἔκρινα, πὼς δὲν ἔπρεπε ν' ἀποκριθῶ –

καὶ τελείωσαν ὅλα. Ὁ κ. Σκαρίμπας θέλει νὰ μοῦ ἀποδώσῃ ἕνα σωρὸ «ὕψηλότετες πανουργίες τοῦ Μπερτόλδου». Δικαίωμα του. Μὰ καὶ δική μου ὑποχρέωση νὰ τὸν διαβεβαιώσω μὲ τὸν κατηγορηματικώτερο τρόπο, πὼς οὔτε ἀπὸ μακρὰ σκέφτηκα νὰ ἐμπνεύσω στὸν κ. Πηνιάτογλου τὴ δευτέρη κριτική, πού δημοσιεύτηκε στὸν «Κύκλο»· ὁ κ. Πηνιάτογλου εἶναι ἕνας γερὰ καταρτισμένος νέος κριτικὸς καὶ δὲν ἔχει καμμιά ἀνάγκη ἀπὸ ὑποδείξεις. Ἄλλως τε εἶμαι βέβαιος, πὼς κι' ἂν τοῦ γινόταν ὁποιαδήποτε ὑπόδειξη, δὲν θὰ τὴ λογιάριαζε καθόλου, ἀπὸ ὅπουδήποτε κι' ἂν προερχόταν αὐτή· ἔχει τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του. Παραπέρα τί νὰ ποῦμε; Νὰ συζητήσω μὲ τὸν κ. Σκαρίμπα γιὰ τὸν παπουτση καὶ τὸ ταλέντο του; Μὰ δὲ στοχάζεται καὶ μόνος του, πὼς ὅσο καὶ νὰ γεννηθῇ κανεὶς μὲ τὴν ἐμφυτὴ προδιάθεση νὰ γίνῃ ἕνας σπουδαῖος ἢ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο, δὲ θὰ μπόρῃ νὰ κάμῃ τίποτε χωρὶς τὴν μάθηση, χωρὶς τὴν πείρα, χωρὶς τὴ γνώση; Γιατί ἕνα τέτοιο πρᾶμα νὰ τὸ ἀποκλείσουμε ὁλότελα ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη καὶ ν' ἀρκεστοῦμε μόνον στὸ ταλέντο; Εἶναι τόσο φανερά πράγματα αὐτά, πού, σὰς βεβαιώνω, ντρέπομαι νὰ τὰ συζητήσω. Στὴν ἀρχαιότητα ἤδη, ὁ Ἀριστοτέλης ἔχ' ἰ πολὺ ὠραία ὀρίσει τὴ «δύναμη» καὶ τὴν «ἐντέλεια».

Ἄν ὁ κ. Σκαρίμπας μοῦ εἶχε κάμει τὴν τιμὴ νὰ παρακολουθήσῃ κάπως προσεχτικώτερα τὴν ἴσαμε τώρα ἐμφάνισή μου στὰ γράμματα τοῦ τόπου μας, δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ γράφουμε ἐπιστολές, γιὰ νὰ διαλύσουμε ἀστηρίχτες παρεξηγήσεις. Γιατί θὰ εἶχε καταλάβει πιά, πόσο μακρὰ βρίσκεται ὁ χαρακτήρας μου ἀπὸ τὶς προσωπικὲς διαμάχες καὶ τὶς παρασκηνιακὲς ἐνέργειες, πού, βέβαια, δὲν εἶναι ἀσυνήθιστες στὴν κριτικογραφία τοῦ τόπου μας καὶ πολλῶν ἄλλων τόπων, φαντάζομαι.

Σὰς εὐχαριστῶ ἐγκάρδια γιὰ τὴ φιλοξενία
Μὲ κάθε τιμὴ

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ»

Καὶ τὸ γράμμα τοῦ Λ. Πηνιάτογλου:

Ἀθῆνα 26 Αὐγούστου 1933

Ἀγαπητοί μου,

Μὴ ἀναγνωρίζοντας στὸν ἑαυτὸ μου κανένα ταλέντο εὐθυμογράφου, δὲν μπορῶ ν' ἀπαντήσω στὸ ἀστείον γράμμα τοῦ ἀστείου κ. Σκαρίμπα. Μονάχα εἶμαι βέβαιος πὼς προσφέρω μερικὲς στιγμὲς ἀληθινῶ γλεντιοῦ στοὺς ἀναγνώστες τοῦ «Ξεκινήμα-

τος», αναγκαζόμενος να παραθέσω ένα άλλο γράμμα του φαιδροῦ κ. Σκαρίμπα, απαντητικό στην τυπική κάρτα όπου τοῦ ἔστειλα, εὐχαριστώντας γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου του, ὅτι «μπορεῖ νὰ γράψω σχετικὰ κάπου».

«Ἀγαπητὲ κ. Πηνιάτογλου

Σὰς εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον σας καὶ τὶς καλὲς σας φροντίδες. Ἀπὸ σὰς, ἀπὸ σὰς ἰδιαίτερα, περιμένω τὶς κρίσεις σας, ὅποιεςδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτές. Ἐχω τόση ἐκτίμηση—μαζί μὲ τ' ἄλλα (sic)—στὴν κριτικὴ σας ἀντίληψη, ὥστε θὰ τὶς δεχτῶ μ' ὅλη μου τὴν ἐμπιστοσύνη.

Μοῦ γράφετε ὅτι «μπορεῖ νὰ γράψετε κάπου». Ὅχι μπορεῖ. Ἡ ὑπάρχω (sans sic) πολὺ καλὸς ἢ ὑπάρχω πολὺ κακὸς λογογράφος. Στὴν τέχνη τὴν ἐλληνικὴν, δὲν πρέπει νὰ «μπορῇ» (καὶ πάλι sic) ἡ ἐργασία μου. Μπορεῖ νάναι κακὴ ὅσο θέλετε, μπορεῖ νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι, μὰ δὲν μπορεῖ, μήτε πρέπει νὰ εἶναι ἀδιάφορη. Πρέπει νὰ μιλήσετε ὅπωςδῆποτε. Ἡ σιωπὴ δὲν σὰς εἶναι δικαίωμα, γιατί τότε, μήτε καὶ γιὰ μᾶς θὰ ἦταν δικαίωμα ὁ λόγος.

Δικὸς σας
Γιάννης Σκαρίμπας

Καὶ τώρα, τί τοῦ πληρώνετε;

Εὐχαριστώντας
ΛΑΖΑΡΟΣ ΠΗΝΙΑΤΟΓΛΟΥ

Υ.Γ. Καὶ δυὸ λέξεις γιὰ τὸν ἀγαπητὸ μου φίλο κ. Λεβάντα²: Γιατὶ χαλνᾷ τὴν καρδιά του; Τὸν βεβαιῶ πὼς δὲν τὸν εἶχα ὑπ' ὄψιν μου γράφοντας γιὰ τοὺς «ἀγράμματος κουφιοκεφαλᾶκηδες». Δὲν φταίω ὅμως ἐγώ, ἂν αὐτὸς θέλει σώνει καὶ καλὰ νὰ προσχωρήσῃ στὶς τάξεις τους.

Λ.Π.

Ὅμως ἔπεται συνέχεια.

Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο φύλλο τοῦ «Ξεκινήματος» (Νοέμβριος 1933, φύλλο 11, σελ. 323) δημοσιεύεται νέο γράμμα τοῦ Σκαρίμπα ἀπευθυνόμενο στοὺς Παναγιωτόπουλο καὶ Πηνιάτογλου, μὲ ἐκδηλῶ ὅμως διάθεση νὰ μὴ τραβήξῃ ἄλλο τὸ σχοινί. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ «Ξεκινήματος» ἀποφάσισαν νὰ θέσουν τέρμα σ' αὐτὸ τὸ «μυθιστόρημα» σὲ συνέχειες, γιὰ νὰ δώσουν τὶς σελίδες τους σὲ κάτι οὐσιαστικότερο. Ἔτσι

μαζί μὲ τὸ γράμμα τοῦ Σκαρίμπα δημοσιεύσαν καὶ τὴν ἐξῆς δήλωση:

«ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟΙ

Ὁ κ. Σκαρίμπας μᾶς ἔστειλε κι' ἄλλο ἀπαντητικὸ γράμμα τοῦ στὰ γράμματα τῶν κ. κ. Πηνιάτογλου καὶ Ι. Παναγιωτόπουλου. Τὸ δημοσιεύουμε ὡς τελευταῖο βάζοντας τελεία καὶ παῦλα στὴν παρεξήγησιν αὐτῇ πὺ παρατράβηξε...

«Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Μὲ τὸν κ. Παναγιωτόπουλο διαφωνοῦμε. Ὁ κ. Παν. ἔχει τὴν θεοκρατικὴ ἀντίληψη τοῦ ταλέντου, ἐνῶ ἐγὼ τὴν ἱστορικὰ ὑλιστικὴ. Εἶπα διαφωνοῦμε—δικαιῶμά μας. Κατὰ τὰ ἄλλα καὶ μετὰ τὶς ἐξηγήσεις του τοῦ ζητῶ συγγνώμην. Ἄθελά μου τὸν ἀδίκησα βέβαια. Ἡ πλάνη εἶναι πρᾶγμα τόσο ἀνθρώπινο, ὥστε σὲ μερικὲς περιπτώσεις—καθὼς καὶ στὴ δική μου—νὰ καταντάει συμπαθητικὴ καὶ ὠραία. Ἰδιαίτερα ἐγὼ ὑπερφηρανεύομαι γι' αὐτές. Γιατὶ ἐνῶ στίς ἐπιτυχίες μου ὑπαρῆκα πάντοτε μέτριος, στίς πλάνες μου κανένας δὲν μὲ φτάνει!

Ὅσο γιὰ τὸν κ. Πηνιάτογλου τί πρέπει νὰ πῶ; Μοῦ μένει πάντα ἀνεξηγήτο γιατί ὁ ἄνθρωπος μοῦ γιόμισε τὸ ἀθωότατο γράμμα μου μὲ τὰ ἀπαίσια ἐκεῖνα sic καὶ sans sic. Μήπως γιὰ νά... sic-όλογήσει φραντσέζικα κρατώντας κατὰ τὴ συνήθειά του ἀπὸ τὰ «sic - τίρ», μόνον τὶς ρίζες τους;

»Ἐπειτα τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι ἓνα ἀνύποπτο γράμμα μου, τόσο τυπικὸ καὶ ἀπαντητικὸ σὲ ἄλλο δικό του, τὸ κράτησε καὶ τὸ παρουσίασε σὰν ντοκουμέντο (!)—τὶ εἶδους;—αὐτὸ καὶ μόνο ἄρκει νὰ χαρακτηρίσει... καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ τὰ λοιπὰ.

Δικὸς σας
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ»

Ἐπιμύθιο:

Ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς διαμάχης κανεὶς δὲν βρίσκεται σήμερα στὴ ζωὴ. Ἀκολούθησαν ὅλοι τὸ δρόμο τῆς κοινῆς μοίρας, παίρνοντας μαζί τους τὶς μικρὲς ἢ μεγάλες ἀδυναμίες τους, τὶς καλὲς ἢ ἄσχημες στιγμές τους, τοὺς θυμοὺς καὶ τὶς συγγνώμες τους. Ἐμείναν ὅμως τὰ κείμενα, πὺ δίνουν ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς τους—τόσο διαφορετικῆς ἀπὸ τὴ σημερινή—καὶ κάποιες πτυχὲς τῆς ἄγραφης λογοτεχνικῆς ἱστορίας, πὺ δὲν βρίσκεται πούθενά γραμμένη κι οὔτε φυσικὰ θὰ γραφεῖ σὲ κανένα ἐγχειρίδιο Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας.

Πρέπει πάντως νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι ἡ

διαμάχη αυτή, μολονότι δὲν στερεῖται ὀξύτητος, φαίνεται πολὺ εὐπρεπέστερη καὶ συγκρατημένη ἀπὸ ἄλλες ἀνάλογες διαμάχες, πού συμβαίνουν στὴν ἐποχὴ μας. Εἶναι

ὅμως καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη πλευρὰ ἐνδιαφέρουσα: "Ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα καλὸ μάθημα γιὰ τοὺς ἐπιγινόμενους, γιὰ ν' ἀντλοῦν χρήσιμα διδάγματα καὶ νὰ παραδειγματίζονται.

1. Γεννήθηκε τὸ 1909. Σπούδασε φυσικομαθηματικά, χημεία καὶ θεολογία. Ἐξήρσε ἄρκετὸ διάστημα στὴ Γαλλία καὶ ὑπῆρξε ἀληθινὸς ἀριστοκράτης, μὲ ἐμφάνιση δανδῆ πού ἐτόνιζε ἰδιαίτερα τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ μονόκλ. Μὲ πολύμορφη μόρφωση καὶ γλωσσομάθεια, κατέγινε μὲ τὴ δημοσιογραφία ἀπὸ τὸ 1932, ἐκδίδοντας τὴ μαχητικὴ ἐφημερίδα «Ἑλληνικὸν Αἷμα» πού κυκλοφοροῦσε παράνομα στὴν Κατοχὴ (1941—1944). Ἐγγραψε πολλὰς κριτικὰς μελέτες καὶ ἄρθρα. Πέθανε τὸ 1945 σὲ ἡλικία μόλις 36 ἐτῶν, στὴν πιὸ δημιουργικὴ ἀκμὴ τῆς ἡλικίας του, ἀπὸ περιτονίτιδα.

2. Ὁ Λεβάντας εἶχε ἐνοχληθεῖ ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις πού εἶχε δώσει ὁ Πηνιάτογλου σὲ μιὰ φιλολογικὴ ἔρευνα τοῦ «Ξεκίνηματος» μὲ τίτλο: «Ρωτοῦμε τοὺς διανοούμενους μας» γιατί, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, εἶχε πεῖ γι' αὐτοὺς ὅτι: «Ὁ ψευτοαριστερισμός, τὸ μόνο πού κατόρθωσε ἦταν νὰ καταστρέψει ὠρισμένα ἀληθινὰ ταλέντα: τὸν Ἀνθία, τὸν Κανελλῆ. Ὅλοι οἱ ἄλλοι τῆς κλίκας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν δάσκαλο Βάρναλη, οὔτε καὶ πρέπει νὰ λογαριαστοῦν ὡς ἐργάτες τῆς λογοτεχνίας μας. Ἀδιάφορο ἂν νεαροὶ ἀγράμματοι κουφιοκεφαλᾶκες χάσκουν μπροστὰ στὸ ἔργο τους». Ὁ Λεβάντας νόμισε ὅτι ὁ Πηνιάτογλου ὑπαινισσόταν τὸν ἴδιο καὶ στίς ἀπαντήσεις πού ἔδωσε κι' ἐκεῖνος ἀργότερα στὸ «Ξεκίνημα» τοῦ ἐπιτέθηκε μὲ σφοδρότητα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΟΣΙΝΑΚΗΣ

Διάψευση

Εἶν' ἀσήκωτος ὁ ἀνθρώπινος πόνος!
Καὶ χωρὶς τὸ χέρι πού χτυπάει τὴν πόρτα σου...
Τέντωσες τὸ δάχτυλό νὰ δείξεις
τὴν ἀσκήμια τοῦ κόσμου,
καὶ τὸ συγκράτησες, κλείνοντάς το.
Ἄπλωσες τὰ χέρια σου ν' ἀγγίξεις
τὴν συμφορὰ τῆς γῆς.
καὶ τίς ἄκρες τοὺς ἐνίωσες νὰ μουδιάζουν.
Ἄνοιξες τὴν παλάμη σου νὰ κρατήσεις
τὴν ἀνθρώπινη πίκρα,
καὶ γλύστρησε μέσ' ἀπ' τὰ δάχτυλά σου,
πού δὲν ἔκλειναν.
Ἄνοιξες τὴν καρδιά σου νὰ χωρέσεις τὴ μοναξιά
τῶν διπλανῶν σου,
κι' ἡ καρδιά σου γέμισε.
Τώρα χρειάζεσαι μιὰ καινούργια καρδιά,
γιὰ νὰ ζήσεις.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

Α' Ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ξένες γλῶσσες

Δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολὴ τοῦ κ. Μ. Δανίκα πρὸς τὸν συνεργάτη τοῦ «Δαυλοῦ» κ. Ἡλία Τσατσόμοιρο, μαζί με τὸ σχόλιο τοῦ κ. Η. Τσ.:

Ἀξιότιμε κύριε,

Εἰμαι τακτικὸς ἀναγνώστης τοῦ περιοδικοῦ «Δαυλός» καὶ ἔχω συχνὰ τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάζω τὰ κείμενά σας. Εἶναι δὲ παρήγορο τὸ ὅτι στὴν ἄστατη καὶ νεφελώδη ἐποχὴ μας ἄνθρωποι σὰν ἐσὰς προσφέρουν μιὰ ἐρμηνεία τῶν μύθων καὶ τῆς παναρχαίας ἱστορίας μας ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη πού προπαγανδίζεται-σερβίρεται ἀπὸ κάθε λογῆς «ἱστορικούς» καὶ κάθε λογῆς παγκόσμιους ὀργανισμούς (π.χ. UNESCO).

Στὸ 66ο τεῦχος τοῦ «Δαυλοῦ» (σελ. 3734-3735) γράφετε: *«γλῶσσα... εἶναι μόνο μία: ἡ ἀρχαία Ἑλληνική. Ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι γεννήματα δικά της. Ξεπετάχτηκαν σὰν “κωλορρίζια”, ὅταν τὸ μεγάλο δένδρο ποὺ σκίαζε εὐεργετικά ὅλη τὴν οἰκουμένη ἔσπασε»*. Βρίσκω τὴν ἀποψή σας ἄκρως ἐνδιαφέρουσα. Ἐγώ, βεβαίως γνώσεις γλωσσολογίας δὲν ἔχω, ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ ὁμῶς νὰ σχολιάσω: ὑπάρχουν στὴν Ἰταλία ἀρκετοὶ φιλόλογοι, οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὴν λατινικὴ ὡς ἀπλὴ διάλεκτο τῆς ἑλληνικῆς (περισσότερα στοιχεῖα δὲν διαθέτω, ἡ σχετικὴ εἵδηση ὁμῶς με ἀφορμὴ ἓνα γλωσσολογικὸ συνέδριο εἶχε δημοσιευθεῖ στὴν ἐφημερίδα τῆς Β. Ἑλλάδος «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»)· ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων θεωροῦσε τὴν ρωσικὴ ὡς διάλεκτο τῆς ἑλληνικῆς λόγω τοῦ ὑπερβολικά μεγάλου ἀριθμοῦ ὅχι μόνο λέξεων ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρων ἐκφράσεων, πού ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐνσωματώθηκαν στὴν ρωσικὴ. Σύμφωνα με τὸν Philip Howard, ἀρθρογράφου τῶν TIMES τοῦ Λονδίνου, κριτικὸ τῆς λογοτεχνίας καὶ γλωσσολόγο, ἀπὸ τίς λέ-

ξεις τῆς ἀγγλικῆς τίς συχνότερα χρησιμοποιούμενες, περὶ τὸ 50% ἔχει ἑλληνικὴ ρίζα. Αὐτονόητο δηλαδὴ εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ, ἂν καὶ ὀμιλουμένη ἀπὸ περιορισμένο ἀριθμὸ ἀτόμων σήμερα, εἶναι γλῶσσα τεραστίας ἐπιρροῆς. Ἡ δὲ ἐπιρροή της ἐξαπλώνεται σ' ὁλόκληρη τὴν οἰκουμένη (με μοναδικὴ ἴσως ἐξαίρεση τὴν κινεζικὴ γλῶσσα).

Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἄσκοπο, ἂν κάποτε οἱ προσπάθειες τῶν ἐιδικῶν μας ἐστρέφοντο σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Νομίζω δέ, πῶς ὁ ΔΑΥΛΟΣ, περιοδικὸ ἤθος, ὕφους καὶ ποιότητος, εἶναι τὸ κατάλληλο περιοδικὸ γιὰ μιὰ τέτοιου εἶδους συζήτηση. Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ γλῶσσα μας βάλλεται ἀπὸ τοὺς κάθε εἶδους «προοδευτικούς», φοινικιστές, κήρυκες μιᾶς ἐξισώσεως πρὸς τὰ κάτω καὶ ἄλλους τινες, νομίζω πῶς τὸ λιγώτερο πού ἔχουν νὰ κάμουν ὅσοι (ἀκόμη) πιστεύουν στὴν αἰώνια δύναμη τοῦ Ἑλληνικοῦ Λόγου εἶναι νὰ τονίσουν (ξανὰ καὶ ξανὰ καὶ ξανὰ) τὴν γονιμοποιὸ ἐπίδραση πού αὐτὸς εἶχε πάνω σ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ πολιτισμούς.

Συνεχίστε τὴν ὁμορφὴ προσπάθειά σας. Αἰσιοδοξῶ δὲ γιὰ τὴν πορεία μας ὡς ἔθνος, ἐφ' ὅσον στὴν χώρα μας ὑπάρχουν ἀκόμη περιοδικὰ σὰν τὸν ΔΑΥΛΟ καὶ ἄξιοι συνεργάτες του ὡς ἐσεῖς.

Μετὰ τιμῆς
Μιχάλης Δανίκας

Λέκτωρ-Ἐρευνητὴς στὸ Τεχνολογικὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Eindhoven (Τμήμα Ἠλεκτρολογίας, Ὑψηλῶν Τάσεων)

Ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Α. Τσατσόμοιρου:

Φίλε κ. Δανίκα, θὰ σταθῶ στὴν περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς σας, ὅπου λέγονται τὰ κατωτέρω:

«Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ γλῶσσα μας βάλλεται ἀπὸ τοὺς κάθε εἶδους “προοδευτικούς”, φοινικιστές, κήρυκες μιᾶς ἐξισώσεως πρὸς τὰ κάτω καὶ ἄλλους τινες» κ.λπ.

Τὸ αἶτημα ἐπομένως εἶναι ν’ ἀποκαλυφθοῦν οἱ λόγοι ποὺ «βάλλεται ἡ γλῶσσα μας». Ἔργο τῶν δολιοφθορέων τῆς, συνειδητῶν ἢ ἀσυνειδητῶν, τῶν μαινομένων, δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα καθ’ ἑαυτή, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ ἀποκαλύπτει αὐτή. Διότι ἡ ἀποκωδικοποίηση τῆς γλώσσας θὰ φέρει στὸ φῶς τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τοῦ Πανάρχαιου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, «τῶν παμπαλαίων χρόνων καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως», ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης στὰ «Μετὰ τὰ φυσικά» (Α3 983b/33) τὴν περίοδο τῶν πρώτων ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἔρευνα τῆς φύσεως κ.λ.π. Αὐτὸ τὸ «πρὸ τῆς νῦν γενέσεως» καίει τοὺς στυλοβάτες τῶν δογματικῶν πάσης μορφῆς «ισμῶν». Ἡ οἰκουμενικὴ δικαιοσύνη π.χ., ποὺ ἀναπηδᾷ μέσα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν λέξεων τῆς πανάρχαιας Ἑλληνικῆς γραμματείας, δὲν συγχωρεῖ τοὺς ἐξανδραποδιστὲς τῶν λαῶν.

Ὁ προοδευτικὸς σκοταδισμὸς ξαναδίνει τὴν μάχη του. Τὸ περιοδικὸ «Δαυλός» προσπαθεῖ νὰ φέρει νὰ χαμένο φῶς. Θὰ τὸ κατορθώσει; Ἡ συμπαράσταση τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν εἶναι ἀναγκαία.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

Β’ Προσδιοριστικά-Δηλωτικά καὶ Βρεττάκος

Κύριε Λάμπρου,

Συμπωματικὸς ἀναγνώστης τοῦ «Δαυλοῦ» (67ου τεύχους) διερωτήθηκα πρὸς στιγμὴν, μήπως, στὴν περίπτωσή ποὺ ὁ κ. Σπ. Γ.Γ. Παναγιωτάτος δὲν κάνει λάθος στὴ μελέτη του «Τὰ προσδιοριστικά-δηλωτικά στὴ λογοτεχνία», ἡ ἐντυπωσιακὴ διαφορὰ λέξεων τῶν σελίδων 3778, 3779 καὶ 3780 εἶναι ἀπόδειξη τῆς δικῆς του φλυαρίας. Τὴν ὑποψία διέψευσαν οἱ περιλαμβανόμενοι στὸ κείμενο πενήνταδύο στίχοι του...

Θὰ ἔστεργε ὁ ἀξιόλογος συνεργάτης σας σὲ λίγα ἐξηγητικά; Π.χ. στὴν ἀνάληψη τῆς σημασίας στὴ διαφορὰ λέξεων μεταξὺ δυὸ ποιήσεων (ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ), ἢ τῆς ὑστέρησης τοῦ Βρεττάκου σὲ «προσδιοριστικά-δηλωτικά» -ποσοστὸ 44% ἔναντι τοῦ Καζαντζάκη;

Ἐλπίζω πὺς κι ἄλλοι ἀπ’ τοὺς ἀναγνώστες σας θὰ ἐνδιαφέρονταν.

Μετὰ Τιμῆς
Δημήτριος Καλούδης

Ἀπάντηση τοῦ κ. Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτου:

Ἀξιότιμε κύριε Καλούδη,

Δικαιολογημένη ἡ παρατήρησί σας, ἀφοῦ διαβάσετε πρώτη φορὰ τὸ «Δαυλό». Γιατί, πράγματι, ἂν μὲ τὰ τριακόσια ἑβδομήντα ἐμφανῶς λίγα (Πίναξ Β’) «προσδιοριστικά-δηλωτικά» τοῦ ὁ κ. Βρεττάκος ὅχι μόνον δὲν θεωρεῖται ἀμελητέος, ἀλλὰ μπαίνει καὶ στὴν Ἀκαδημία, τί ἄλλο παρά... φλυαρία μπορεῖ νὰ ἔναι τὰ σχεδόν... διπλάσια τῆς ταπεινότητάς μου; Τὸ πρᾶγμα εἶναι ὀλοφάνερο: Μὲ διαιρέτην τὰ οὐσιαστικά (οἰκεία) ἐκάστου τῶν δυὸ ποιητῶν (425 τοῦ κ. Βρεττάκου καὶ 520 τοῦ γράφοντος) καὶ διαιρετόν τὰ «προσδιοριστικά-δηλωτικά» ἐκάστου, θὰ βλέπαμε, στὸ πηλίκον, νὰ μᾶς λένε («ἀναφέρουν») ὁ μὲν πρῶτος «λίγα πράγματα γιὰ πολλὰ πράγματα» (370:425= 0,9), ὁ δὲ δεύτερος «πολλὰ πράγματα γιὰ λίγα πράγματα» (627:520= 1,2). Ποὺ θὰ εἰπεῖ, ὁ ὑπογραφόμενος «ἀναφέρει» (1,2-0,9=) 0,3 περισσότερα πράγματα ἀπ’ τὸν κ. Βρεττάκο γιὰ κάθε ἓνα πρᾶγμα ἐξ ὅσων

«ἀναφέρεται». Αυτό, γεωμετρικά πιά, μοιάζει εγγύτης όχι στην λακωνικότητα βέβαια!.. Νά όμως πού τὰ πράγματα είναι **τελείως διαφορετικά**, τελείως άλλα:

Δίπλα στο ότι είναι αδιανόητο, στο ΛΟΓΟ!, νά δίδουν **θετικό** δείκτην οί... ολιγότερες λέξεις, δηλαδή νά συνιστούν τὸ μᾶξιμου θετικότητας οί... μὴδὲν λέξεις (εἰς προσδιορισμόν-δηλώσιν - ὁπότε ὁ Γιάννης θά πήγαινε στο ἐστιατόριο γιὰ φαγητό συνθηματολογικά: Γιάννης, ἐστιατόριο, φαγητό), βλέπουμε πώς:

Οἱ **παρθένες** λέξεις (α) γράφοντος-Βρεττάκου (ἐπὶ κειμένων τους ἴσης ἐκτάσεως (χιλίων ἐπτακοσίων ὀγδόνα τριῶν λέξεων πλὴν μονοσυλλάβων) εἶναι 1.147-795 καὶ τὰ «προσδιοριστικά-δηλωτικά» τοῖς 627-370 ἀντιστοίχως. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ μὲν πρῶτος χρησιμοποιεῖ κάθε λέξι του (1.873:1.147=) 1,55 φορές, ὁ δὲ δεύτερος (1.783:795=) 2,24 φορές - αὐτὲς οἱ «φορές» συνιστοῦν τὸν «Συντελεστήν Συχνότητος Λέξεων» ἐκάστου (στὰ ὑπὸ ἐξέτασιν κείμενα). Ὅπως ἀρχίζουμε νὰ υποψιαζόμεθα λοιπὸν **ὅχι τὰ παρθένα** «προσδιοριστικά-δηλωτικά», μὰ τὸ **γινόμενό τους ἐπὶ τὸν οἰκεῖον Συντ. Συχν.** Λέξεων εἶναι πὺν πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν. ἦτοι τὸ σύνολον τῶν «προσδιορισμῶν-δηλώσεων **ΕΝ ΚΕΙΜΕΝΩ**». Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐξεταστέος καθοριστικὸς παράγων σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ σχέση μετὰ τὴ λακωνικότητα-φλυαρίαν. Ἄρα, προκειμένου γιὰ τὴν ποίησι γράφοντος-Βρεττάκου ἐδῶ, εὐρίσκουμε γιὰ μὲν τὸν πρῶτο (627×1,55=) 972 «προσδιορισμούς-δηλώσεις ἐν κειμένω», γιὰ δὲ τὸν δεύτερο (370×2,24=) 829. Φανερό, συνεπῶς, πὼς μετὰ τὴν ἐφ' ἅπας **χρησιμοποίησι τῶν παρθένων «προσδιοριστικῶν-δηλωτικῶν», ἥτοι μετὰ τὴν χρησιμοποίησι τῶν πρώτων «προσδιορισμῶν-δηλώσεων ἐν κειμένω»** (627 καὶ 370 ἀντιστοίχως), ἀπομένει ὑπόλοιπον ἢ ἀρνητικότης **ἐξ ἐπαναλήψεως**, δηλαδή ἡ **μακρότης** ἀπ' τὴν λακωνικότητα - μετρούμενη γιὰ μὲν τὸν πρῶτο σὲ (972-627=) 345 μονάδες, γιὰ δὲ τὸν δεύτερο σὲ (829-370=) 459 μονάδες...

α) Παρθένες=ΟΛΕΣ οἱ λέξεις ἐνὸς κειμένου, ὅταν μετροῦνται στὴ χρῆσι τους, ἦτοι τὴν πρώτη φορά πὺν τίς συναντοῦμε - ἀσχετῶς τοῦ πόσος φορές θά τίς ξανασυναντήσουμε...

Παρόμοια διαδικασία (σὲ δεύτερη φάσι) ὀδηγεῖ σὲ μιὰν ἐπόμενη μορφήν ἀρνητικότητος, ἥτοι τὴν «**ἐξ ἰσχύνητος ἀντικειμένου ἀναφορᾶς**» (περιορισμένους ἀριθμὸς οὐσιαστικῶν). Πρόκειται γιὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀφαίρεσης τῶν οἰκεῖων **οὐσιαστικῶν** τώρα, ἀπ' τοὺς «προσδιορισμούς-δηλώσεις ἐν κειμένω» ἐκάστου τῶν ποιητῶν. Μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸ βλέπουμε εὐκόλα, πὼς ἡ ἀπόστασις ἀπ' τὴν λακωνικότητα εἶναι γιὰ μὲν τὸν γράφοντα (972-520=) 452, γιὰ δὲ τὸ κ. Βρεττάκο (829-425=) 404 μονάδες. Αὐτονόητον πὼς οἱ προσθέσεις 345+452= 797, 459+404= 863 μᾶς δίδουν τὴ **συνολικὴ ἀρνητικότητα** ἀκριβῆ καὶ πλήρη τὴν μακρότητα (ἢ ἐγγύτητα) ἐκάστου τῶν δυὸ ποιητῶν ἀπ' τὴν λακωνικότητα. Θετικὸς δείκτης ὁ **λίγες** μονάδες (κοντὰ στὸ νοῦ κ' ἢ γνώσι). τὸ ἔλασσαν (β)!.

β) Αὐτονόητο, πὼς ἡ «**ισχύνητος ἀντικειμένου ἀναφορᾶς**» ἐδῶ, ὑπάρχει μόνον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ «προσδιορισμῶν-δηλώσεων ἐν κειμένω» - ὅχι σὲ ἀπόλυτα μεγέθη. Ἔτσι, ὥσπου ὁ ὑπολογιστὴς μᾶς πληροφορήσει τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ οὐσιαστικῶν σὲ συνθήκες «μεγάλης ποιήσεως», ἡ δεύτερη ἐνδειξις ἀρνητικότητος θ' ἀποκαθιστᾷ τὴν τυχὸν ἀδικία τῆς πρώτης (ἐνδειξις) εἰς βάρος τῆς ὑστερούσης ποιήσεως - ὥσπου, πάλι, πληροφορηθῶμε τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ «προσδιοριστικῶν-δηλωτικῶν» σὲ συνθήκες «μεγάλης ποιήσεως»...

— Ἀλλ' ἀποκλείεται ἡ δική σου θετικότερη ἐνδειξις νὰ ὀφείλεται σέ... τυχαῖο γεγονός;

— Στὸ λόγο δὲν παραυπάρχουν τυχαῖα... - δῆτε: Ἀρνηθεῖς πάντα τὴν ἠθὲν ὑπαρξί... ταλέντων, «σφαργίδων», δωρεῶν, ἐμπνευσης, βέβαιος πὼς μόνον ὁ **ἀτέλειωτος μόθος** σαρκώνει τὴν ταπεινὴν ποίησί μου (γεγονὸς πὺν σημαίνει τὴν πεποιθήσί μου πὼς οἷοσδήποτε πὺν θὰ «**μοχθοῦσε ἀτέλειωτα**» θὰ ἔκανε ποίησι **καλύτερη ἀπ' τὴ δική μου** - ὅτι ἐπὶ πλέον εἶμαι καί... βλῆμα!), ὅχι ἐν ἐπάρσει μὰ ἐν συστολῇ, ἀνταποκρινόμενος στὴν ὑποχρέωσι νὰ ἐκθέσω **ἀντικειμενικά** τὰ πράγματα, δηλώνω μὲ δέος πὼς ἡ **λυρικὴ** ποίησί μου (ἐξαιρουμένης δηλαδή αὐτῆς τοῦ «Σκληροῦ Λόγου» μου) εἶναι ἡ **λακωνικότητι** πιθανῶς τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Ἀκολουθοῦν: Καββαδίας, Σκληρὸς Λόγος, Παλαμᾶς, Παπατσώνης - οἱ λιγότερο λακωνικοὶ εἶναι Καζαντζάκης, Καβάφης (sic), Σικελιανός. Βλέπετε κάπου τυχαῖο;

Πιὸ ἀποδεικτικά: Στὸ Δαυλόν/66, σελ. 3710 ὑπάρχει ποίημά μου, πὺν τὸ συγκροτοῦν 21 λέξεις, δηλαδή 15 οὐσιαστικά καὶ 6 ρήματα (παρθένα 4) **κανένα ἐπίθετο-μετοχή**.

— Καλά, δὲν **προσδιορίζεις** **καμμιὰν ιδιότητα**;

— Πώς, μόνον πού ό άτέλειωτος μόχθος μ' έφερε νά τώ κάνω και μέ τά ίδια τά... ούσιαστικά:
Μέλισσα τ' όνειρο μήν πείς πού 'δες στόν ύπνο άπόψε
 —μιά ρηγοπούλα έκένταγες στόν ήλιον άγιωργάκια.
Σέ μέθυσε ό ροδόσταμος κι ό σέρσεγκας σέ κόβει
σ' ένα ΦΕΓΓΑΡΙ ΘΑΛΑΣΣΑ, σ' ένα ΔΙΑΤΣΕΝΤΟ ΚΥΜΑ.

Στό ποίημα πού παραθέτω στό τέλος τής επιστολής αύτης, σέ όγδόνητα έξι λέξεις μετρούμε έξι (6) επίθετα-μετοχές —ένα άνά δεκατέσσαρες λέξεις! Καί μιá πού αύτό δέν σημαίνει τίποτε χωρίς ανάλογα συγκριτικά στοιχεία άλλων ποιήσεων, προσθέτω:

Στό πρώτο ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ (ή παράδοσις άποκαλύπτει, ξεγυμνώνει, «στήν άγορά της βρίσκεις Νομοθέτας / πού δέν γελά κανένas τυχοδιώκτης») ποίημα του κ. Βρεττάκου, πού άνθολογεί ό Περάννης («ΚΥΚΝΟΣ»), σέ σύνολο πενήντα έξι λέξεων μετρούμε ένδεκα (11) επίθετα-μετοχές —ένα άνά πέντε λέξεις. Άνάλογη και ή ένδειξις του κ. Ρίτσου (στήν ίδια άνθολογία, άπό τό «Τραγούδι τής άδελφής μου»): σέ σύνολο έκατόν τριάντα λέξεων μετρούμε είκοσιτρία (23) επίθετα-μετοχές —ένα άνά έξι λέξεις! Ποιός λέγει «πολλά πράγματα για λίγα πράγματα», ποιός κινδυνεύει νά φλυαρήσει, είναι φανερό (γ)!.. Σημειώνω πώς δέν πρέπει νά αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην καταδειχθείσα άπόστασι άπ' τήν λακωνικότητα —ή ένδεικτικότης ώστόσον είναι άδιάφνηστη...

γ) Στή σημερινή άγλωσση ποιήσι τά πράγματα διαφέρουν --μιά ΥΠΑΡΧΕΙ άποστομωτική άπάντησις: αύτή πού παραλείπω, τουλάχιστον ώότου οι κ.κ. Ρίτσος και Βρεττάκος νομίσουν πώς μπορούν νά επιχειρηματολογήσουν.

Σ' ό,τι άφορά τέλος στην έντυπωσιακή διαφορά λέξεων του Πίνακος Γ', πού σās έβαλε σέ σκέψεις, εύρίσκεσθε σέ σύγχυσι: δέν έκφράζει τή γενική κατά τήν έκφραστικήν έκτασι ποσοτική ύστέρησιν του κ. Βρεττάκου [πού επί των 1.783 λέξεων είναι... μόνον (1.147-795=) τριακόσιες πενήντα δύο λέξεις είκοσι τοίς έκατό (20%)]. Έκφράζει τή διαφορά προτίμησις ποσοτικά μέν κατά τήν επιλογήν των λέξεων πού έχουν ΦΩΝΗΕΝ άρχικόν φθόγγον, ειδολογικά δέ τήν ένδοσι ή άρνησιν έκάστου ποιητού στην άνοησία των φωστήρων νομοθετών πού άποκλείει άπ' τή νεοελληνική γλώσσαν τή λόγια λέξιν —όχι «αυτόδη» μά... «αυθάδικα»... Για τό πώς θα είπούμε τό «άνεπιληπτα», «άρτιγενούς», «άκραίο», «αϊδήμονες» (...) δέν μέ άπασχολεί ή άποψις κανενός...

Ή σημασία τής πλούσιας και έντονης έκφραστικής έκτασης, αυτόδηλη κι αυτονόητη, δέν θα μέ άπασχολήσει εδώ ειδικότερα —μπορείτε ν' άνατρέξετε σέ προηγούμενα τεύχη. Ωστόσον άπ' αυτές τίς σελίδες ή άκρα υπευθυνότητα, έμβρίθεια, σοβαρότης έχει ΟΝΟΜΑΣΕΙ κατ' επανάληψιν ΦΙΛΟΛΟΓΟΝ μέ βραβευθείσα («Κρατικό») ποιήσιν —στίς έκατό λέξεις τής όποιás μετρούμε... είκοσιένέα λέξεις: οι υπόλοιπες (100-29=) έβδομήντα μία λέξεις είναι οι... ίδιες είκοσιένέα, πού διαβάζουμε πάλι, και πάλι, κι άκόμα μισή φορά πάλι...

Τέλος, για τήν περισσοτεχνία πού φοβούμαι στα κείμενά μου (ποτέ, λέγω, στην ποιήσί μου γεγονός πού λειτουργεί και ως άπόδειξις άδιαβλησίας μου...), για τήν υπερβολική τους φόρτισι, άκριβέστερα, ως όψεται (τί δυστυχία) ή μαρτυρική αντίληψί μου περί ευθύνης...

Μά νά τώρα τό ποίημα στό όποιον μπορεί νά βεβαιωθεί ή σχέσις ένός «προσδιοριστικού-δηλωτικού» άνά δεκατέσσαρες (14) λέξεις:

Κ' ένα περγέλιο νά γελάς...

Ήφιερώνεται στ' άδέλφια Μαρία και Φώτη

Ήγάπη, πού τά χρόνια μου τά παιδικά
 μέ χρυσοφώς τά φώτισες, πώς έσβησε τό φώς σου;
 Μέ δυό πλεξοϋδες θάνατο κοιμάται τ' όνειρό σου
 στην κασσεττίνα του σπιτιού μέ τά θυμητικά.

Τ' ήσουν σαν έμπα ένός Μαγιού, σαν έβγα ένός Άπρίλη
 κ' είχες τά χείλη βύσσινο και πανωραία στυφά.
 Μās πήρε ό νότος άζαφνα ή φτάσαμε στό δειλί
 κι ήταν τό τραίνο ή νιότη μας πού πέρασε κρυφά;

*Ποῦ 'ναι τὸ χνῶτο τὸ γλυκὸ καὶ ποῦ ἡ ἀνασαιμιὰ
—ἴδια τὸ μέλι τοῦ ρεικιοῦ κι ἡ κρούστα τοῦ γαλάτου;
Ματόφυλλο ποῦ ἐνότισες τοῦ παραπονεμάτου
ποῦ 'ναι τοῦ κόρφου τ' ὄνειρο κι ἡ σάρκα ἡ γιασεμιά;*

*Ποῦ, 'ναι τὸ μάτι τ' ὅλο φῶς νὰ παίξει σὰν μὲ ἰδεῖ,
τοῦ στήθους τὸ τρεμούλιασμα καὶ τοῦ κορμιοῦ τὸ μῦρο;
Χώρια μᾶς πῆρε ὁ ἄνεμος, μᾶς πῆρε τὸ βραδὺ
κι ὥμος δὲν εἶναι νὰ βρεθεῖ νὰ γείρεις καὶ νὰ γείρω.*

*Μόνο φαρμάκι ὁ ὀχτάδιπλος ὁ κόμπος τοῦ λαιμοῦ
σὰν προσπερνᾶμε βιαστικοὶ —τάχα ποῦ δὲν μᾶς μέλλει.
Κ' ἓνα περγέλιο νὰ γελάς, καθὼς ἰδέα λυγμοῦ,
ἐσὺ ποῦ στὴν παλάμη σου κοιμούνταν οἱ Ἀρχαγγέλοι.*

Σ.Γ.Γ. Παναγιωτᾶτος

Γ' Ἑλληνικὴ ἢ «ἡλιοκεντρικὴ» ἀντίληψη

Κύριε διευθυντά,

Ἔχει παρατηρηθεῖ, ὅτι, ἐνῶ παγκόσμιες θέσεις ἀντικαθίστανται ἀπὸ ἄλλες (ἀληθεῖς) ἢ μεταβάλλονται λόγω ἐξαγωγῆς νέων πορισμάτων ἐρεύνης ἀπὸ διάφορες κατευθύνσεις, ἄτομα καὶ ἐπίσημοι φορεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν καὶ ν' ἀνατρέχουν στὶς παλαιὰς θέσεις ἀπὸ ἄγνοια ἢ μὴ ἐνημέρωση, διὰ νὰ μὴν ἰσχυρισθῶ ὅτι σὲ πολλὰς περιπτώσεις ὑποκρύπτεται ἀφανής, μὴ ἠθελημένη καὶ ἴσως ἠθελημένη σκοπιμότης.

Μία ἀπὸ τίς περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι καὶ ἡ παγκόσμια θέση, ἀναφορικὰ μὲ τὴν πατρότητα τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος, ἡ ὁποία ἀποδίδετο στὸν Κοπέρνικο, μέχρις ὅτου ἐγινε τὸ πρῶτο παγκόσμιο ἀστρονομικὸ συνέδριο στὴ Σάμο, κατὰ τὸ ὁποῖο ἀποκατεστάθη ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, στὸν ὁποῖο πλεόν ἀνήκει ἡ πατρότης τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος.

Ἀλλὰ ἡ πατρότης τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος, ὅπως θὰ διαπιστώσετε ἀπὸ τίς ἐσωκλειόμενες δημοσιεύσεις σὲ φωτοτυπία, στὸ μέλλον θὰ μετατεθεῖ στοὺς Πυθαγορείους καὶ ἀπ' αὐτοὺς στοὺς Ὀρφι-

κούς, καὶ στὸ ἀπώτερο μέλλον —ποιὸς ξέρει σὲ ποιά μακρινὴ χιλιετία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἔτσι ἡ φράση «Ἡ νόηση πέρασε ἀπὸ τὸν γεωκεντρικὸ κόσμον τῶν 7 οὐρανῶν, ποὺ περιβάλλουν τὴ γῆ, στὸ σύστημα τῶν πλανητῶν», τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἰδιαίτερου συναδέλφου μου κ. Λάμπρου Ντόκα στὴν ἐργασία του «Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς σήμερα» τοῦ 64ου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ σας, πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴ δυτικὴ σκέψη καὶ νόηση κι ὄχι στὴν ἑλληνικὴ, ἡ ὁποία ἀπὸ χιλιάδες ἔτη ἦταν «ἡλιοκεντρικὴ».

Ἡ «γεωκεντρικὴ νόηση» ἐγινε δόγμα στὴ δυτικὴ σκέψη καὶ διανόηση μέχρι τὸν Κοπέρνικο ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀριστοτέλους, κυρίως, ὁ ὁποῖος γιὰ θρησκευτικούς λόγους ἀναγκάστηκε νὰ τὴν υἱοθετήσῃ καὶ νὰ τὴν διακηρύξῃ, γιὰ νὰ μὴν ὑποστῇ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἐκεῖνα ποὺ ὑπέστη ὁ Σωκράτης.

Κ. Μ. Μαρκᾶτος

Λάρισα

Κοιτάζει πάλι τὸ ρολόι του καὶ ἡ ἀνησυχία του ἀρχίζει νὰ φουντώνει: Δὲν μπορεῖ. Κάτι θὰ ‘παθε. Τέτοιαν ὥρα, τὶς προηγούμενες ἡμέρες, ἦταν δίπλα στὸ κρεβάτι του. Πότε νὰ τοῦ φτιάχνει τὰ σεντόνια, κι’ ἄς μὴν εἶχαν χαλάσει. Πότε νὰ τοῦ δίνει νερό, κ’ ἄς μὴν ἤθελε νὰ πιεῖ. Πότε νὰ τοῦ στρώνει τὰ μαλλιά χαϊδεύοντάς του ἀπαλὰ τὸ κούτελο. Κι’ ὅλο νὰ τοῦ λέει: Γιὰ τὸ σχολεῖό της καὶ τὰ διαβάσματά της, γιὰ τὴν κυρά-“Ολγα -πού στὸ σπῖτι της τὴν εἶχε ἀφήσει ὅσον καιρὸ θὰ ‘μενε στὸ νοσοκομεῖο- καὶ γιὰ ἓνα σωρὸ ἄλλα.

‘Αηδονιοῦ λαλιά στ’ αὐτιά του ἡ φωνή της, βάλαμο στὴν καταπληγωμένη του ψυχὴ ἡ κουβέντα της. Μεγάλῃ του χαρὰ τὰ παρακάλια της, νὰ τὴν ἄφηνε κοντὰ του λίγο ἀκόμα, σὰν ἔφτανε ἡ ὥρα ποὺ θὰ ‘πρεπε νὰ φύγει· καὶ πιὸ μεγαλύτερη κάθε φορὰ ποῦ, πὰρ’ ὅλο ποὺ κι’ αὐτὸς τὸ ‘θελε πολὺ, δὲν τῆς ἔκανε τὴ χάρι. Οὔτε γιὰ ἓνα λεπτὸ μονάχα. Δὲν ἤθελε, γιὰ κανένα λόγο, νὰ τὴν ἐβρισκαν στοὺς δρόμους τὰ σκοτάδια. Ξέχωρα σὲ κείνους τοὺς ἐρημικοὺς καὶ μισοσκοτεινοὺς δρόμους τοῦ συνοικισμοῦ, ποῦ ἦταν τὸ σπῖτι της κυρά-“Ολγας. Γίνονταν τόσα καὶ τόσα στὶς ἀπομερες μεριές τὶς νύχτες. Κι’ αὐτὸς ἤθελε νὰ νιώθει ὁλότελα ἡσυχος γιὰ τὸ λατρεμένο σπλάχνο του, ποῦ ἦταν μικρὸ κι’ ἀνῆμπορο ἀκόμα.

Ξανακοιτάζει τὸ ρολόι του καὶ ἡ ἀνησυχία του γίνεται φόβος κι’ ἀγωνία. Τὸ ἔνα ὕστερ’ ἀπὸ τ’ ἄλλο τὰ κακὰ στριφογυρίζουν στὸ μυαλό του. Κι’ αὐτὸς ἀνῆμπορος νὰ κάνει τὸ παραμικρό... “Ετσι, ὅταν κάποια στιγμὴ μπαίνει ἡ νοσοκόμα, νὰ τοῦ κάνει τὴν ἔνεση καὶ νὰ τοῦ δώσει τὸ χάπι ποὺ πρέπει νὰ πάρει, κολλάει, κρέμεται πάνω της. Τῆς δίνει ἓναν ἀριθμὸ τηλεφώνου καὶ τὴ θερμopαρακαλεῖ νὰ τηλεφωνήσει.

— ... “Όταν τελειώσετε... Σᾶς παρακαλῶ... σᾶς παρακαλῶ, μὴν τὸ ξεχάσετε... “Αν δὲν σᾶς ἀπαντήσουν, ξαναδοκιμάστε ἄλλη μιὰ φορὰ.... Κι’ ὅταν ἔχετε κάτι, ἐλᾶ-

τε ὅσο πιὸ γρήγορα μπορεῖτε...

Τῆς τὰ εἶπε ὅλα ἀπανωτὰ καὶ βιαστικά κι’ ἀπόμεινε πάλι στὴν ἀποπνιχτικὴ ἀγκαλιά τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ φόβου. “Ωσπου, ὕστερ’ ἀπὸ ὥρα πολλή, βλέπει πάλι τὴ νοσοκόμα. Στὴ στιγμὴ σταματάει καὶ τὴν ἀναπνοή του ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴ χάσει οὔτε μιὰ συλλαβή.

— “Ενα κρυολογημάκι, τοῦ λέει χαμογελώντας! “Όμως ὁ γιατρὸς εἶπε γιὰ μιὰ μέρα νὰ μὴν πῆγαινε στὸ σχολεῖό της. “Ετσι, μιὰ καὶ δὲν βγήκε, δὲν ἦρθε κι’ ἀπὸ δῶ... Πάσχισαν νὰ τηλεφωνήσουν, μὰ οἱ γραμμὲς τοῦ νοσοκομεῖου ἦταν πιασμένες. “Ετοιμαζόνταν πάλι, ἀλλὰ τοὺς πρόλαβα ἐγώ...

Κάπως ἡσυχάζει. “Όμως ὄχι γιὰ πολὺ. Κεῖνα τὰ σκουλήκια μέσα του ἀρχίζουν πάλι ν’ ἀναδεύουν: Χτὲς ἔφυγε μιὰ χαρὰ ἀπὸ κοντὰ του. “Ετσι ἄξαφνα, μέσα σὲ μιὰ νύχτα, κρυολόγησε; Καὶ μάλιστα τόσο βαρειά, ποῦ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ‘πάει στὸ σχολεῖό της; “Όχι, ὄχι. Κάτι ἄλλο πρέπει νὰ ‘ναι. Κι’ ἀρχίζει πάλι νὰ βολοδέρνεται σ’ ἓναν ὁλόμαυρο ὠκεανὸ μὲ πληθὸς ἄγρια ψάρια νὰ ὀρμοῦν νὰ τὸν ροκανίσουν, καθὼς ἡ νύχτα πορεύεται ἀδιάφορη, μουγγή.

Μὲ τὸ ξημέρωμα κάποιες δειλὲς ἐλπίδες ἔρχονται νὰ τοῦ κρατήσουν συντροφιά. Δὲν μπορεῖ, συλλογιέται, ἡ κυρά-“Ολγα θὰ τηλεφωνήσει, καὶ μιὰ κι’ ὁ γιατρὸς τοῦ εἶπε ὅτι μπορεῖ πιά νὰ σηκώνεται γιὰ λίγο μέσα στὸ θάλαμο, θὰ πάει ὁ ἴδιος στὸ τηλέφωνο. Θὰ τὴν ἀκούσει μὲ τ’ αὐτιά του καὶ θὰ μπορέσει νὰ καταλάβει πολλὰ ἀπὸ τὴ φωνή της, ἀπὸ τὰ λόγια της. Πολλὰ καὶ πιὸ κοντινὰ μὲ τὴν ἀλήθεια.

“Όμως, ἀντὶ γιὰ τὸ τηλεφώνημα, βλέπει κάποια στιγμὴ τὴν ἴδια τὴν κυρά-“Ολγα νὰ μπαίνει στὸ θάλαμο. “Απὸ τὰ πρῶτα λόγια της σφιχτοπιάνεται ἡ ψυχὴ του.

— Βρογχοπνευμονία, τοῦ λέει. “Αλλὰ ἐλαφριάς μορφῆς... “Ο πυρετὸς της δὲν ἀνέβηκε πολὺ... “Ο γιατρὸς εἶπε νὰ φυλαχτεῖ λίγες ἡμέρες, γιὰ νὰ μὴν ἔχει ἄλλα μπλεξίματα...

“Ενα χταπόδι ξεπετάχτη μέσα του κ’ ἔ-

σφιγγε, ἔσφιγγε τὴν καρδιά του κι' ὅλα τὰ σωθικά του. Κ' ἔμεινε νὰ τὸν βασανίζει ὅλες τὶς κατοπινὲς ἡμέρες, παρ' ὅλο πὺ ἡ κυρά- "Ὀλγα τηλεφώνηγε πῶς ὅλο καὶ πηγαινε στὸ καλύτερο. Ἔτσι, ὅταν ὁ γιατρός τοῦ εἶπει ὅτι, ἂν γιὰ μιὰ δυὸ ἡμέρες ἀκόμα φυλαγόταν ἀπὸ πολλὰ περπατήματα, μποροῦσε νὰ φύγει ὅποτε ἤθελε, σηκώθη κ' ἔφυγε ἀκράτητος.

★

Εἶδε κ' ἔπαθε ἡ κυρά- "Ὀλγα νὰ βρεῖ τὰ λόγια της καὶ τὴ λαλιά της, ὥς τὸν ἀντίκρουσε ἄξαφνα μπροστά της. Κι ὅσο κι ἂν πᾶσχιζε, δὲν κατάφερε στὸ τέλος νὰ τοῦ πεῖ λειψή τὴν πικρὴ καὶ σκληρὴ ἀλήθεια. Οὔτε καὶ λίγο νὰ τὴ γλυκάνει, κάπως νὰ τὴ μαλακώσει.

Τὸ βράδυ πὺ γύριζε, τοῦ εἶπε κομπιάζοντας, τὴν ἄρπαξ' ἕνας κακοῦργος... Ἀπὸ κεῖνα τὰ τέρατα πὺ λιγουρεύουν τὰ κοριτσάκια... Τὴν τράβηξε σ' ἕνα διπλὰνὸ καραγάπκι καὶ τὴν καταξέσχιζε... Φαίνεται ὅτι πάλαιγε γερά, γιὰτι ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα ἦταν πληγωμένο καὶ τὸ κεφάλι της... Τόσες ἡμέρες τώρα στὸ νοσοκομεῖο, κι' οὔτε μιλάει οὔτε δείχνει νὰ καταλαβαίνει τίποτα...

Μαῦρες ἀτέλειωτες ὥρες, ὥς νὰ φτάσει στὸ νοσοκομεῖο κι' ἄλλες πὺ μαῦρες, τρίσμαυρες, ὥς ξαγρυπνοῦσε μαρμαρωμένος πλάι της, μὲ τὰ μάτια του κολλημένα πάνω της, μὴν ἀντικρύσει κάποιο ἀνασάλεμα στὸ πρόσωπό της, κάποιο ἀλαφροκοῦνημα στὰ ματόκλαδα ἢ στὰ χεῖλη της. Σπαραγμὸς ἀσήκωτος κι' ἀτέλειωτος, ὅταν ἕνα σούρουπο ἔσβησε ἡσυχὰ κι' ἀνάκουστα. Δίχως οὔτε μιὰ φορὰ, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ δείξει πῶς κάτι καταλάβαινε.

Τὴ νεκροφίλησε, νανουρίζοντάς τὴν ὥρες κι' ὥρες στὴν ἀγκαλιά του. Τὴ μοσχόπλυνε μὲ κολώνιες κι' ἄλλα μωρουδικὰ. Τὴν ἔντυσε καὶ τὴ στόλισε, σὰν νὰ τὴν πηγαινε νυφούλα νὰ παντρευτεῖ τὸ διαλεχτό της, καὶ τὴν ἔθαψε σὲ μιὰν ἀπόμερη μεριά τοῦ νεκροταφείου. Γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κάθεταί, ὅσο κι' ὅποτε θὰ τό'θελε, ὀλομόναχος κοντὰ της. Νὰ μιλᾶνε, νὰ τὰ λένε οἱ δυὸ τους. Μόνοι, ὅπως ὅταν ἦταν ζωντανή, ἀφότου, ἄξαφνα μιὰν ἄραχλη νύχτα, ἡ

μᾶνα της τοὺς ἄφησε μὲ βόγγους κι ἀναφυλλητὰ.

★

"Ὅσο ξεμακραίνει ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο, τόσο καὶ δένεται περισσότερο μὲ τὴν ἀπόφασή του: Νὰ τὸν βρεῖ. "Ὅσο γινόταν πὺ γρήγορα. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία. Νὰ τὸν δικάσει αὐτός. Μόνον αὐτός. "Ὅλες τὶς ἡμέρες καὶ τὶς νύχτες, πὺ ξαγρυπνοῦσε πλάι της στὸ νοσοκομεῖο, τοῦτ' ἡ ἀπόφαση τοῦ κρατοῦσε συντροφιά μ' ἕνα σωρὸ σχέδια, πὺ ἡ ξαναμμένη φαντασία του ἀράδιαζε στὴ σειρά, γιὰ τὴν καλύτερη ἐκτέλεσή της. Καὶ βάνεται νὰ ψάχνει μὲ λύσσα καὶ ξέφρενο πάθος. Μέρα καὶ νύχτα. Ἀδιάκοπα κι' ἀκούραστα. Δὲν ζεῖ, δὲν ἀνασαίνει πιά, παρὰ γι' αὐτὴ καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἀπόφασή του.

"Ὅμως οἱ μέρες καὶ οἱ νύχτες φεύγουνε, κυλοῦν, ἴδια νερὸ σὲ κατηφορικὸ αὐλάκι, δίχως τίποτα νὰ καταφέρνει. Καὶ πονάει. Πονάει ἀβάσταχτα. Στὴν ψυχὴ καὶ στὴν καρδιά. Σὲ κάθε σπυράκι τοῦ μυαλοῦ του. Κι' ὡστόσο συνεχίζει, μὲ πιότερο πείσμα καὶ μανία. Τοῦτ' ἡ ἀπόφασή του εἶναι ὑπόσχεση ἱερὴ στὴ μνήμη της, στὴν ψυχὴ της. Τάμα, πὺ μὲ κάθε θυσιά πρέπει νὰ τὸ κάνει. Καὶ τρέχει ἐδῶ, ξενοχτάει ἀλλοῦ, παραφυλάει παραπέρα. Ρωτάει, ἀφουγκράζεται. Δίχως κούραση, δίχως λιγοψυχία. "Ὅσπου κάποτε οἱ Ἑρινῦες τὸν λυπήθηκαν καὶ τὸν ἔρριξαν μπροστά του.

Στὴν ταβέρνα, πὺ ἀποτραβιόταν τὰ βράδια, γιὰ νὰ ξαλαφρώνει κάπως τὸν πόνο του καὶ τὴν ἀπελπισία του μὲ λίγο κρασί, μὰ καὶ νὰ παίρνει νέα δύναμη, ἔτυχ' ἕνα βράδυ νὰ μὴν ἔχει τραπέζι ἄδειο. Ἔτσι, ὁ ταβερνιάρης, μιὰ κ' εἶχε λίγο θάρρος μαζί του, ἔβαλε κ' ἕναν ἄλλο, μόνον του κ' αὐτόν, στὸ τραπέζι του, ἀφοῦ καθόταν μοναχὸς του καὶ κανένα δὲν καρτεροῦσε.

Ἦταν καὶ κεῖνος πελάτης. Τὸν εἶχε προσέξει κάμποσες φορές. Καὶ κεῖνος ἔτρωγε πάντα ὀλομόναχος, ὅπως αὐτός. Κ' ἦταν τὸ ἴδιο λιγόλογος μὲ ὅλους, ὅπως αὐτός. Μόνον μὲ τὸν ταβερνιάρη ἂν ἄλλαζε λίγα λόγια, κι' αὐτὰ ὄχι ὅλες τὶς φορές.

Ἔσστόσο, παρ' ὅλο πὺ κεῖνος ἔτρωγε

κι ἔπινε ἀμίλητος κι' ἀδιάφορος, αὐτός, ἀθελά του, ὅλο καὶ συμμαζεῖονταν περισσότερο. Ὅπως ὁ σκαντζόχοιρος, ὅταν νιώθει νὰ τὸν κοντοζυγώνει κίνδυνος. Ὅμως ὁ ταβερνιάρης, ποὺ πηγαينوερχόταν γιὰ νὰ σερβίρει πότε τὸν ἕνα καὶ πότε τὸν ἄλλο, κατάφερε νὰ προσανάνψει κάπως τὴν κουβέντα μεταξύ τους, ποὺ τὴ ψευτοφούντωνσαν γιὰ λίγο ὕστερα οἱ δύο τους κι' ἀργότερα τὴν ἀναψαν γιὰ καλὰ. Ἦρθε μέρα, ποὺ 'πιναν κ' ἔτρωγαν μαζί, κουβεντιάζοντας σὰν παλιοὶ γνώριμοι, ὅποτε τύχαινε νὰ συναντηθοῦνε στὴν ταβέρνα. Ἀλλ' αὐτὸς πάντα συγκρατημένα μὰ καὶ πάντα κυνηγώντας, ὅσο μπορούσε, τὴ συντροφιά του. Ἦταν κείνες οἱ ὑποψίες, ποὺ κόλλησαν μέσα του, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποὺ τὸν ἀντίκρισε στὸ τραπέζι του, καὶ τὸν ἐσπρωχναν ἀδιάκοπα σ' αὐτόν. Πίστευε, ὅτι, ἂν κατάφερνε νὰ τὶς ξεδιαλύνει, μπορεῖ νὰ εἶχε κανένα σημάδι γιὰ τὰ παραπέρα. Καὶ δὲν ἔκανε λάθος.

Ἐν' ἀπόγιομα, καθώς πέραγαν ὅξω ἀπὸ ἕνα σχολεῖο, τὴν ὥρα ποὺ σχολάγε, τὸν εἶδε νὰ κοιτάζει τὶς μαθητροῦλες - ποὺ 'φευγαν μὲ φωνές καὶ χοροπηδήματα - μ' ἕνα τέτοιο ἄστραμμα στὰ μάτια του, ποὺ τὸν πάγωσε ὁλόκορμος. Σκύλος πεινασμένος δὲν θὰ 'βλεπ' ἔτσι κόκκαλο ριγμένο μπρὸς του.

Ἀπὸ κείνη τὴν ὥρα ἔγινε ὁ ἴσκιος του. Κοντὰ του καὶ ξοπίσω του. Ὅπως ὁ πληρωμένος φονιάς τὸ θῆμα του. Καὶ μιὰ βραδιά βρέθηκαν, ἐκεῖνος ζαρωμένος στὸ βαθούλωμα μιὰς πόρτας κι' αὐτὸς λίγο μακρύτερα, κολλημένος σὲ μία γωνία. Ἀσάλευτοι καὶ οἱ δύο τους. Ἐκεῖνος μὲ τὰ μάτια του καρφωμένα στὸν ἔρημο δρόμο. Σὰν κάτι νὰ 'ψαχνε, σὰν κάτι νὰ περίμενε. Αὐτὸς μὲ τὰ δικά του πάνω του. Σὲ κάθε κίνησή του. Ὡρα πολλὴ ἔτσι. Ὁ γδικωμός, ἴδια γλυκὸς καὶ δυνατός, ὅπως ὁ τρελλός, ὁ μεγάλος ἔρωτας, θέρεινε τὸ πείσμα του, τόνωνε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀντοχή του, κρατώντας πάντα καρφωμένα τὰ μάτια του πάνω σὲ κείνον.

Ὡσπου κάποια στιγμή τὸν βλέπει νὰ πηγαίνει σκυφτά, μουλωχτά, ὅπως ἡ ἄλεπού ζυγώνει τὸ κοτέτσι, καταπάνω σὲ μιὰ

παιδούλα πού, ψευτοπηδώντας καὶ σιγοτραγουδώντας, ἐρχόταν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ δρόμου. Ἀξαφνα, ὅμως, λίγα μέτρα μακριὰ της, μία φωνή, ποὺ 'λεγε στὸ κοριτσάκι νὰ προσέχει μὴν πέσει, τὸν κάρφωσε στὴ θέση του. Ἀπόκοντα, μιὰ γυναίκα, ποὺ πρόβαλε λίγα μέτρα πίσω ἀπὸ τὸ παιδί, τὸν ἀφάνισε μονομιᾶς. Σὰν νὰ τὸν κατάπιε ἡ γῆ, σὰν νὰ διαλύθηκε στὰ σκοτάδια.

★

Θέριεψαν οἱ ἐλπίδες του, ἀναστηλώθηκε ἡ πίστη του καὶ μιὰ ἀδύναμη, δειλὴ χαρὰ κάπως ἀναδευτήκε γιὰ λίγο μέσα του. Βρισκόταν στὸ σωστὸ δρόμο. Κι ἂν δὲν ἦταν κείνος ὁ ἴδιος ποὺ τοῦ 'καμε τὴ συμφορά, θὰ τὸν πῆγαινε σὲ κείνον ποὺ ἦταν. Ὅλ' αὐτὰ τὰ τέρατα εἶν' ἕνα συνάφι. Τοὺς δένει τὸ ἀπαίσιο πάθος τους...

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ἄρχισε νὰ στήνει παγίδες, νὰ ρίχνει δολώματα. Μὲ πείσμα ἀλύγιστο καὶ προσοχὴ μεγάλη.

Ὅμως ἐκεῖνος ἔμενε κάστρο ἄπαρτο, χέλι ἄπιαστο. Κ' ἔκανε πιά τὴν τελευταία του προσπάθεια: Ἐνα σούρουπο, ὡς πηγαιναν γιὰ τὴν ταβέρνα, καμώθηκε πὼς λιγουρεύτηκε μιὰ μικρούλα ποὺ πέρασε δίπλα του μ' ἕνα δικό της.

- Καὶ τὴν ψυχὴ μου στὸ διάβολο θὰ πούλαγα, γιὰ νὰ τὴν εἶχα μόνο γιὰ λίγη ὥρα, μουρμούρισε μὲς' ἀπὸ τὰ δόντια του. Ἐτσι ὅμως ποὺ ν' ἀκουστεῖ καλὰ, ἀλλὰ καὶ νὰ δείξει τὸν τρελλὸ τάχα πόθο του.

Κι ἄλλαξαν ὅλα μονομιᾶς. Τὸ ψάρι τσίμπησε γερὰ τοῦτο τὸ δόλωμα καὶ λίγο ἀργότερα, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τοῦ κρασιοῦ, ἔπαψε τὰ τραβήγματα καὶ τὰ πηδήματα.

- Ἐχεις γευτεῖ ποτέ σου τέτοιο μεζέ; τὸν ἄκουγε νὰ ρωτᾷ, ὡς ἀδειαζε ἀγάλη ἀγάλη τὸ ποτήρι του.

Ἀρπάχτηκε στὴ στιγμή κι ἀπάντησε ὅσο πιὸ γρήγορα μπορούσε.

— Πάσχισα, μὰ δὲν τὰ κατάφερα...

— Τρεῖς!! Τὸ πιάνεις; Τρεῖς!!

— Τί τρεῖς; ρώτησε καὶ ἡ καρδιά του ὅλο καὶ φτεροκοποῦσε πιὸ δυνατά.

— Τρεῖς φορές, τρία ρεφούδια γλυκοροκάνισα...

— Μπράβο!! Πῶς τὰ κατάφερες; εἶπε

δείχνοντας όλο και περισσότερο θαυμασμό.

— Έεε... Χρειάζεται και μαστοριά και γνώση κι αποκοτιά μεγάλη... Δεν είναι για τόν καθένα τούτες οι δουλειές... Όμως τώρα που γνωριστήκαμε, κάτι μπορεί να γίνει και για σένα... Μεγάλη γλύκα!!! "Άλλο να σου λέω κι άλλο να τη γευτείς. "Αξίζει το κάθε τι... Τρία! Τό ένα καλύτερο από τ' άλλο. Προπαντός το τελευταίο... Μόνο που αυτό...

Έδω σώπασε απότομα, κι αυτός ένιωσε την αγωνία να του κόβει την ανάσα. Καταλάβαινε καλά, πώς, αν έχανε αυτή την ευκαιρία, δύσκολα θα ξανάβρισκε άλλη. Στη στιγμή το μυαλό του πήρε να βουρλίζεται, για να βρει τρόπο να ξαναδέσει τόν κομμένο λόγο. Όμως όχι για πολύ. Γιατί εκείνος, αφού ήπια μιά δυό γουλιές κρασί κι αναδευτήκε στη θέση του, σά να 'θελε να βουλευτεί καλύτερα, συνέχισε πάλι, κάπως σά να δικαιολογιόταν:

— "Ήταν άγριο... Πολύ άγριο και δυνατό. Πάλευε, τσίριζε δαιμονισμένα. Κλώτσαγε, σπαρταρούσε κι αναγκάστηκα να χτυπήσω στόν τοίχο τό κεφάλι του... Αυτές τις ώρες δεν μπορείς να κρατηθείς. Φουρεύεις, άγριεύεις και σύ. Πιο πολύ σάν τύχει να 'χεις βγει, όπως έγω κείνη την ήμερα, απ' αυτούς τούς κινηματογράφους, που δείχνουν ολόγδυτους κι ολόγυμνες να κάνουνε την πράξη και να 'χεις πάρει και τό σκονάκι σου... "Αλήθεια τόχεις δοκιμάσει; "Αν τό 'χεις δοκιμάσει, θά ξέρεις τί δύναμη σου δίνει κι αυτό. Δεν σέ κρατάει τίποτα...

— Κ' ύστερα, ύστερα; ρωτάει με καρδιοχτύπι, ενώ μιά κρύα ανατριχίλα όλο και περιτρέχει τό κορμί του.

— Τί ύστερα; Τό χόρτασα κ' έγινα άφαντος στα σκοτάδια.

— Και κείνοι; Ξαναρώτησε με κάπως σπασμένη τή φωνή του.

— Τό βρήκαν σ' άφασία... Έτσι έγγραφαν οι έφημερίδες...

Νιώθει να ξεραίνεται ό λαιμός του, να δυσκολεύεται ή άναπνοή του, τά μηνίγγια του να βουίζουν. Καταλαβαίνει πώς έχει ζορισμένο τό θερίο. Όμως δεν μπορεί ά-

κόμα να τό χτυπήσει. Δεν έχει αποδείξεις. Και τίς θέλει. Όπως ό πνιγμένος τό σωσίβιο. Ό γοδικομός που έχει έτοιμάσει, είναι χειρότερος κι από τό διαβόλου. Κι όπως και νά'ναι, δεν θέλει να τήν πληρώσει κανένας άθώος. "Ας είναι κ' ένας δράκος.

Αυτός θέλει τόν πραγματικό ένοχο. Αυτόν μόνο θέλει να δικάσει. Και σημαίνει τρελλό συναγερμό σ' όλο του τό είναι. Έλικας άεροπλάνου τό μυαλό του, σίδερο παγωμένο ή σκέψη και ή κρίση του, γέροντας σοφός ή λογική του, ανακατώνουν τό ένα ύστερ' από τ' άλλο όλα κείνα τά σχέδια που είχε κάνει, όταν ξενύχταγε πλάι στό κρεβάτι της στό νοσοκομείο. Τ' αλλάζουν, τά κόβουν, τά συνταιριάζουν. Ώσπου κάποτε σηκώνεται, σάν να τόν κέντρισε δυνατό κεντρί.

— Καιρός να φύγουμε... Ν' ανασάνουμε και λίγο φρέσκο άέρα, λέει κάπως διαταχτικά.

— Σωστά... σωστά, τραυλίζει και κείνος, και σέ λίγο, πιασμένοι ό ένας στό μπράτσο τ' άλλου, πορεύονται τρεκλίζοντας στους άδειους δρόμους. Μ' εκείνον να πασχίζει να μουρμουρίσει κάποιο τραγούδι κι' αυτόν, βιγλάτορα σωστό, να παραφυλάει τόν κάθε λόγο του, τήν κάθε κίνησή του. Έτσι, κάποια στιγμή, τόν άκουσε να λέει μπερδευοντας τά λόγια του:

— Τί λές; Δοκιμάζουμε μη βρούμε κανέν' άπόψε;... Θά κάνουμε άρχή...

— "Ακου λέει... "Ήθελα να στό πω, μά δυσκολευόμουν, άποκρίνεται στη στιγμή και ή καρδιά του χτυπάει σάν φρουμασμένο άτι και τά νεύρα του τεντώνονται και τρέμουν σάν άρμενα καραβιού σέ μανιασμένη θάλασσα.

— Για δές, μωρέ κεφάλια, τραυλίζει πάλι εκείνος χασκογελώντας. Να σκεφτόμαστε και οι δυό τό ίδιο... Δεν μπορεί, από δώ κ' ύστερα οι δυό μας θά 'μαστε καλή παρέα...

Νιώθει ν' ανασαίνει πιο λεύτερα και πιο βαθειά. Τά πόδια του να πατούν γερά στό χώμα. Όλα πάνε ρολόι. Καμμιά δυσκολία, κανένα έμπόδιο ως εδώ. Και συνεχίζει όσο γίνεται πιο ψύχραιμα τό δρό-

μο τους. "Ωσπου κάποια στιγμή, πού τὸν νιώθει πολὺ βαρὺ στὸ μπράτσο του, καμαρώνεται ὅτι παραπάτησε καὶ τραβιέται ἀπὸ κοντὰ του, ἀφήνοντάς τον νὰ σωριασθεῖ βαρὺς στὸ δρόμο.

— Λέω νὰ τ' ἀφήσουμε γι' ἀπόψε. Καλύτερα νὰ σὲ πᾶω σπίτι σου, λέει συμβουλευτικά τώρα, καθὼς τὸν ἀνασηκώνει καὶ τὸν στεριώνει σιγὰ σιγὰ.

Κάτι τοῦ φωνάζει, ἔντονα κ' ἐπίμονα, ὅτι ἐκεῖ θὰ ἔβρισκε τὶς ἀποδείξεις πὺ γύρευε ἢ τὸ δρόμο γιὰ τὸν ἄλλο. Καὶ μιὰ κ' ἐκεῖνος δὲν ἀντιστεκόταν στὸ παραμικρὸ, τὸν σούρνει ὅλο καὶ πιὸ γρήγορα. Κι' ὅταν φτάνουν πιά στὴν πόρτα του, καμώνεται πὼς ἤθελε νὰ πιεῖ λίγο νερό.

— Ἄναψε καὶ βράζει μέσα μου τὸ κρασί, λέει μ' ἓνα μισοζορισμένο γέλιο, κι ὡς νὰ φτάσω στὸ σπίτι μου, μπορεῖ καὶ νὰ με κατακάψει...

— Τὸ κρασί σβήνει μὲ κρασί, τραυλίζει ἐκεῖνος καὶ τὸν σπρώχνει μέσα. Ἀπόκοντα παίρνει μιὰ μπουκάλια καὶ δυὸ ποτήρια. Κάτσε νὰ τὴν ἀδειάσουμε κ' ὕστερα φεύγεις, συνεχίζει καὶ πέφτει βαρὺς σὲ μιὰ καρέκλα.

Κάνει ὅπως τοῦ λέει. "Ὁμως ἓνα ποτήρι ἐκεῖνος, μιὰ γουλιὰ αὐτὸς, συνδουλίζοντας σύγκαιρα καὶ τὴν κουβέντα γύρω ἀπὸ τὰ κοριτσάκια καὶ τὶς γλύκες τους. Τὸ βλέπει ὀλοκάθαρα ὅτι ζυγώνει, κοντεύει ν' ἀγγίξει τὴ μεγάλη στιγμή. Καὶ περιμένει, ὅπως ἡ γάτα τὸ ποντίκι πὺ εἶναι μέσα στὴν τρύπα. Κι ἐτοιμάζεται γιὰ κάθε τί.

"Ωσπου τὸν βλέπει νὰ πηγαίνει παραπατώντας σὲ μιὰ ντουλάπα καὶ νὰ γυρίζει κρατώντας μαζί μὲ κάτι σὰν μαντήλι καὶ κομμάτι ἀπὸ φόρεμα κ' ἓνα τετράδιο.

— Τὰ βλέπεις; Πάντα παίρνω κάτι ἀπὸ τὸ καθένα, πρόσθεσε καμαρώνοντας. Τὰ βάζω μπρὸς μου πότε πότε καὶ ξαναγεύομαι μὲ τὸ νοῦ μου κεῖνες τὶς στιγμές...

Δὲν τὸν πολυπροσέχει πιά. Τὰ μάτια του καρφώνονται στὸ τετράδιο καὶ μόλις ἐκεῖνος κοντοζυγώνει, τὸ παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι του καὶ τὸ ξεφυλλίζει βιαστικά μιὰ δυὸ φορές. Ὑστερα, μ' ὅλη τὴ δύναμη του χύνεται καταπάνω του. Τὸν ἀναποδογυρίζει χάμω στὸ πάτωμα, χτυπώντας ὅπου πρόφταινε. Κι' ὅταν πιά τὸν νιώθει ἀνήμπορο κι' ἀσάλευτο, τοῦ φράζει τὸ στόμα μὲ τὰ πανιά πὺ κράταγε στὰ χέρια του κι' ἀρπάζει τὰ χέρια του —κεῖνα τὰ χέρια πὺ χτύπαγαν στὸν τοῖχο τὸ κεφάλι τῆς πολυλατρεμένης του— καὶ τὰ στρίβει, τὰ στρίβει, ὥσπου τ' ἀκούει νὰ τρίζουν καὶ νὰ σπᾶνε στοὺς ὧμους του. Ὑστερα ἀδειάζει μέσα στὰ μάτια του τὸ μπουκαλάκι, πὺ εἶχε πάντα μέσα στὴν τσέπη του, καὶ φεύγει, ἀφήνοντάς τον νὰ μουγγρίζει καὶ νὰ χτυπιέται, ἴδιος κύκλωπας στὴ σπηλιά του...

Τρέχοντας στὸ δρόμο, μὲ τὰ μουγγρίσματα συνέχεια στ' αὐτιά του, νιώθει ἄξαφνα ἓναν κάβουρα νὰ στριφογυρίζει στὰ σωθικά του. Ἀκουμπάει σὲ μιὰ κολώνα κι' ἀφοῦ τὸν ξερνάει, χάνεται στὴ βουβὴ κι ὀλόμαυρη νύχτα.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΙΔΗΣ

Una mariposa blanca

(Ἰδέα παρμένη ἀπὸ ἓνα ἰσπανικὸ φλαμένκο)

Κάμποση πάει ὦρα

πὺ τὰ μάτια μου ξεσφάλισε

τοῦ Χάροντα τὸ δίδυμο ἀδελφί,

μ' ἀκόμα ἀναρωτιέμαι σασιτισμένος:

"Ἦτανε, τάχατες, μιὰ μικρὴ, λευκὴ πετάλου δίτσα

πάνω σὲ ἄλικο τριαντάφυλλο

ἢ μήπως ἓνα ξεχασμένο πικροδάκρυ

πάνω στὰ ὀλόγλυκά σου χεῖλια;

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ, Πνευματικὸ Καταπίστευμα

Στις 28/29 Ἰουνίου 1987 ἡ ἡμερίδα «Καθημερινή» δημοσίευσε ἄρθρο τοῦ πρώην προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Τσάτσου με τίτλο «Πνευματικὸ Καταπίστευμα». Τῇ λέξει «καταπίστευμα» ὁ συγγραφέας ἐρμηνεύει: κωδικοκελὸς διαθήκης, με τὸν ὅποιον ὁ διαθέτης ἀναθέτει σὲ ἓνα πρόσωπο τὴν ἐκτέλεση μιᾶς ἐπιθυμίας του. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ τοῦ συγγραφέως πράγματι εἶναι ἐρέθισμα γιὰ σκέψεις ἐπὶ ἐνὸς θέματος οἰκουμενικοῦ, ὅπως εἶναι αὐτὸ τῆς Παιδείας.

Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ νὰ καθορισθεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς Παιδείας ἀνάγκη διορίσασθαι *πρῶτον τίς αἰρετώτατος βίος*, διότι *ἀδῆλου ὄντος τούτου καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἀδῆλον εἶναι παιδεῖαν*, θὰ ἔλεγα παραλλάσσοντας τὸ Ἀριστοτέλους πόρισμα (Πολιτικά Η 1323α), διότι Παιδείας καὶ Πολιτείας συμπίπτουν οἱ σκοποὶ, ὅτι θεωρῶ ἀναγκαῖον τὸν ἐπανακαθορισμὸ τῶν ἀξιών.

Τὶ εἶναι ἀξία στὴν ἐποχὴ μας; Ὅλοι γενικῶς ἐπικαλοῦνται ἀξίες πολιτικές, οἰκονομικές, θρησκευτικές, ἐπιστημονικές, καλλιτεχνικές - καὶ σήμερα μάλιστα, ὡς μεγίστην ἀπόδειξιν τῆς υπάρξεως αὐτῶν, ὅπως καὶ ὁ συγγραφεὺς λέγει, προβάλλουν *«τὴν ἐκπληκτικὴν πρόοδο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν τῶν συνδεδεμένων μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν πρὸς τὴν λαμπρὴν ἐπίδοσιν τοῦ αἰῶνα μας»*. Πῶς ὅμως μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ ὅτι με αὐτὲς τίς «ἀξίες», πρὸς τίς ὁποῖες εἶναι φυσικὸ νὰ τρέπονται οἱ νέοι, φθάσαμε στὴν παγίδευση τῶν λαῶν μέσα στὸ δίχτυ τῆς ἐξουσίας μετὰ τὰ γνωστὰ σὲ ὅλους μας ἀποκρουστικὰ ἀποτελέσματα; Τὸ ἐρώτημα ἐπομένως πού τίθεται εἶναι πράγματι οἰκουμενικόν, μιὰ καὶ ἀφορᾷ τὸν ἐπανακαθορισμὸ τῶν ἀξιών πού ἐγκατέλειψαν τὴν πλατύδρομη γῆ καὶ ἔκτοτε, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἡσίοδος, *«ἄλγεα λυγρὰ»* δὲν ἐγκαταλείπουν τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους.

Πῶς ὅμως θὰ ἐλέγξουμε τίς κοινωνικὲς ἀξίες; Ποιὸ ὄργανο θὰ γίνη ἡ «λυδία λίθος» τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων, ὅπως ἔχουν σήμερα αὐτά, σὰν θεσμοί, τέχνη, μουσικὴ, ἐπιστήμη, σοφία κ.ἄ., γιὰ ν' ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀξία τους, ἂν εἶναι χρυσάφι ἢ τενεκές; Ὑπάρχει αὐτὸ τὸ ὄργανο; Βεβαίως δὲν ὑπάρχει. Ζῇ ὅμως ὡς ὄραμα μέσα στὶς ψυχὰς ὀλίγων ἐκλεκτῶν.

Λέγει ὁ συγγραφεὺς: *«Τὸ Ἑλληνικὸ τὸ αἰσθανόμαστε σὰν μιὰ ἀρετὴ φωτός, πού διώχνει τὸ σκιορὸ, τὸ θαμπὸ καὶ ἀποφεύγει τὸν ἀλλόκοσμον τοῦ μυστηρίου: πού δίνει σαφήνεια στὴ γραμμὴ καὶ στὸ περίγραμμα, πού φέρνει τὰ ἀντικείμενα σὲ ἀπόσταση μιᾶς χερολαβῆς»*.

Ἑλληνικὸ ὅμως δὲν ὑπάρχει χωρὶς γλῶσσα Ἑλληνική!!

«Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα — συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς — αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ εἶναι ἓνας θησαυρὸς πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ πάντα ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀντλοῦν. Καὶ ἐννοῶ ὅλες τίς φάσεις τῆς γλώσσας μας ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς σήμερα».

«Ἡ γλῶσσα —λέγει ἄλλου ὁ συγγραφεὺς— εἶναι ἡ δίοδος ἀπὸ τὴν ὁποία περνάει ὁλος ὁ πλοῦτος τῆς συνείδησης πού μπορεῖ νὰ μεταπλασθεῖ σὲ συνειρμικὸ λόγο. Ἡ γλῶσσα εἶναι σὰν κληματαριά, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία πλέκεται ὁλος ὁ πολιτισμὸς καὶ στὴν ὁποία στηρίζεται».

Ἄν λοιπὸν ἀποφασίζαμε νὰ ἀποκωδικοποιήσουμε τὴν πανάρχαια γλῶσσα μας, πού στηρίζει ὅλες τίς φάσεις τοῦ πολιτισμοῦ μας, εἶμαι βέβαιος, θὰ προσθέσω ἐγώ, ὅτι θὰ μέναμε ἐκπληκτοὶ ἢ καλύτερα ἀποσβολωμένοι μπροστὰ στὸν ἀμύθητον θησαυρὸ πού θ' ἀποκαλύπτετο μπροστὰ μας. Τὸν θησαυρὸ τῶν ἀξιών, πού τὸν περιέκλειε ὁ μεγάλος πο-

λιτισμός. 'Ο πολιτισμός πού έδωσε τὸ περιεχόμενο τῶν ἀναζητήσεων στὰ χρόνια τῶν κλασσικῶν. 'Ο πολιτισμός πού ἀνάγκασε τὸν 'Ηράκλειτο νὰ δηλώσει: «ἐν τῷ σοφῶν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα». Αὐτὸν τὸν θησαυρὸ τὸν στερήθηκε ἡ ἀνθρωπότητα, καὶ ἔτσι παρέμεινε καὶ θὰ μένει φτωχεῖα καὶ ἄρρωστη, παρ' ὅλα τὰ πλούτη μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ψευδοπολιτισμός μας τὴν στολίζει. "Ἄς μὴ πλανῶνται οἱ νέοι ὅλης τῆς γῆς, τὸ στομάχι μπορεῖ νὰ τὸ χορτάσουν, ἢ τὸν σαρκικὸ ἔρωτα ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν, ἀλίμονο ὅμως σ' αὐτοὺς πού θ' ἀρχίσουν νὰ ζητᾶνε τὰ αἷτια τῆς κατάντιας. Καμμιά πνευματικὴ τροφή, ἀπ' αὐτὲς πού κυκλοφοροῦν, δὲν θὰ χορτάσει τὴν πείνα τους γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Διερωτᾶται ὁ συγγραφεὺς, μὲ ποῖο ἄραγε τρόπο πρέπει ἡ 'Ελληνικὴ Πολιτεία νὰ ἀντιδράσῃ καὶ νὰ βοηθήσῃ μὲ τίς λίγες ἔστω δυνάμεις τῆς στὴν ἐπάνοδο τοῦ «'Ελληνικοῦ», ἀρχίζοντας ἀπ' τὸ σχολεῖο, τὴν σχολικὴ παιδεία: «Δὲν εἶμαι ὀραματιστής. 'Η πολύχρονη συμμετοχή μου στὰ δημόσια μὲ ἔχει ἀπὸ καιρὸ σκληρὰ προσγειώσει. Ξέρω πόσο περιορισμένος εἶναι, πόσο ἀργός εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς ἀνύψωσης τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου ἐνὸς ὁλόκληρου λαοῦ, ὅσες καὶ ἂν καταβληθοῦν προσπάθειες. Ἀλλὰ ξέρω ἐπίσης ὅτι τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα ἐνὸς ἔθνους εἶναι ἔργο λίγων ἐκλεκτῶν καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ φορεῖς τῆς πνευματικῆς αἰγλῆς καὶ τῆς δημιουργικότητάς του. Καὶ ἀκόμη ξέρω, πὼς ποτὲ δὲν εὐσταθεῖ μιὰ δημοκρατία, χωρὶς νὰ τὴν βαστάζει καὶ νὰ τὴν προστατεύει μιὰ αὐστηρῶς ἀξιοκρατικὰ ἐπιλεγμένη πνευματικὴ ἀριστεία».

'Εδῶ ἀκριβῶς, σεβαστέ μου Πρόεδρε, εἶναι καὶ ὁ γόρδιος δεσμός, ὁ κόμπος. Ποιὸς εἶναι ὁ «αἰρετώτατος βίος» ὅχι μόνον τῆς δικῆς μας πολιτείας ἀλλὰ ὅλων τῶν πολιτειῶν τῆς γῆς; Ἀπάντησις βεβαίως δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουν ὅμως δυνάμεις διάσπαρτες, πού ἔχουν ἀφυπνισθεῖ καὶ ἀναζητοῦν τὴν ὁδὸ. Προτεῖνατε σ' αὐτοὺς τοὺς "Ελλήνες κατὰ 'Ισοκράτη νὰ ἀναλάβουν αὐτὸ τὸ «Καταπίστευμα», τὴν ἐκτέλεση τῆς διαθήκης, τῆς πνευματικῆς, καὶ νὰ ἔλθουν ἐδῶ στὸν τόπο αὐτόν, ὅπου ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπνέει ἀκόμη ἡ γλῶσσα, νὰ ἰδρῦσουν σχολεῖα, πού θὰ ἔχουν σκοπὸ τὴν μελέτη καὶ τὴν ἐκ νέου παρουσίαση τῶν ἀξιῶν πού τίς ἀποκαλέσαμε συλλήβδην «'Ελληνικό». 'Η ἀνάγκη θεμελίωσης κάποιας ὀρθῆς ἀρχῆς ἐπιβάλλεται.

Τότε ἂς συζητηθῇ ξανά τὸ ὅλο θέμα.

Ἡ. Α. Τσατσόμοιρος

JACQUES ELLUL, *La technique ou l'enjeu du siècle*

Στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο τοῦ καθηγητοῦ κ. 'Ελλὺλ ἐπιχειρεῖται νὰ διατυπωθεῖ ἡ θέση ὅτι ἡ τεχνολογία, πού ἐξακολουθοῦμε νὰ τὴν ἀποδεχόμεθα ὡς ὑπηρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, θὰ ἀνατρέψει τὸ κάθε τι πού παρεμποδίζει τὴν ἐσώτερη λογικὴ τῆς ἴδιας τῆς ἀνάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρωπότητας, ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία μετακινηθεῖ ἀπὸ τὸ περιβάλλον ἐκεῖνο πού ἡ «τεχνικὴ» δημιουργεῖ, γιὰ ν' ντιμετωπίσει τίς ἴδιες τῆς τίς ἀνάγκες.

'Η τεχνικὴ — σύμφωνα μὲ τὸν σ. — ἀναφέρεται σὲ κάθε σύμπλεγμα τυποποιημένων μέσων γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ προκαθορισμένου σκοποῦ ... ὁρισμὸς πού τὴν διαχωρίζει στὸ ἐπίπεδο τῆς ἔννοιας ἀπὸ τὴν τεχνολογία τῆς μηχανῆς, ἐνῶ τὸ πολιτικὸ δόγμα στρέφεται πρὸς αὐτὸ πού εἶναι χρήσιμο κι ὅχι ἀποκλειστικὰ πρὸς αὐτὸ πού εἶναι καλὸ. 'Η θέση του ὅτι κάθε τμῆμα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνταποκρίνεται στίς κοινωνικὲς ἀνάγκες πού γεννιῶνται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν τεχνικὴ (ὅπου ἡ πρόοδος σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπομυθοποίηση τοῦ ἀνθρώπου), τείνει νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀντίληψη τοῦ "Ερνστ Γιούγκερ ὅτι ἡ τεχνολογία ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴ μεταφυσικὴ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Βασικὴ ἀντίληψη τοῦ σ. (σ. 64) εἶναι ὅτι ἡ αὐτόνομη σύγχρονη τεχνολογία τείνει ν' ἀνατρέψει τίς παραδοσιακὲς ἀξίες τῆς κοινωνικῆς δομῆς χωρὶς ἐξαίρεση, χάριν τῆς πα-

ραγωγής ενός παγκόσμιου μονολιθικού πολιτισμού, όπου κάθε μη τεχνολογική διαφορά και ποικιλία είναι μόνο φαινομενική. Χωρίς να φτάνει στην πρόταση ενός «τεχνολογικού ντετερμινισμού», εν τούτοις διατείνεται (σ. 183) ότι η τεχνική συνιστά δύναμη τυφλή, και από την άλλη μεριά, επιχειρεί ν' αποφύγει την διατύπωση αξιολογικών κρίσεων, εμμένοντας στα πραγματικά δεδομένα. 'Η έπιμονή του για την τάση αυτονομίας του τεχνολογικού φαινομένου τον καθιστά ωστόσο προσεκτικό προς την αντίστοιχη τάση αδρανείας των κοινωνικών δομών, που θα μπορούσε να έγγυηθεί (σ. 325) την επιβίωση παραδοσιακών στοιχείων στο έπερχόμενο. Στο σχήμα αυτό «ο άνθρωπος αποστερείται από το κάθε τι που παραδοσιακά συνιστούσε την εαυτότητά του. 'Ο άνθρωπος μετατρέπεται σε μιὰ φαινομενικότητα, ένα καλινδοσκόπιο έξωτερικών σχημάτων, μιάν αφαίρεση σ' ένα περίγραμμα που είναι τρομακτικά συγκεκριμένο — μιάν αφαίρεση εξοπλισμένη με τα κυρίαρχα σημεία του κεραυνοβόλου Δία» (σ. 432).

Πρόκειται για έργο ύψηλης σημασίας για το ιστορικό παρόν μας.

Μανώλης Μαρκάκης

ΧΡΟΝΗΣ ΜΙΣΣΙΟΣ, *Καλά, έσύ σκοτώθηκες νωρίς*

Οί αυτοβιογραφίες στην έποχή μας έχουν μεγάλη πέραση, αλλά στην περίπτωση του Χρόνη Μίσσιου η έπιτυχία ξεπερνάει κάθε προηγούμενο: 23 εκδόσεις σε 72 μήνες. Τυχαίως και σε λογοτεχνική έκπομπή είδα για πρώτη φορά τον Χ.Μ. στην τηλεόραση, όπου άκουσα και για την έκπληκτική έκδοτική του έπιτυχία. Φυσιολογικά ο συγγραφέας με βεβαίωσε, ότι πρόκειται για κάτι σημαντικό, γι' αυτό και άμέσως αγόρασα το βιβλίο του και το διάβασα μονορούφι. 'Ο Μίσσιος σε ηλικία 16 χρονών καταδικάστηκε από το έκτακτο στρατοδικείο τρεις φορές σε θάνατο, τρεις φορές ισόβια και 20 χρόνια φυλακή στα 1947, ως κομμουνιστής για δράση του στον άνταρτοπόλεμο. Μέχρι το 1974 είχε περάσει πάνω από 20 χρόνια της ζωής του σε φυλακές και εξορίες, γνωρίζοντας βασανιστήρια, φυματίωση, τρέλλα, μπουντρούμια, πείνα, δίψα, ξυλοδαρμούς και κάθε λογής σκληρότητα. Όμως το φρόνημά του, οί πεποιθήσεις του, ο άνδρισμός του δεν κάμφθηκαν ποτέ, φύλαξε όρθιος τις δικές του έντελως προσωπικές Θερμοπίλες, πίσω από την ψευδεπίγραφη έτικέτα: «Δέν ύπογράφω δήλωση». Όχι γιατί ήταν άβουλος οπαδός του ΚΚΕ, αλλά γιατί πίστευε στην δική του ανθρώπινη ιδεολογία, μακράν της μιαιρής έξουσίας, των κομματικών συμφερόντων, της νομενκλατούρας, του καθοδηγητισμού, της άπονευρωμένης αυτοκριτικής στα πλαίσια του κόμματος και της παρανοϊκής διαλεκτικής του.

Πέρασε όμως η έποχή της παρανομίας, νομιμοποιήθηκε το κόμμα με την μεταπολίτευση, και τότε φάνηκαν τα γυμνά πόδια του κομμουνιστικού κόμματος, που δεν φαινόταν όσο λειτουργούσε στην παρανομία. Τότε ήταν που ο Χ.Μ. είδε έντελως καθαρά τα πράγματα (το είχε μυριστεί από ένωρίτερα), βρέθηκε μετέωρος με τη συνειδησή του και κάθισε κι έγραψε τον καημό του, για να μη σκάσει, στο βιβλίο του. Άργότερα το ανακάλυσαν κάτι φίλοι και το δημοσίευσαν. 'Η περίπτωση του Χ.Μ. δέν είναι η πρώτη ούτε η τελευταία του είδους. Κάθε έλεύθερος άνθρωπος και κυρίως ιδεολόγος και μαχητής της έλευθερίας κάποτε ανακαλύπτει την αλήθεια και σπάει τα δεσμά, κάθε δεσμά, όχι άπαραιτήτως τα κομμουνιστικά. Αυτό όμως που κάνει το Χρόνη Μίσσιο να ξεχωρίζει, είναι η «'Ελληνικότητα» που κρύβει μέσα του, όπως ξεκάθαρα την περιγράφει στις σελίδες του βιβλίου του:

«Πās για έκτέλεση και είσαι μονάχα δεκάξι χρονών... Έπρεπε να περάσω πολλά, για να καταλάβω πόσο μοναδικός και πόσο μοναχικός είναι ο δρόμος του έπαναστάτη. 'Ο καθένας κουβαλάει τα δικά του όνειρα, τις δικές του άγάπες, το δικό του μπορώ. 'Αλί-

μονο ἂν ἦταν ἀλλιώως. Θὰ ἤμασταν μηχανάκια ἢ ἀμοιβάδες. Καὶ τὴν ἱστορία ἔτσι τὴν γράφουν καὶ οἱ ἄστοι καὶ οἱ κομμουνιστές: ὀριζόντια, ἰσόπεδη. Μιλᾶνε γιὰ λαοὺς, μιλάνε γιὰ μάζες... καὶ δὲν καταλαβαίνουν ποτὲ πῶς ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἕνας ὁλόκληρος κόσμος, μιὰ ὁλόκληρη ἱστορία. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ξανακαταχτήσῃ τὴν ἀνθρωπιά του, γιὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία κάθετα, ὄχι γιὰ λαοὺς καὶ γιὰ μάζες, ἀλλὰ γιὰ τὸν Παῦλο, τὴν Ρηνιώ, τὴν Ἑλένη, τὸ Σπύρο, τότε μονάχα οἱ ἄνθρωποι θὰ ξέρουν τι κοστίζει ἡ ἱστορία, ἡ συμμετοχή, ἡ φυλακή, τὰ πολιτικά λάθη, ἡ ἐλευθερία. Πιστεύω πῶς ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὸν πολιτισμὸ μας καὶ τὴ δυνατότητα ἐξέλιξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, εἶναι ἡ μοναδικότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ ἡ ποικιλία τῆς συμπεριφορᾶς του... Ὅταν κάποτε εἶπα αὐτὲς τὶς ἀπόψεις μου σὲ ἀγαπητὸ μου δάσκαλο τοῦ μαρξισμού, μοῦ εἶπε πῶς εἶμαι ἀναρχικός. Ἐμεῖς οἱ κομμουνιστές, παρόλο ποὺ θυσιάζουμε τὰ πάντα γιὰ τὴν ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ συστήματος, δὲν τολμᾶμε νὰ βιώσουμε τὴν προσωπικὴ μας ἐλευθερία ἔξω ἀπὸ τὸ ὑπάρχον σύστημα, κάτι ποὺ δὲν φοβᾶται νὰ τὸ κάνει ἕνας ὁμοφυλόφιλος. Καὶ αὐτὸ βέβαια ὁδηγεῖ στὴν οἰκοδόμηση ἑνὸς νέου «συστήματος», μιᾶς νέας ἐξουσίας, νέας ἠθικῆς καὶ καταπίεσης. Νομίζω, πῶς τὸ πιὸ κρίσιμο πρόβλημα γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, σχετικὰ μὲ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας του, ἡ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς του, χωρὶς ἐξαρτήσεις, ὅρους καὶ περιορισμούς. Ἡ ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ κάθε μορφή ἐξουσίας, ἱεραρχίας καὶ αὐθεντίας. Κι ἂς μὴ συζητᾶμε τώρα πῶς ἐγιναν ἔτσι τὰ πράγματα. Αὐτὰ δὲν κουβεντιάζονται πιά. Χέσ' τα...».

Ὁ Χρόνης Μίσσιος, δεδηλωμένος γνήσιος κομμουνιστής, ἰδεολόγος, ἀναδειχνεται μέσα ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ βιβλίου του καὶ ὁδοιπορικὸ τῆς ζωῆς του συνειδητὸς ἀπολογητῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, τῆς ἀτομικῆς ἀκεραιώσεως τοῦ πολίτη, ἀποκρούοντας κάθε εἶδους δογματισμὸ καὶ μαζισμό. Τὸ «Καλὰ, ἐσὺ σκοτώθηκες νωρίς», ἀπὸ σεβασμὸ στὸ περιεχόμενό του, δὲν θὰ τὸ σχολιάσω λογοτεχνικά, ἂν καὶ ὁ συγγραφέας διαθέτει λογοτεχνικὸ ταλέντο, τρυφερότητα καὶ εὐαισθησία. Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε σὲ ἄλλη εὐκαιρία. Πάντως πρόκειται γιὰ συναρπαστικὸ ἀνάγνωσμα.

Σπ. Νόνικας

ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΑΙΤΩΛΟΣ. *Τὸ λευκὸ ἱστιοφόρο* (ποίησις) Ἀθήνα 1987, σελ. 80.

Εἰρηνικὸς καὶ πρᾶος καπετάνιος ὁ Δίας κι οἱ σπονδοφόροι τῆς Ἥλιδας τὸ τσοῦρμο «κι ἀπὸ τοῦ Ἀλφειοῦ τὶς ἐκβολὲς/στ' ὁμορφο ἀραξοβόλι τῆς Καστέλλας νὰ φτάσει». Περνώντας ἀπὸ πέλαγα λαῶν ποὺ ἀγκαλιάζοντάς τους, τοὺς καλεῖ στὴν Ὀλυμπία, στοὺς Δελφούς, στ' Ἀπόλλωνα τὸ φῶς, στὸ Εἰρηνικὸ τὸ Δελφικὸ τοῦ Ἀμφικτύονα, στῆς Κασταλίας τὸ λάλον νὰ λουστοῦν, νὰ φωτοβοληθοῦν: νὰ καθαρίσουν, νὰ γλυκάνουν οἱ καρδιὲς «στὴν ἀνύδρη τῇ γῇ τῶν σταυρωμένων ἀδελφῶν/νὰ πάσουν οἱ δόννες τῆς κρύας νύχτας – ν' ἀνθίσουν τριαντάφυλλα σὲ ὅλες τὶς Σαχάρες/ν' ἀνθίσουν στὸν κάμπο οἱ ροδιές». Ὁ λόγος τοῦ κ. Χ.Κ.Α. εἶναι δωρικὸς, οὐσιαστικὸς δομένος μὲ στόχασμα γιὰ τὸν ἄνθρωπο: γιὰ ἕνα «ἀσύννορο φῶς»

γιὰ ὅσους ἄδικα πονᾶνε. Καλὴ ἡ ἰδέα τοῦ Χ.Κ.Α. σὲ ἕνα λευκὸ ἱστιοφόρο — πετάμενο τρεχαντήρι — νὰ φορτώσῃ τὶς προσδοκίες καὶ τοὺς πόθους του καὶ νὰ τοὺς σεργιανᾷ φῶς, στὶς ἄφωνες τὶς γειτονιὲς τοῦ κόσμου. — Κ.Π.Μ.

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ. *Γόρδιος δεσμός* (ποίησις), Ἀθήνα 1985.

Ὁ ποιητὴς Γ.Χ.Κ. κάνει μὲ τὴν καλαίσθητη συλλογὴ του αὐτὴ τὴν πρώτη του ἐμφάνιση στὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Πέρα ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία, ποὺ εἶναι ἐκδηλ. στὰ ἔργα του — μερικὰ ποιήματά του φέρουν καὶ ἀγγλικά ὀνόματα — ἐντοπίζουμε μιὰ μελαγχολικὴ διάθεση καὶ μιὰ ἀγνόητα, ποὺ ἐντυπωσιάζουν ἀκαριαῖα τὸν ἀναγνώστη. Κάθε βιβλίο ἑνὸς νέου δημιουργοῦ

είναι σάν ένα πετραδάκι που έρριξε στη γαλήνε-
μένη θάλασσα. Άφήνει μερικούς κυματισμούς,
όπως αντίδονει ένα όμορφο κρύσταλλο, και μετά,
αν δεν υπάρξει συνέχεια, σβήνει. Ή ανά χειρας
όμως αξιόλογη εργασία δίνει πολλές υποσχέσεις,
πού, αν δεν εκπληρωθούν και στο μέλλον, έμ-
ως προσωπικά θά μάς ξαφνιάσει και θά μάς απογοη-
τεύσει. Ίδου τρείς άπλοι κι άληθινοί στίχοι από
το «Γόρδιο» αυτό «Δεσμός»: «Ή δυστυχία είναι
σκορπισμένη / σ' ολάκερο τόν πλανήτη μας / άκόμα
και σέ μέρη όνειρικά». Το πυρηνικό όλοκαύτωμα,
ή πείνα, ό ρατσισμός, ή θρησκομανία, ή ειρήνη,
ή μοναξιά, ό έρωτας προβληματίζουν τόν ποιητή,
πού δίνει άπαντήσεις σέ έρωτήματα, πού οι
περισσότεροι έξ ήμών τών άλλων άδιαφορούν νά
θέσουν. Νά ένα ώραίο περιγραφικό ποίημα:
«Κάποιο μεταλλικό άρμα τού Έρμη, / συντροφιά με
μύρια άστέρια / θανατίζει άπόψε ή άργυρή κόρη / τού
Ούρανού - ή Σελήνη / ...». Ή ένα παραδεισένιο
έρωτικό φωτισμένο, όπως λέει, σ' ένα άλλο του
ποίημα, «σ' ανταύγειες πολύτιμων κοσμημάτων»:
«... / Μιά στιγμή ένώνονται, / φιλιούνται στοργικά /
και τό μοναδικό ρολόγι - φτιαγμένο από μάλαμα -
/ άδελά του σταματά». Είναι φανερό πώς ό ποιητής
ζει καταδικασμένος μέσα «σ' ένα όνειρο πού δε
θέλει νά τελειώσει».

Ο.Μ.Δ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΦΩΤΙΑΔΟΥ, Στο διάβα της ζωής μου
άκουσα, διάβασα κι έμαθα πώς... (μικρά δοκίμια),
Γιάννινα 1986.

Έργο συμβουλευτικό, χρηστομάθειας και
γνωμικού λόγου. Όχι υπερβολικά βαθύ, αλλά
χρήσιμο, γιατί άποτελεί άπόσταγμα προσωπικής
πείρας. Έπί παντός έπιστητού. Άν επιτρέπεται
ό παραλληλισμός, θυμίζει κάπως τά «Εξ έαυτών»
του Μάρκου Αύρηλίου.

Ο.Μ.Δ.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΠΟΥΡΑΚΟΥ-ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, Πρό-
σωπο με πρόσωπο (λυρικά γράμματα και στοχασμοί
για τόν άνθρωπο και τόν έρωτα), εκδόσεις «Περγα-
μηνή», Άθήνα 1987.

Ή ποιήτρια Α.Σ.-Ε., από υπερβολικό ναρ-
κισισμό, υποτιμάει τόν έαυτό της, και ή καθη-
μερινή επαφή της επαγγελματικά με τό θάνατο
κάνει από αντίδραση τά λυρικά της γράμματα νά
μοιάζουν ήδονιστικά και πεσιμιστικά, χωρίς
όμως κατά βάθος τούτο νά άληθεύει, γιατί μία
θρησκευτικότητα διακατέχει τό είναι της και μία
μετρίφων συνείδηση της αξίας της: «Λες ότι

είμαι μηδενικό. Άν όμως προστεθώ στη μονάδα
σου, ίσως σέ κάνω νά πάρεις άριστα!». Έπίσης
αξίζει νά έπαινεθεί ή έξαιρετική τυποτεχνική και
αίσθητική εμφάνιση τού βιβλίου της.

Κάτι τρωτό πού θά 'πρεπε νά παρατηρήσουμε
πάντως, είναι μερικά άθέλητα κουραστικά ξεχει-
λίσματα. Σά σύνολο όμως τό έργο της αυτό —
γεμάτο από ψήγματα σοφίας και άναγνώριση τών
λαθών — άποτελεί έπιβεβαίωση ότι είναι μία
λογοτέχνης με ταλέντο, έπειδή έζησε και πόνεσε
πά' στην ζωής τά κύματα και τούς κατατρεγμούς.
— Ο. Μ. Δ.

ΚΩΣΤΑΣ ΡΙΖΑΚΗΣ, Ό βυθός μου τά πράγματα
(ποιητική συλλογή), εκδόσεις «Πάροδος», Λαμία
1987.

«(...) λυπηθείτε τά πράγματα, μέρα νύχτα ομώζου-
ν / σεβαστείτε τά πράγματα, στάζουν αίμα πονούν / αν
μπορείτε, αγαπήστε τα, αν μπορείτε, διασώστε τα /
αν άντέχετε, ψαύστε με τρυφερών στο βυθό τους».
Ό ποιητικός λόγος τού κ. Κώστα Ριζάκη
φανερώνει ότι στην επαρχία ύπάρχει λογοτεχνι-
κό ενδιαφέρον όχι μόνο παθητικό (μελέτη βι-
βλίων), αλλά και ένεργητικό (δημιουργία). Ό κ.
Ριζάκης αναπτύσσει στα ποιήματά του έναν
άνεπιτήδευτο ιδεαλισμό, πού πηγάζει από τόν
έσωτερικό κόσμο και όχι από νοητικές κατα-
σκευές. Κάθε του στίχος ήχει παράξενα, μοιάζει
με διαμαρτυρία κατά της τεχνοκρατικής δικτατο-
ρίας της εποχής μας. Ό κ. Ριζάκης πολλά έχει
νά προσφέρει στην ποίηση, αν συνεχίσει νά
έξωτερικεύει στους στίχους του τόν πηγαίο
άνθρωπισμό του. — Ν.Χ.Χ.

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ - ΒΟΥΡΑΕΚΗ, Έπιλο-
γή (άπό τά έντεκα βιβλία μου με ποίηση), Μαυρίδης,
Άθήνα 1987.

Ποίηση έγωκεντρική, αλλά όχι έγωιστική, ή
ποίηση της Α.Γ.—Β. Στο άπάνθισμα αυτό, φτιαγ-
μένο από την ίδια, ετάζουμε άριδηλα τά αντιστύ-
λια της τέχνης της, πού είναι πολλά: ό έρωτας, ή
συζυγική άγάπη, ή φυσιολατρική όραση, ή
φιλοσοφική ένόραση, οι βιβλικές καταβολές, ό
φιλειρηνισμός, ή καθημερινότητα. Ποίηση πού
όρθά καταπνίγει τό ήφαίστειο τών συναισθημά-
των με σουρντίνα, όπως φαίνεται από τό παρακά-
τω άπόσπασμα: «Είν' ένα όμορφο πονοπυλόνιο
κρεβάτι / τούτη ή γαλήνη σου φεγγάρι Αύγουστιά-
το / και λέω νά γείρω πάνω του νά κοιμηθώ...».

Γιά κάτι άλλο πρέπει νά έπαινέσουμε την
ποιητρια, την παλιά ιστορική όρθογραφία της,
πού ακολουθεί σέ γενικές γραμμές τό βραβευμένο
άπό την Άκαδημία Άθηνών λεξικό της «Πρω-

ιάς». Σε μία εποχή άλυσιτελουῦς άπλουστεύσεως, πνευματικῆς ραστώνης καὶ γλωσσικοῦ ὠφελιμισμού οἱ λογοτέχνες πρέπει νά δίνουν τὸ σωστὸ παράδειγμα. — Ο. Μ. Δ.

ANNA ΜΠΟΥΡΑΤΖΗ-ΘΩΔΑ, *Διαδρομὴ φλόγας (ποίηση)*, ἐκδόσεις «Δωδώνη», Ἀθήνα — Γιάννινα 1986.

Ποίηση ἀκραιφνῶς ἀτομική, σὲ πρῶτο κυρίως πρόσωπο, ἡ ποίηση τῆς Α.Μ.-Θ. Ἕνα βιβλίο πού ξεχωρίζει ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, καὶ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν πεπατημένη καὶ τὸν εὐκολο ἢ ἀσφαλῆ δρόμο πού ἀκολουθεῖ ἡ πλημμυρίδα τῶν

ποιητικῶν συλλογῶν πού κυκλοφοροῦν στίς μέρες μας. Τὸ ἔργο αὐτὸ διακρίνεται γιὰ τὸν αὐθορμητισμό του, τὸ πλούσιο λεξιλόγιό του (χωρὶς ὅμως νά καταντᾷ λεξιθηρία), τὸ πλῆθος τῶν καλλογοικῶν του στοιχείων καὶ τῆ συμπαθητικῆ ἀρχαιογνωσία του. Ὅλα τὰ ποιήματα διαποτίζονται ἀπὸ ἐρωτισμό, ὄχι ὅμως ἀπὸ φτηνὸ αἰσθησιασμό, εἶναι ἡ εἰλικρίνεια τῆς ἀληθινῆς «ἀνεν ὀρίων, ἀνεν ὄρων» ἀγάπης, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ «Τουλίπα στὸν πακτωλὸ τῶν αἰσθήσεων», πού τελειώνει ἔτσι: « Ἀσάλευτη / θωρῶ τὸν ἥλιο πού σπέρνει γαρύφαλα, / μὲ τὴ σιωπὴ τῆς ἡδονῆς δυνάστη». — Ο. Μ. Δ.

- **ΑΜΑΡΤΗΜΕΝΑ:** Παρακαλοῦμε γιὰ τίς κάτωθι διορθώσεις — στὸ κείμενο τοῦ κ. Παναγιωτάτου «Τὰ προσδιοριστικά-δηλωτικά στὴ λογοτεχνία», τοῦ προηγουμένου ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου τεύχους:
 Σελ. 3777 7η ἀράδα ἀπὸ πάνω: Ὅ,τι εἴπαμε στὴν ἐργασία μας «Τὰ οὐσιαστικά στὴν λογοτεχνία» (Δαυλός/63), πὼς δηλαδὴ, προκειμένου νά συστήσει τὸ «μῦθος» του («ἀναφερθεῖ»), ὁ λογοτέχνης ἀδυνατεῖ ν' ἀντλήσει ἀπ' ὅσα «πράγματα τοῦ κόσμου» ἀγνοεῖ τ' ὄνομά τους, ἰσχύει κ' ἐδῶ προκειμένου ν' ἀναγνωρίσει («ἀναφέρει») ιδιότητες, ἐνέργειες, καταστάσεις, πάθη - ἐπίσης «πράγματα τοῦ κόσμου».
- Σελ. 3779 7η ἀράδα ἀπὸ πάνω: Στὸν Πίνακα Γ' ὁ διαχωρισμός τῶν λέξεων συνεχίζεται ὡς τὸ τέλος τοῦ Πίνακος ὅπως στὴ σελίδα 3778: οἱ δυὸ (2) πρῶτες Στῆλες περιέχουν λέξεις τοῦ κ. Βρεττάκου, οἱ τρεῖς (3) ἐπόμενες (δεξιὰ) λέξεις τοῦ «Σκληροῦ Λόγου».
- Σελ. 3783 21 ἀράδα ἀπὸ κάτω: Δῆλον λοιπὸν πὼς ἡ ιδιότης τοῦ **αὐθεντικοῦ** πνευματικοῦ ἀνθρώπου, πρῶτον
- Σελ. 3784 10η ἀράδα ἀπὸ πάνω: τους, ἡ ἐφικτὴ καταρίθμησης-ἐκμέτρησης τῶν συστατικῶν τους στοιχείων τὰ βεβαιώνει

Divus Augustus Diocletianus

Ὁ γερο-Αὐτοκράτορας Διοκλητιανὸς αἰσθάνεται κουρασμένος. Οἱ καινούργιοι Αὐγουστοὶ καὶ Καίσαρες ἀπὸ στενοκεφαλιά καὶ ἀμυαλιὰ καταστρέφουν τὸ ἔργο του τῆς Τετραρχίας. Ἐξαιτίας τοῦ κάματος καὶ τοῦ γήρατος εἶχε παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ εἶχε ἀποσυρθεῖ γιὰ ἀνάπαυση στὸ ἀνάκτορό του στὸ Σπαλάτο, ἀσχολούμενος σὰν τὸν Κικινᾶτο μὲ τὰ ἀγροτικά, χωρὶς ὅμως νά εἶναι διατεθειμένος σὰν κ' ἐκεῖνον νά ἐπανεέλθει στὸν πολιτικὸ στίβο, μόλις ἡ πατρίδα κινδύνευε.

Γιατὶ ὁ Διοκλητιανὸς ἔχει ἀπαυδήσει ἀπ' τὴ ζωὴ κι ἀπ' τὴν πορφύρα. Οἱ συνεργάτες του κ' οἱ ἀντίπαλοί του τρώγονται σὰν τὰ σκυλιὰ ἐν μέσῳ λαϊλῶν. Καὶ ὁ λαὸς: Στὸ πλῆθος, στοὺς ἀνθρώπους, ἀρέσει νά ἀκοῦνε ψέματα καὶ νά τοὺς κολακεύουν. Αὐτοὶ πού ξελαρυγγίζονταν στοὺς θριάμβους ἢ στὰ ἀμφιθέατρα φωνάζοντάς τον **Ντόμινο** καὶ **Ντέου**, Κύριο καὶ Θεό, τώρα ἔχουν ξεχάσει, μὲ τὸν καιρὸ, ἂν ὑπάρχει ἢ ἂν πέθανε. Μᾶλλον πεθαίνοντας θὰ τοὺς θυμίσει πὼς ὑπῆρχε.

- Σελ. 3785 17η άράδα από πάνω: Ἰδοὺ τώρα οἱ καταπληκτικὲς περικοπὲς τῶν τριῶν τελευταίων ἐπίσης ποιημάτων τοῦ
- Σελ. 3790 1η άράδα από πάνω: τῇ θέσπισιν ἀντιμισθίας γιὰ τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς ἢ ὑπατὶ ΠΝΙ:ΥΜΑ-ΤΙΚΗ ἐπίστεψις ἐχυδαίσθη σὲ

Στὸ κείμενο, ἐξάλλου, τοῦ κ. Παναγιωτάτου «*Ἱεροτελεστία καὶ ζεσυνέρισμα ἢ τέχνη*» τοῦ προηγουμένου τεύχους (Δαυλός/69) ἀνάγκη νὰ διορθωθοῦν:

Σελ. 3836 7η άράδα από πάνω:

Ἕλληνα μακροπροθέσμως μὲν «ἐκεῖ ποὺ πάει νὰ σκύψει...».βραχυπροθέσμως δὲ νὰ «πε-

Σελ. 3826 23 άράδα από πάνω: βατε: «ὁ ἓνας ἀπὸ μπρὸς ὁ ἄλλος ἀπὸ πίσω» — δικά του ὁδηγικά,

Σελ. 3839 7η άράδα από πάνω: Ἀθήνα Ἦττα (συνείδησις ἀνεπικοινωνίας)

Σελ. 3840 18η άράδα από κάτω: σμὸ τοῦ κόσμου» καὶ ποὺ θέλει τὰ παίρνει, ποὺ δὲν θέλει ὄχι

Σελ. 3841 16η άράδα από πάνω: τοῦ φορέα

Σελ. 3847 9η άράδα από κάτω: Λοιπὲς λέξεις 14 6 10

Σελ. 3848 12η άράδα από πάνω: νὰ κάνει τὴν πάπια

Σελ. 3850 14η άράδα από πάνω: 5) Δὲν θὰ μειώσουμε τὴν ἐμορφιὰ

Πολέμησε τοὺς βαρβάρους γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ρώμης χαρίζοντας στοὺς συμπολίτες του τὴ γαλήνη. Πολέμησε καὶ τὸν ὄχλο τῶν χριστιανῶν, μὲ τὴν ὑποκριτικὰ ἀνεφάρμοστη φιλοσοφία τους, συντηρώντας τὸ σεβασμὸ στὴν παράδοση. Σώζοντας τὴν ψυχὴ τους θὰ καταστρέφανε τὴ Ρώμη, καὶ αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἐπιτρέψει.

Ἀλλὰ τώρα ὁ Διοκλητιανός, ὁ Πρῶτος Αὐγουστος, ἦταν φοβερὰ κουρασμένος. Εἶναι τρομερὰ ἀποκαρδιωτικὸ νὰ βλέπεις τὸ ἔργο μιᾶς ὀλόκληρης ζωῆς νὰ γίνεται ἀπὸ κουφότητα συντρίμια. Δὲν ἤθελε ὅμως πιά νὰ πολέμησει, ἀποζητοῦσε τὴ φυγὴ. Τὸ θάνατο ἴσως, τὸν ἀναπαμό, τὴ λησμονιὰ τῶν ἀνθρώπων παθῶν... Τί νὰ τὸ κάνει, κι ἂν ἡ ἱστορία θὰ πεῖ σὰν τοὺς στρατιῶτες του ἓνα μεταθανάτιο "*Ave Imperator*"; Αὐτὸς ἤθελε ἓνα ὥραϊο τέλος.

(Κατὰ σύσταση τοῦ Γαλέριου ἔδωσε ἀναγκαστικὰ μερικὲς συμβουλὲς στοὺς Αὐτοκράτορες, ποὺ δὲν εἶχαν ὅμως συνέχεια, καὶ πέθανε μονάρχος του στὸ παλάτι του στὰ Σάλωνα).

Ἦθων Μ. Δέφνερ